

P O D O B Y Ž E N Y

Magdalena Piscová
Miloslav Bahna
Milan Zeman

Bratislava 2008

Recenzenti:

Mgr. Jarmila Filadelfiová

Eva Havelková, PhD.

Publikáciu zostavila: PhDr. Magdalena Piscová, CSc.

Publikácia vznikla v rámci grantov VEGA č. 2/5106/27
*Súčasná rodina v kontexte spoločenskej a individuálnej
transformácie* a VEGA č. 2/0150/08 *Vybrané fázy životného cyklu
v kontexte meniacich sa rodinných a spotrebiteľských stratégií.*

Jazyková úprava: Daniela Liptáková

Technická realizácia: Jarmila Štrbavá

© Sociologický ústav SAV, Klemensova 19, Bratislava

ISBN 978-80-85544-52-7

EAN 9788085544527

OBSAH

Úvod	5
Magdalena Piscová: Ženy a rod vo vede (a vzdelávaní)	7
<i>Veda ako mužská dominancia?</i>	7
Veda o rode a rod vo vede	8
Rod a rodová rovnosť vo vede ako politická agenda	12
<i>Ženy a vzdelanie alebo rodová štruktúra vo vysokoškolskom</i>	
<i>vzdelávaní</i>	15
Veda a výskum a ženy vo výskume	25
Rodový mzdový rozdiel: je to aj problém vedy?	28
Veda a fenomén prestíže a dôvery	32
Inovačné prostredie, inovačný potenciál a strategické politiky....	34
Veda a imidž vedca v očiach mladých ľudí	35
Miesto záveru: kde sa nachádzame a kam smerujeme?	38
Miloslav Bahna: Ženy ako migrantky v cudzích domácnostiach	43
<i>Fenomén au pair a možnosti jeho skúmania</i>	44
Tradícia au pair pobytov	44
Legislatívne vymedzenie au pair	45
Realizované výskumy au pair a dostupné kvantitatívne dáta.....	47
Internetové databázy au pair uchádzačov.....	48
<i>Systémové predpoklady zamestnávania au pair</i>	50
Dopyt po lacnej starostlivosti o dieťa	50
<i>Východná Európa – nový zdroj au pair</i>	53
Destinácie slovenských au pair	54
Profil au pair podľa krajiny pôvodu	61
<i>Typológia au pair</i>	69
Typy au pair stratégií	69
Au pair ako zážitok (Typ 1 – au pair zo západu)	71
Au pair ako útek (Typ 2 – au pair z východu).....	71
Prázdninová au pair stratégia (Typ 3)	73
<i>Záver: Latentná a manifestná funkcia au pair</i>	74

Milan Zeman: Ženy ako užívateľky informačných	
a komunikačných technológií	78
<i>Digitálne rozdelenie (Digital Divide)</i>	78
<i>Používanie osobných počítačov a internetu na Slovensku</i>	
<i>v rokoch 1997 – 2007</i>	79
<i>Prístup na internet v domácnostiach</i>	83
<i>Ženy ako používateľky osobných počítačov a internetu</i>	85
Používanie osobných počítačov	85
Používanie osobných počítačov podľa typu zamestnania	89
Používanie internetu	92
Miesto / priestor využívania PC a internetu	93
Vybrané aktivity na internete za posledné 3 mesiace	95
Internetový obchod	98
Druhy tovarov a služieb pre osobnú potrebu objednané cez	
internet	99
Motivácia a bariéry využívania internetu	101
Výskyt vírusov a bezpečnostné opatrenia	103
Úroveň počítačovej gramotnosti žien a mužov	105
Vplyv socializácie na výber povolania	108
Používanie internetu na Slovensku v medzinárodnom porovnaní	110
<i>Záver</i>	120

Úvod

Obraz žien počas histórie ľudstva nadobúdala mnohoraké podoby. Postupný rozchod s obrazmi polarity a paradoxov bol veľmi dlhým procesom, ktorý sa často nezaobišiel bez bojov a napätí. Proces utvárania podôb žien bol vždy mnohostranne zviazaný s existujúcimi reálnymi pomermi a ich premenou. Ambíciou predloženej publikácie je prispieť k poznávaniu tohto procesu cez rôznorodé podoby žien v konkrétnej čase a v konkrétnom prostredí. Zároveň chce prispieť do diskurzu o rodových otázkach, ktorý na Slovensku stále patrí k veľmi skromne rozvinutým.

V publikácii sme sa zámerne sústredili na tri oblasti aktivít žien, ktoré nepatria ani k „tradičným“, a ani k masovo frekventovaným. Naším cieľom bolo predstaviť ženy v nasledujúcich troch podobách.

Ženy – vedkyne a výskumníčky, ženy – poskytovateľky starostlivosti o malé deti v zahraničí a ženy – užívateľky moderných informačných a komunikačných technológií. Ide o tri rôzne sféry každodennej reality, o tri výrazne odlišné podoby žien v našej súčasnosti. Výber týchto podôb žien nebol náhodný a nadväzuje na dlhodobejší výskumný záujem jednotlivých členov autorského kolektívu na problematiku uplatnenia žien vo vede, na problematiku migrácie a na problematiku využívania a vzťahu k informačným technológiám na Slovensku. Existujúca parikulárnosť zistení v týchto oblastiach vo vzťahu k ženám nás priviedla na myšlienku prezentovať získané poznatky v jednej publikácii.

V prvej štúdii sa zameriame na ženy, ktoré pracujú vo vede a výskume. To znamená, že sú to ženy vysoko kvalifikované, u ktorých možno oprávnené očakávať, že sú maximálne identifikované so svojou prácou. Významná a v tejto súvislosti často zabúdaná je skutočnosť, že vzdelanostná úroveň žien nielen v najvyspelejších krajinách ale aj na Slovensku začína prevyšovať vzdelanostnú úroveň mužov. Je to výsledok niekoľkoročného kontinuálneho nárastu žien-študentiek na vysokých školách a univerzitách. Rovnako významným faktom je však i to, že následná akademická a vedecká kariéra u žien v porovnaní s mužmi je omnoho diskontinuitnejšia. Na najvyšších priečkach profesionálneho rebríčka sú priam priepastné rozdiely v zastúpení mužov a žien. Oprávnené vystupuje do popredia otázka o dôvodoch takýchto výrazne rozdielnych profesionálnych trajektórií. V tejto súvislosti je možné

pýtať sa, či nedochádza k neodôvodnenému plytvaniu so vzdelanostným a intelektuálnym potenciálom žien, a či spôsob a organizácia vedy ako významnej oblasti ľudskej činnosti nie je nastavená tak, že uplatnenie žien je v nej omnoho ťažšie a preto omnoho zriedkavejšie ženy dosahujú špičkové vedecké pozície? Alebo je za tým všeobecnejší problém zlad'ovania pracovných a profesionálnych povinností, ktoré vo výskume nie sú časovo striktne ohraničené a často sa prelínajú? Alebo je to predovšetkým problém samotnej vedy, ktorá nie je rodovo neutrálna ale androcentrická a muži sú tí, ktorých možno označiť ako „gatekeepers“ vedy?

Druhá štúdia je zameraná na mladé ženy vykonávajúce prácu au pair. V protiklade k práci vo vede, ide v tomto prípade o prácu, ktorá si nevyžaduje osobitné kvalifikačné predpoklady. Je to práca veľmi špecifická a vekovo limitovaná. Na začiatku deväťdesiatych rokov typickými účastníkmi programu au pair boli dievčatá zo stredných vrstiev z krajín západnej Európy. V poslednom desaťročí sa s pádom železnej opony a otvorením hraníc sprístupnil au pair program aj záujemkyniam a záujemcom zo strednej a východnej Európy. Táto zmena začala meniť aj podstatu programu au pair, ktorý je stále definovaný ako program „kultúrnej výmeny“. Hlavným dôvodom zmien je výrazne iná životná skúsenosť, rozdielne materiálne a štrukturálne podmienky au pair z post-komunistických krajín, ako aj rastúci dopyt po lacnom riešení starostlivosti o deti na Západe. Postupná transformácia programu kultúrnej výmeny na stratégiu zabezpečovania starostlivosti o deti v rozvinutých krajinách západu posilňuje v au pair schéme ekonomickú dimenziu, ukrytú za oficiálnou definíciou. Štúdia vychádza z údajov internetových sprostredkovateľských agentúr a zachytáva významné rozdiely medzi au pair z východnej a zo západnej Európy. Potvrdzuje zistenia, že ekonomická situácia krajiny a základné charakteristiky au pair spolu súvisia. Empirické údaje v závere štúdie prezentujú typológiu „západnej“ a „východnej“ au pair.

Predmetom poslednej – tretej štúdie je prienik do každodennej reality využívania informačných a komunikačných technológií siahajúcich takmer do všetkých oblastí spoločenského a hospodárskeho života. Ešte pred niekoľkými desaťročiami sa využívanie technických vynálezov a medzi nimi aj informačno-komunikačných technológií automaticky spájalo predovšetkým s mužskou časťou populácie. Iba postupne sa obraz ženy vo vzťahu k využitiu technických vynálezov

začína meniť. Výsledky výskumov verejnej mienky potvrdzujú, že hoci vo využívaní informačno-komunikačných technológií nie sú medzi mužmi a ženami výrazné rozdiely, predsa len existujú. Ženy menej často disponujú prístupom k informačným technológiám, majú iný spôsob ich využívania, v porovnaní s mužmi hodnotia svoje schopnosti pracovať s nimi nižšie, využívajú tieto technológie za inými účelmi a aj odlišnými spôsobmi. Hlavným problémom, ktorý informatizácia priniesla, je fenomén digitálneho rozdelenia spoločnosti. Ide o nový druh spoločenského štiepenia podľa prístupu k novým informačným a komunikačným technológiám. V súčasnosti sa už uskutočňuje predovšetkým podľa veku, vzdelania a veľkosti sídla, ale pri porovnaní mužov a žien sú tu predsa len rozdielne výsledky. Oprávnené možno predpokladať, že dlhšie trvajúca ekonomická aktivita mužov zásadným spôsobom vplýva na intenzívnejšie využívanie informačno-komunikačných technológií aj vo vyššom veku.

Na záver si dovoľím vysloviť pranie, aby knižka oslovila nielen záujemcov o rodovú problematiku ale aj širšie publikum a aby svojim čitateľom poskytla zaujímavý obraz a údaje o reálnom živote žien i v menej tradičných sférach ich činností.

Magdalena Piscová
zostavovateľka

ŽENY A ROD VO VEDE (A VZDELÁVANÍ) *

Magdalena PISCOVÁ

Podľa európskej intelektuálnej tradície bola veda dlho vnímaná ako autonómna oblasť ľudskej aktivity. Podľa tejto tradície bola považovaná za nezávislú a odolnú voči vonkajším sociálnym a kultúrnym vplyvom. Vedu však možno (a aj treba) vnímať aj ako súhrn historických, sociálnych a kultúrnych činností, vrátane vedy ako inštitúcie. V podobnom chápaní veda rozhodne nemôže nebyť ovplyvnená spoločenským kontextom, v ktorom vznikala a doteraz sa vyvíja. V európskych spoločnostiach boli sociálne vytvorené charakteristiky, role a očakávania vždy podmienené rodom alebo diferenciáciou rolí podľa rodu. Preto aj v súvislosti s vedou sa postupne dostávali do popredia otázky súvisiace s úlohou rodu vo vede. Na tieto oblasti upozornili predovšetkým feministické filozofky, ktoré ako prvé odhalili skutočnosť, že ani veda nie je imúnna voči rodovým normám a záujmom. V štúdií poukážeme na vplyv rodu na vlastnú vedu a zameriame sa najmä na bariéry a obmedzenia vplývajúce na lepšie uplatnenie žien vo vede, ktorá je aj v súčasnosti poznačená veľkou horizontálnou a vertikálnou rodovou segregáciou.

Veda ako mužská dominancia?

Veda a vedecké poznanie v Európe sa mohutne rozvíja najmä od začiatku 17. storočia. História potvrdzuje skutočnosť, že v oblasti vedy oveľa viac dominovali muži a obraz vedca bol vždy jednoznačne chápaný ako obraz muža. Je pochopiteľné, že mužská dominancia ovplyvňovala výber predmetov skúmania, zvolených výskumných metód, spôsoby interpretácie výsledkov a v neposlednej rade aj používaný jazyk. Napríklad Sir Francis Bacon, ktorý bol vo svojej dobe uznávaný ako ideológ Anglicka, pri zakladaní Royal Society požadoval, aby táto

* Kapitola je upravenou a rozšírenou verziou štúdie publikovanej v správe „Ženy vo vede v Slovenskej republike: Národná správa o postavení žien vo vede v SR cielená k stimulácii celonárodnej diskusie“, SÚ AV ČR, Praha 2007, ISBN 978 80 7330 121 7.

inštitúcia rozvíjala novú vedu, označovanú ako „maskulínna filozofia“. Epochu 19. storočia silne ovplyvnil nemecký filozof a historik Karl Joel, ktorý podľa jeho vlastných slov „pohoršený výstrelkami francúzskeho osvietenstva“, začal presadzovať návrat maskulínnej epochy, pričom nadväzoval na kritickú filozofiu I. Kanta.¹ Napokon aj v 20. storočí známy sociológ Georg Simmel tvrdil, že objektivita, hoci zdanlivo súvisí s ľudstvom, v skutočnosti je atribútom maskulinity. G. Simmel bol neskôr pomerne často parafrázovaný inými autormi či autorkami. Možno spomenúť napríklad Keller Evelyn Fox, ktorá v 80-tych rokoch minulého storočia tvrdila, že veda nie je „maskulínna“ len cez osoby, ktoré ju vytvárajú ale aj vo svojom étose a substancii.² V prestížnom časopise „Science“ sa približne o 10 rokov neskôr objavila otázka, či existuje vo vede „ženský štýl“ (feminist style). Otázka formulovaná v esencalistickom jazyku navodzovala skutočnosť, že v kultúre vedy sú prítomné znaky masculinity.³ (V tejto súvislosti je predsa len užitočné pripomenúť, že „masculinita“ alebo „feminita“ nemajú univerzálny obsah, pretože ten býva výrazne ovplyvnený historickým kontextom.)

Veda o rode a rod vo vede

Literatúra o rode vo vede je až do súčasnosti pomerne rozptýlená a väčšinou sa venuje konkrétnym vedným disciplínam.

Téme sa komplexne venuje pomerne malý okruh autoriek. Spomenzi nich možno spomenúť L. Schiebinger, S. Harding, N. Le Feuvre, M. Calloni, L. Husu, už spomínanú K. E. Fox ale i ďalšie. Paradoxne, obmedzený okruh autoriek (príp. autorov) môže byť jedným z dôvodov, že literatúra dokumentuje vzácnu zhodu o tom, že rodové scitlivenie vedeckej komunity a podpora žien vo vede a v rozhodovacích procesoch pomôže – zjednodušene povedané – robiť vedu lepšie. Situácia je nie je taká jednoznačná ak sa na vec pozrieme z opačnej strany, alebo ak si položíme otázku inak. Ak rod je dobrý pre vedu, je veda rovnako dobrá pre rod? Otázka nie je samoúčelná, a má svoje

¹ Imanuel Kant dokonca tvrdil, že ktokoľvek sa venuje serióznej intelektuálnej činnosti, mal by nosiť bradu. In: Schiebinger, L.: Has feminism changed science? Harvard University press, 1999, s. 69.

² Tamtiež

³ Keller, E. F.: Reflections, Barinaga „Female Style“, prevzaté z Schiebinger, L.: Has feminism changed science? Harvard University Press, 1999, s. 68.

konkrétne – aj politické implikácie, ktoré sa ďalej prejavujú (okrem iného) aj v hľadaní nástrojov na zvýšenie participácie žien vo vede, z ktorej boli historicky vylúčené.

Ako upozorňuje francúzska autorka N. Le Feuvre, odpoveď možno nájsť v analýze uplatňovaných konceptuálnych definícií rodu, ktoré vedú k rozdielnym politikám podpory žien vo vedeckých profesiách. Spomínaná autorka rozdelila – a to i s vedomím rizika zjednodušenia – existujúce prístupy k chápaniu rodu do štyroch skupín teoretických prístupov. Je veľmi zaujímavé, že sa pokúsila ukázať prepojenosť rodu a presadzovanie žien v zamestnaniach s politikami rovnosti príležitostí.⁴ (Pozri tabuľku č. 1)

Podľa citovanej autorky v prípade prvého, „feminitého“ prístupu, posilňovanie prívlevu žien do vedy sa spája s príležitosťou rozširovať vo vedeckom poznávaní uplatňovanie „ženských hodnôt“, ako je altruizmus, empatia, senzitivita a pod. Uplatňovanie týchto vlastností môže podporovať vnímavosť k potrebám a požiadavkám ostatných zúčastnených. Zároveň to oslabuje tradičné kritéria vedeckej úspešnosti (ako napr. lineárne kariérne dráhy, maximalizáciu príjmu a pod.). Podpora žien vo vede je vnímaná ako efektívny nástroj zmeny organizačných pravidiel vedeckého výskumu, medzi ktoré patrí napríklad autonómnosť v časovom rozdelení práce. Zrejma je i kontinuita dvoj-
pólového videnia a delenie na maskulínne a feminítne vedecké profesie. To ako ženy „robia vedu“ je považované viac za výsledok uplatnenia špecifických, ženských vlastností a skúseností, ktoré veľakrát nemajú profesionálny charakter a boli nadobudnuté v súkromnom živote. Silnie nebezpečenstvo vytvárania politik, ktoré by tieto „ženské rozdielnosti“ posilňovali, a to či už na materiálnej alebo na symbolicko-
vej úrovni.

⁴ Le Feuvre, N.: Defining a gender and science research agenda. In: Gender & Research, Conference Proceedings, Brussels, 8-9 November 2001, European Commission, 2002, s. 291

Tabuľka č. 1 **Teoretické prístupy k feminizácii povolání**

Teoretický prístup Predpokladaná zmena	„Feminita“ alebo špecifická ženskosť	„Virilita“ alebo zástupná mužskosť	Patriarchálnosť	Rodová erózia
Predpokladaná zmena v rodovom usporiadaní	-	+	- -	+ +
Predpokladaná zmena v profesionálnych štruktúrach a praktikách	+	-	- -	+ +
Preferované orientácie v politikách	Definovanie špecifických kariérnych modelov pre ženy (časová flexibilita, kvóty a pod.)	Pomoc ženám súperiť s mužmi na rovnej báze (starostlivosť o deti a o starých, služby pre rodiny a pod.)	Žiadne preferované orientácie. Politiky sú považované za bezmocné voči patriarchálnym tlakom	Široko formulované politické iniciatívy zamerané na prekonanie duálneho rozdelenie vo všetkých oblastiach sociálneho života. Podpora diverzity a možnosť zámény mužov a žien

Zdroj: Le Feuvre: Gender, occupational feminisation and reflexivity. In: Crompton, R. (ed.): Restructuring Gender relations and Employment. Oxford University Press 1999, s. 158.

Druhý prístup, označený ako „zástupná mužskosť“, predstavuje protiklad voči predchádzajúcemu prístupu. Sústreďuje sa iba na ženy úspešné vo vedeckej kariére, pričom ich úspech je pripisovaný tomu, že im chýbajú „typicky ženské vlastnosti“, a správajú sa ako zástupní (surrogate) muži. Ak má byť žena úspešná, tak sa musí správať ako muž. (Paradoxne však v tomto prípade neprenášajú modely zo súkromného života, pretože tieto ženy zostávajú väčšinou slobodné a bezdetné. V prípade mužov to však neplatí.) Politické iniciatívy koherentné s týmto prístupom zlepšujú šance žien „hrať hru vedeckej kariéry s existujúcimi (mužskými) pravidlami“. ⁵ Opatrenia v podobe služieb pre rodinu a domácnosti sú smerované na to, aby ženy mali možnosť dosiahnuť porovnateľnú pozíciu s mužmi a ľahšie sa prispôbili existujúcemu mužskému kariérnemu modelu.

Tretí prístup označený ako patriarchálny bol využívaný najmä pri objasňovaní príčin exklúzie žien z vedeckého poznávania. V posledných rokoch ale viditeľne vzrástol počet vedeckých disciplín v ktorých sa presadzujú a uplatňujú ženy. Tento pozitívny vývoj je však na druhej strane sprevádzaný redefiníciou prestíže a úrovne materiálneho ocenenia práce vo vede pozdĺž rodových línií. N. L. Feuvre upozorňuje, že feminizácia povolání, či už ako cieľ alebo ako realita, je považovaná za dôsledok de-kvalifikácie, de-profesionalizácie a pauperizácie samotných žien vo vede. Je to veľmi vážny problém, ktorý sa objavuje aj v iných oblastiach spoločenského a ekonomického života a nielen vo vede.

Posledný prístup nazývaný rodová erózia chápe rod nie ako atribút, ani ako rolu, ale skôr ako sociálny proces umiestnený v historickom čase. Rod je využívaný na prezentáciu sociálnych procesov, ktoré vytvárajú duálnu pohlavnú deľbu a robia ju sociálne veľmi významnou. Spomínaný prístup upozorňuje na to, že sú to predovšetkým diferenciácia a hierarchizácia – dva sociálne mechanizmy, ktoré vytvárajú nerovnosť medzi mužmi a ženami. Zároveň snaží analyzovať podmienky, počas ktorých sa rodové línie vyvíjali a identifikovať historické podmienky, ktoré znížili ich efektívnu funkciu. ⁶ Politiky nadväzujúce na tieto postupy sú komplexnejšie v porovnaní s predchádzajúcimi,

⁵ Tamtiež, s. 292

⁶ Príkladom takéhoto efektívneho fungovania je napríklad málo známa skutočnosť, že okolo roku 1700 bolo v Nemecku medzi astronómami približne 14% žien, čo je viac ako v súčasnosti. In: Schiebinger, L.: Has feminism changed science? Harvard University Press, 1999, s. 194.

pričom je zdôraznená potreba lepšie porozumieť každodenným procesom, ktoré formujú diferenciáciu a hierarchizáciu.

Uvádzané prístupy predstavujú určité ideálne typy, ktoré poukazujú na prepojenosť v trojuholníku rodu, spôsob a usporiadanie vedeckého poznávania a nadväzujúce politiky. Je zrejmé, že rod nie je fenoménom, ktorý by sa týkal iba vzťahu medzi mužmi a ženami a ich vlastností, ktoré sú formou ich kultúrnych a sociálnych identít, ale že sa vzťahuje aj k inštitúciám a symbolickým systémom.

Rod a rodová rovnosť vo vede ako politická agenda

Problematika rodu a rodového usporiadania sa od 90-tych rokov stala veľmi frekventovanou politickou agendou, a to predovšetkým na úrovni Európskej únie. Rodová rovnosť je dôležitým politickým nástrojom na dosahovanie spravodlivej a prosperujúcej spoločnosti a nie náhodou sa s ňou možno stretnúť takmer vo všetkých dokumentoch a deklaráciách Európskej únie. Významným míľnikom na ceste k rodovo spravodlivej spoločnosti bola Amsterdamská zmluva, ktorá vstúpila do platnosti v roku 1999. Po prvýkrát formulovala potrebu podpory rodovej rovnosti, ktorá sa stala organickou súčasťou všetkých opatrení a politik, ktoré sú v rôznej miere záväzné pre jednotlivé členské krajiny EÚ.

Počiatočné diskusie o konceptuálnych schémach rodovej rovnosti postupne prechádzali do roviny hľadania nástrojov a politických opatrení. Ak by sme chceli tieto prístupy zoradiť podľa typologizácie uvedenej v predchádzajúcej časti, potom s prípustnou mierou zjednodušenia by bolo možné hovoriť o hľadaní opatrení a politik smerujúcich k rodovej erózii. V praktickej rovine išlo o hľadanie široko formulovaných politických iniciatív zameraných na prekonanie duálneho rodového rozdelenia vo všetkých oblastiach sociálneho života, vrátane vedy. Označenie gender mainstreaming preniklo do každodenného slovníka ako vyjadrenie procesu integrovania potrieb a priorít mužov a žien vo všetkých politických opatreniach, s cieľom dosiahnuť ich autentickú rovnosť, avšak pri rešpektovaní ich rozdielnosti a rôznorodosti.

Koncentrované iniciatívy Európskej únie na podporu rovnosti žien v oblasti vedy neboli samoučelné. Mali konkrétne dôvody spočívajúce vo veľmi nelichotivom stave a neuspokojivých výsledkoch európskej vedy v porovnaní s výsledkami v USA a Japonsku (a v ostatných rokoch aj v celej Ázii).

Ak abstrahujeme od rezolúcií pre posilňovanie a mobilizovanie žien pre prácu vo vede prijatých koncom 90-tych rokov Radou Európy a Európskym parlamentom, tak vari najvýznamnejším míľnikom na tejto ceste bolo publikovanie správy ETAN⁷, ktorú na podnet Európskej komisie vypracovala skupina expertov z vtedajších členských krajín EÚ. V správe, publikovanej v roku 2000, bolo po prvýkrát zreteľne poukázané na nedostatočné zastúpenie žien vo vede a na existujúcu rodovú segregáciu.

Vo vede podľa reportu ETAN existujú tri úrovne segregácie:⁸

- horizontálna: ženy sú sústredené v určitých vedných disciplínach, najmä v lekárskejších a humanitných
- vertikálna: ženy predstavujú v niektorých odboroch viac ako polovicu VŠ absolventov, ale na najvyšších priečkach kariérneho rebríčka sú zastúpené iba minimálne
- zmluvná: muži majú dlhodobé pracovné zmluvy, ženy častejšie pracujú na krátkodobý alebo na čiastkový pracovný úväzok.

ETAN report odštartoval širokú diskusiu o tom, do akej miery sú uvádzané druhy segregácie výsledkom určitého prirodzeného procesu, alebo sú výsledkom uplatňovania mužských hodnôt v spôsobe a organizácii vedeckého poznávania a pri budovaní profesionálnych kariér. V správe boli analyzované aj kariérne akademické dráhy mužov a žien v rôznych etapách profesionálneho vývoja. Potvrdilo sa, že akademické dráhy mužov a žien sú viditeľne rozdielne a v grafickom vyjadrení pripomínajú roztvárajúce sa nožnice.

Spomínaná správa ukázala, že pre zvýšenie kvality a konkurencieschopnosti európskej vedy treba hľadať nové prístupy a nové nástroje, ktoré pomôžu lepšie využiť ľudský potenciál. Európska komisia preto vytvorila pri Direktoráte pre vedu a výskum tzv. Helsinskú skupinu pre ženy vo vede. Skupina je zložená z expertov a reprezentantov všetkých členských a asociovaných krajín EÚ. Jej členovia od vzniku skupiny v roku 1999 pomáhajú vo svojich krajinách presadzovať myšlienky podpory žien v oblasti vedy a výskumu a hľadajú pozitívne spôsoby pre ich dosahovanie. Vďaka členom tejto skupiny sa okrem iného podarilo prekonať absenciu objektívnych údajov o situácii žien

⁷ Názov ETAN je skratkou plného názvu promoting Excellence through Maistreaming Gender Equality European Commission, DG Research, Brussels 2000.

⁸ ETAN s. 22

v krajinách EÚ, ktoré pomáhajú formovať nástroje a iniciatívy pre lepšie presadzovanie žien vo vede. V pravidelných intervaloch sa kompletizujú relevantné štatistické ukazovatele z krajín EÚ, ktoré sú následne publikované v „She figures“.

ETAN report je možné hodnotiť ako priekopnícky čin. Jeho nedostatkom však bolo, že nedokumentoval situáciu žien vo vede v krajinách strednej a východnej Európy. Geograficky pokrýval iba tzv. staré členské krajiny, v ktorých situácia bola historicky odlišná. V záujme prekonania tohto nedostatku bola skupina žien expertiek z krajín bývalého tzv. východného bloku poverená vypracovať správu s výstižným názvom ENWISE report ⁹, ktorá bola po prvýkrát prezentovaná odbornej verejnosti na medzinárodnej konferencii v Talline v roku 2004. Správa analyzovala postavenie žien vo vede z pohľadu vedeckých pracovníčok a univerzitných profesoriek a geograficky pokrývala krajiny strednej Európy a pobaltských štátov. Hlavným cieľom správy bolo vzbudiť v krajinách strednej a východnej Európy záujem a diskusiu o problematike rovnosti príležitostí v sektore vysokého školstva a vedy, v ktorom ženy predstavujú veľmi významný segment. Správa zaznamenala obraz aktuálneho postavenie žien vo vede z hľadiska osobitného historického vývoja v týchto krajinách, ktorý označila ako kontinuitu diskontinuit. Poukázala na škody prinášajúce plytvanie talentami ako aj na dôvody, ktoré marginalizujú postavenie žien vo vede v daných krajinách. Osobitnú pozornosť venovala otázkam excelentnosti. V zhrnujúcom závere správy sa konštatuje, že najzávažnejšími prekážkami manifestácie excelentnosti žien, brániacim ich zviditeľneniu a uznaniu, je semiperiférne postavenie krajín ENWISE vo vede (včítane nedostatku finančných zdrojov) a existujúce vedecké štruktúry, v ktorých dominujú muži. „Nedostatok excelentnosti, meraný počtom excelentných pracovníčok, neodzrkadľuje nedostatok ich individuálnych schopností, ale spoločenské prekážky, ktoré na ne uvalila rodová hierarchia a hierarchia nadradenosti západu nad východom.“¹⁰

Spomínané aktivity sú len niektoré z mozaiky iniciatív, ktoré Európska komisia zrealizovala a ktoré kontinuálne pokračujú. V týchto iniciatívach je viditeľný posun od obecných tém k špecifickým, ako

⁹ Názov ENWISE je skratkou plného názvu Enlarge Women in Science to East, Directorate General for Research, Brussels 2004.

¹⁰ Enwise report, s. 135

je napríklad uplatnenie žien v priemyselnom výskume, zladžovanie osobných a profesionálnych postojov žien, či zvyšovanie atraktivity a záujmu mladých mužov a žien pracovať vo vede a výskume. Podobným otázkam je venovaná systematická pozornosť vo viacerých krajinách a v tomto smere boli v nich už vypracované a úspešne aplikované viaceré podporné iniciatívy. Je dôležité, aby sa „dobré príklady“ rozpoznať a adaptovali aj v prostredí ostatných krajín.

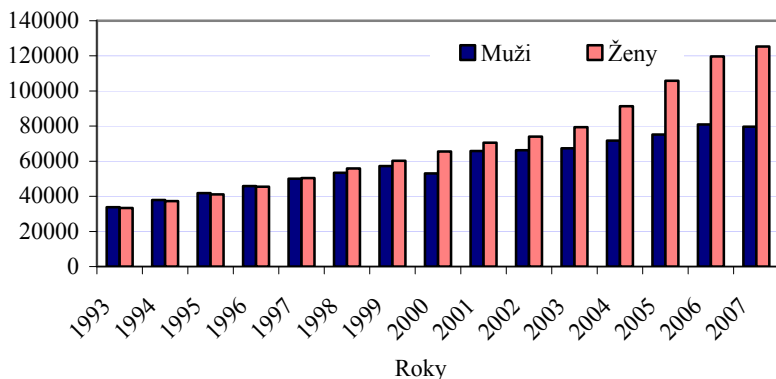
Ženy a vzdelanie alebo rodová štruktúra vo vysokoškolskom vzdelávaní

Kvalitné vzdelanie je nielen základným a nevyhnutným predpokladom pre úspešnú prácu vo vede a výskume, ale môže pôsobiť aj ako silný motivačný činiteľ pri rozhodovaní sa pre vedeckú prácu. V nasledujúcej časti preto upriamime pozornosť na vysokoškolské vzdelávacie štruktúry z hľadiska ich rodovej dimenzie.

Kvantitatívne ukazovatele vzdelanostnej úrovne žien sú v súčasnosti porovnateľné s kvantitatívnymi ukazovateľmi mužov a v niektorých smeroch ich aj prevyšujú. Od začiatku 90-tych rokov bol zaznamenaný sústavný nárast počtu vysokoškolských študentov a osobitne študentiek. Rok 1997 možno na Slovensku považovať za zlomový z hľadiska zloženia vysokoškolských študentov podľa pohlavia, pretože v tomto roku po prvýkrát počet študujúcich žien prevýšil počet študujúcich mužov.

Nárast študujúcich podmienilo i zvýšenie množstva univerzít a vysokých škôl. Oprávnené možno povedať, že vzhľadom na veľkosť krajiny a pedagogický potenciál dosiahlo množstvo vysokých škôl a univerzít na Slovensku „prahové hodnoty“. V roku 2007 pôsobilo na území SR 20 verejných vysokých škôl (z toho 17 univerzít), 10 súkromných vysokých škôl a tri štátne vysoké školy.

Graf č. 1 Študenti I. a II. stupňa VŠ v dennej a externej forme štúdia na verejných a súkromných vysokých školách spolu

Poznámka. V údajoch sú evidovaní vysokoškolskí študenti vo všetkých formách štúdia, preto niektorí študenti môžu byť zapísaní i na viacerých vysokých školách.
Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, <http://www.uips.sk/statis/index.html>

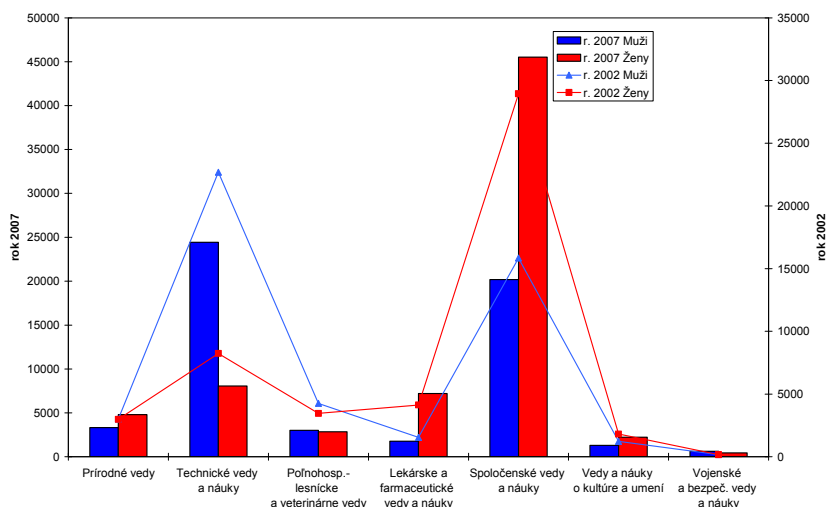
Z grafu č.1 je jasný výrazný nárast počtu študujúcich žien, čo možno považovať za pozitívny jav. Za nárastom celkového počtu vysokoškolákov sa skrýva mimoriadny nárast v externej forme štúdia, ktorá je rozšírená predovšetkým na súkromných vysokých školách. V roku 2007 predstavoval podiel externých vysokoškolských študentov a študentiek až 36 % z celkového počtu vysokoškolských študentov. Ženy mali „silnú väčšinu“, pretože takmer 70 % externých študentov boli ženy.¹¹

Ako upozorňujú niektoré odborné analýzy, externá forma štúdia má svoje úskalia hlavne z hľadiska kvality poskytovaného vzdelania. Niektoré vzdelávacie subjekty napríklad nemajú žiadnych denných študentov, kontakt s externými študentmi je minimálny, čo určite nemôže prispievať k rozvoju úrovne vzdelávacieho procesu.

¹¹ Vyšší podiel žien v externom štúdiu môže do určitej miery spôsobovať aj prijatie legislatívnych noriem ohľadom štátnej služby a služby vo verejnom záujme, ktoré výkon tejto práce podmieňujú vysokoškolským vzdelaním. V tejto oblasti práce sú dominantne zastúpené práve ženy.

Ak sme konštatovali, že forma štúdia (denná vs. externá) je výrazne diferencovaná pozdĺž rodovej osi, rovnako to platí aj o odboroch štúdia. Horizontálna segregácia v študijných odboroch je veľmi výrazná. Nasledujúci graf č. 2 porovnáva situáciu podľa pohlavia a odborov štúdia v rokoch 2002 a 2007.¹² Údaje zreteľne ilustrujú posuny, ktoré nastali v jednotlivých vedných odboroch. Najstabilnejšia situácia z hľadiska počtu študujúcich a pohlavnej štruktúry je v prírodných vedách a vo vedách o kultúre a umení. Feminizácia sa v sledovanom období ešte viac zosilnila v lekárskejších vedách a najmä v spoločenských vedách. Varujúci je silný pokles študujúcich v technických odboroch, a to i v situácii spomínaného nárastu celkového počtu denne študujúcich na vysokých školách.

Graf č. 2 Študenti denného štúdia v roku 2007 podľa odborov a pohlavia

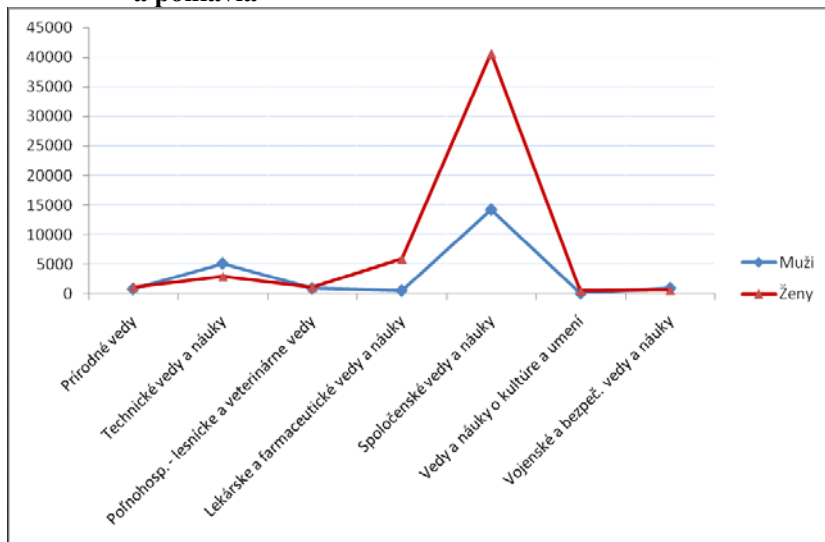

Zdroj: Štatistická ročenka školstva, Ústav informácií a prognóz školstva, Bratislava, <http://www.uips.sk/statis/index.html>

¹² Uvádzané údaje sú v absolútnych číslach. Je nevyhnutné pripomenúť, že v porovnávanom období došlo k nárastu celkového počtu denne študujúcich o vyše 27 000, čo do určitej miery môže vizuálne skresľovať pomerné zastúpenie v jednotlivých odboroch štúdia.

Situácia v oblasti denného štúdia nasvedčuje tomu, že sa nielen prehlbuje nerovnomerné rozloženie študentov v jednotlivých vedných odboroch, ale aj rodová horizontálna segregácia. Ako ukazuje graf č. 3, štruktúra študujúcich v externej forme štúdia podľa odborov a pohlavného zloženia je ešte nerovnomernejšia. Zastúpenie spoločenskovedných odborov je extrémne vysoké. Pravdepodobným, avšak iba čiastkovým vysvetlením je, že externí študenti a študentky predstavujú osoby, ktoré musia mať predpísané vzdelanie aby mohli vykonávať svoju prácu, avšak túto podmienku aktuálne nespĺňajú. Najmä po prijatí zákonov o službe vo verejnom záujme a zákona o štátnej službe v roku 2003, vystúpila veľmi akútne do popredia požiadavka na dosiahnutie predpísaného vzdelania. Aj vzhľadom na vysokú feminizáciu verejnej a štátnej sféry je prevaha externe študujúcich študujúcich žien výrazná.

Graf č. 3 Študenti externého štúdia v roku 2007 podľa odborov a pohlavia

Zdroj: Štatistická ročenka školstva, Ústav informácií a prognóz školstva, Bratislava, <http://www.uips.sk/statis/index.html>

Tabuľka č. 2 Absolventky 1. a 2. stupňa denného i externého VŠ štúdia v roku 2002 a 2006 podľa študijného odboru

Odbor štúdia	2002			2006		
	Abs.	Rel. 1% zo všetkých absolventiek	Rel. 2 % zo všetkých absolventov (mužov a žien) spolu zo 23914	Abs.	Rel. 1% zo všetkých absolventiek	Rel. 2% všetkých 34 238 absolventov (mužov a žien) spolu
Prírodné vedy	705	5,4	2,9	1013	5,1	3,0
Technické vedy a informatika	1834	14,1	7,7	2042	10,3	6,0
Poľnohospodárske vedy	810	6,2	3,4	1014	5,1	3,0
Lekárske a farmaceutické vedy	550	4,2	2,3	2239	11,2	6,6
Spoločenské vedy	8704	67,1	36,4	12973	65,2	37,8
Kultúrne a humanitné vedy	336	2,6	1,4	500	2,5	1,5
Vojenské a bezpečnostné vedy	42	0,3	0,2	123	0,6	0,3
Spolu	12981	100,0		20246	100,0	

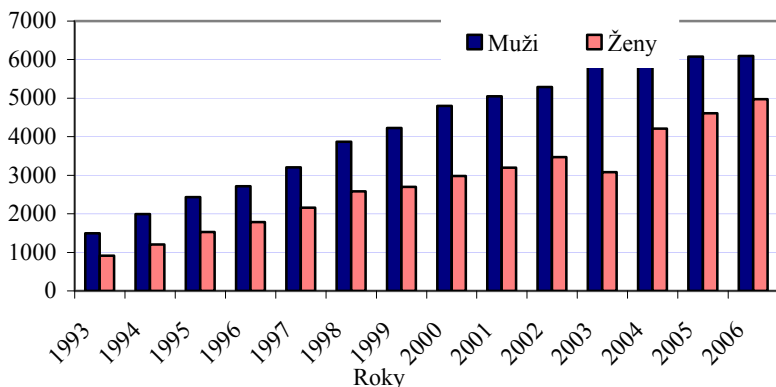
Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, <http://www.uips.sk/statis/index.html> (vlastné prepočty)

Dôsledkom vyššieho podielu žien medzi študentmi je vyšší podiel žien – absolventiek. Štruktúra absolventov podľa skupín vedných odborov svedčí o relatívne silne zakorenenej horizontálnej segregácii študijných odborov podľa pohlavia. Porovnanie štruktúry absolventiek vysokoškolského štúdia v časovom intervale však nepotvrďuje, že vyššie zastúpenie žien medzi študentkami ešte viac posilňuje záujem o štúdium v typicky „ženských“ odboroch. V technických odboroch je však badať ich úbytok. Údaje v tabuľke č. 2 vypovedajú viac o tom, že rozdelenie absolventov podľa pohlavia a odboru štúdia je i napriek nárastu absolútneho počtu absolventiek relatívne stabilné. Ako výnimочný je možné hodnotiť nárast absolventiek v lekárskejších a farmaceutických vedách. Treba však za ním vidieť tak zmenu legislatívy, podľa ktorej na rozdiel od minulosti vyžaduje výkon profesie

zdravotnej sestry vysokoškolské vzdelanie. Okrem toho údaje ovplyvňuje aj to, že po roku 2000 došlo k výraznejšiemu celkovému poklesu počtu absolventov v lekárskejších a farmaceutických odboroch štúdia.

V doktorandskom štúdiu je vývoj počtu študujúcich z hľadiska ich pohlavia odlišný oproti vývoju v počte študentov na 1. a 2. stupni vysokoškolského štúdia. Celkovo v tomto štúdiu výrazne prevažujú muži. Aj tu bol zaznamenaný nárast počtu študentov, nebol však tak lineárny ako v prípade 1. a 2. stupňa vysokoškolského štúdia. Odlišný vývoj bol v prípade mužov a v prípade žien. U žien sa počet študentiek doktorandského štúdia zvyšuje až do súčasnosti, u mužov bol zaznamenaný od roku 2003 pokles študujúcich. Aj u žien bola však v danom roku prerušená kontinuita nárastu počtu doktorandiek. Je pravdepodobné, že do značnej miery sa na tomto vývoji podieľali aj legislatívne zmeny upravujúce status študenta doktorandského štúdia.

Graf č. 4 Študenti doktorandského štúdia podľa pohlavia

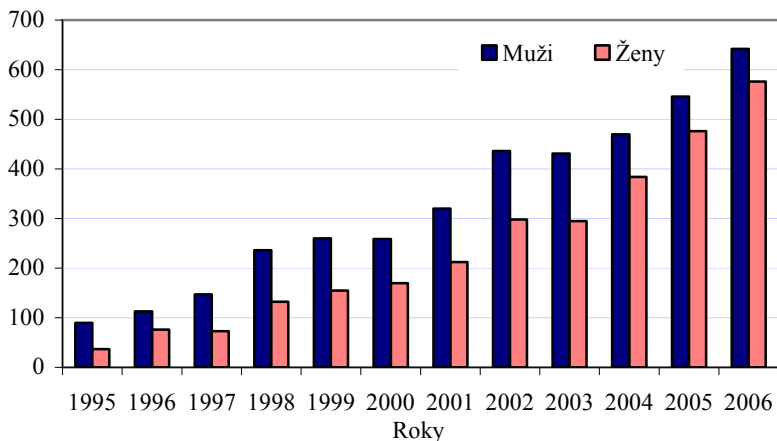

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, <http://www.uips.sk/statis/index.html> (údaje za rok 2007 neboli k dispozícii)

Stagnujúci počet študentov v doktorandskom štúdiu z hľadiska udržania a najmä ďalšieho rozvoja úrovne výskumu môže byť varujúci. Počty absolventov doktorandského štúdia síce zatiaľ neklesajú, ale je to vďaka kontinuálnemu nárastu študentov doktorandského štúdia v uplynulých rokoch, ktorý sa však už zastavil. Stagnujúci počet mužov v doktorandskom štúdiu sa odzrkadľuje v znižovaní rozdielu v počte absolventov a absolventiek doktorandského štúdia. Jednoznačne to znamená, že doktorandské štúdium prestáva byť – najmä pre

mužov – atraktívne. Osobitne zreteľný je pokles denných študentov. Tento fenomén, ktorý by si vyžadoval osobitnú analýzu, má viaceré príčiny a veľa napovedá (minimálne) o príťažlivosti práce vo vede a výskume pre mladú generáciu.

Graf č. 5 Absolventi doktorandského štúdia podľa pohlavia *

* Údaje do roku 1995 nie sú k dispozícii. Údaje zahŕňajú aj cudzincov.

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, <http://www.uips.sk/statis/index.html>

Štruktúra absolventiek doktorandského štúdia podľa odborov štúdia (tabuľka č. 3) iba čiastočne kopíruje štruktúru absolventiek 1. a 2. stupňa vysokoškolského štúdia. Vysoká feminizácia v lekárskejších, spoločenských a kultúrnych vedách sa na tomto stupni štúdia neprejavuje až tak výrazne. Prevažujúci podiel žien – absolventiek doktorandského štúdia bol v roku 2006 iba v lekárskejších a farmaceutických študijných odboroch.

Tabuľka č. 3 **Absolventi a absolventky VŠ štúdia v roku 2006**
podľa počtu a študijného odboru

	Absolventi a absolventky 1. a 2.stupňa VŠ štúdia v dennej a externej forme				Absolventky doktorandského štúdia v dennej a externej forme.			
	Muži		Ženy		Muži		Ženy	
Odbor štúdia	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.
Prírodné vedy	687	40,4	1013	59,6	102	52,0	94	48,0
Technické vedy a informatika	5592	70,0	2402	30,0	183	70,4	77	29,6
Poľnohospodárske vedy	960	48,6	1014	51,4	32	54,2	27	45,8
Lekárske a farma- ceutické vedy	290	11,5	2239	88,5	59	45,4	71	54,6
Spoločenské vedy	5938	31,4	12973	68,6	195	49,7	203	50,3
Kultúrne a huma- nitné vedy	309	38,2	500	61,8	29	43,3	38	46,7
Vojenské a bez- pečnostné vedy	216	67,3	105	32,7	9	90,0	1	10,0
<i>Spolu</i>	<i>13992</i>		<i>20246</i>		<i>609</i>		<i>511</i>	

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, <http://www.uips.sk/statis/index.html>
(vlastné prepočty)

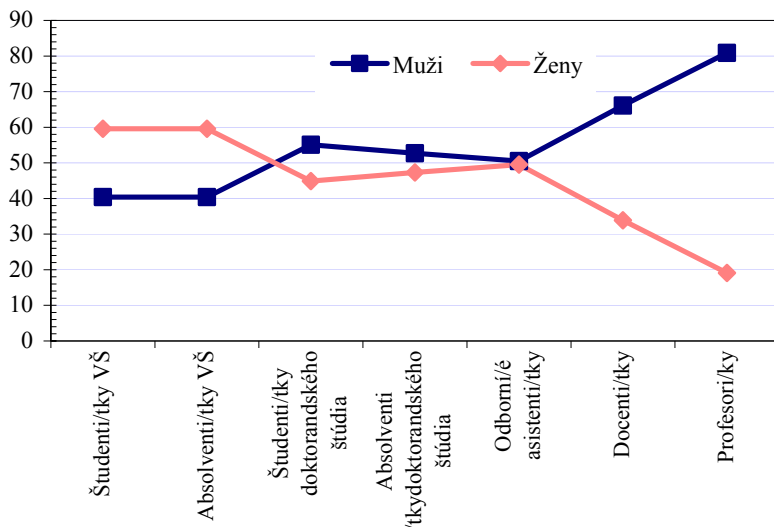
Doktorandské štúdium predstavujúce najvyšší stupeň vysokoškolského vzdelávania, prešlo v uplynulých rokoch viacerými zásadnými zmenami a to z hľadiska obsahu i z hľadiska formy. Nie všetky zmeny však boli prínosné pre zvyšovanie kvality vzdelávania i pre podporu talentov. Najmä v posledných rokoch sa ukazuje, že záujem o túto formu vzdelávania nie je primeraný zámerom posilňovania excelentnosti a budovania znalostnej spoločnosti.

Akademické kariéry mužov a žien

Po prvýkrát poukázal na rozdielnosť životných trajektórií mužov a žien v akademicknej sfére v „starých“ členských krajinách EÚ už spomínaný ETAN report, vypracovaný v roku 1998 na podnet Európskej komisie. V správe sa objavil aj tzv. nožnicový graf, ktorý znázorňoval akademickú dráhu mužov a žien podľa dosiahnutých kvalifikačných stupňov. Pokiaľ v začiatkoch sú dráhy mužov a žien

takmer identické, na konci sa rozbiehajú opačným smerom. Akademické kariéry mužov a žien pripomínajú obraz roztvárajúcich sa nožníc takmer vo všetkých vyspelých krajinách, Slovensko nevynímajúc.

Graf č. 6 Podiel mužov a žien v typickej akademickej kariére na Slovensku v roku 2006

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, <http://www.uips.sk/statis/index.html>

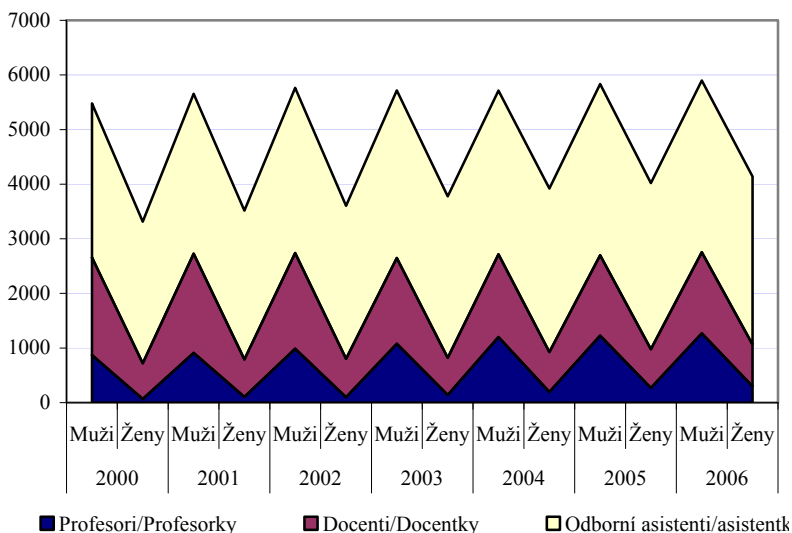
„Nožnicový“ priebeh akademických kariér mužov a žien má v Európe globálnu platnosť a svedčí o existujúcej vertikálnej segregácii v akademických kariérach žien. V porovnaní so situáciou v krajinách EÚ, rozloženie kvalifikačných úrovní na Slovensku prebieha viac v nerovnomerných skokoch, kým v krajinách EÚ je oveľa kontinuálnejšie.

Graf č. 6 potvrdzuje závery predchádzajúcej časti, že na začiatku akademickej dráhy, v období vysokoškolského štúdia, početne výraznejšie prevažujú ženy. Určitým uzlovým bodom je doktorandské štúdium, kde sa počty mužov a žien nielen vyrovnávajú, ale začínajú prevažovať muži. Obdobie doktorandského štúdia predstavuje v živote ženy kritické obdobie. Súbeh štartu akademickej kariéry a obvykle aj rodičovskej kariéry si vyžaduje extrémne náročné vypätie, ktoré je

ťažko zvládnuteľné bez podporných intervencií. K opätovnému priblíženiu kariér žien a mužov dochádza na úrovni odborných asistentov. Treba poznamenať, že toto priblíženie je výsledkom vývoja iba v posledných rokoch, pretože v minulosti bol rozdiel v neprospech žien omnoho viditeľnejší. Ďalší vývoj akademickej trajektórie potom nadobúda známy tvar extrémne roztvorených nožníc.

Podiel žien na najvyššej akademickej úrovni sa zvyšuje iba veľmi pomaly. Dokladuje to aj graf č. 7 mapujúci situáciu v počte vysokoškolských učiteľov od roku 2000. Po niekoľko rokov osciloval podiel profesoriek okolo 10-15%. K výraznejšej zmene došlo v roku 2006, keď podiel profesoriek dosiahol až na takmer až 24%. Zatiaľ je predčasné hodnotiť, či už naštartoval kontinuálny proces narastania počtu žien – profesoriek na vysokých školách alebo je to len výsledok synergetického efektu viacerých okolností.

Graf č. 7 Štruktúra interných vysokoškolských učiteľov podľa pohlavia

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, <http://www.uips.sk/statis/index.html>

Vzhľadom na absenciu podrobnejších údajov o ženách na postoch profesoriek podľa skupín vedných odborov žiaľ nevieme, či ich kvantitatívny nárast kopíruje existujúcu rodovú horizontálnu segregáciu

alebo či aj tu dochádza k určitému vyrovnávaniu sa s mužmi. Ak zoberieme do úvahy málo sa meniace zastúpenie študentov a študentiek podľa jednotlivých študijných odborov, môžeme predpokladať, že štruktúra profesoriek skôr zodpovedá rozdeleniu na „mužské“ a „ženské“ odbory.

Z dôvodu absencie údajov nemôžeme uviesť ani informáciu o aktuálnom zastúpení žien na postoch akademických funkcionárov. Doplniť môžeme iba všeobecne známu skutočnosť, že post rektorky je v súčasnosti zo všetkých univerzít a vysokých škôl na Slovensku obsadený iba v dvoch prípadoch ženami, pričom v jednom prípade to je štátna univerzita a v druhom súkromná vysoká škola.¹³

Veda a výskum a ženy vo výskume

Sféra výskumu a vývoja predstavuje na Slovensku kvantitatívne síce malý ale svojím významom dôležitý segment práce a pracovného trhu. Podľa posledných dostupných štatistických údajov, v roku 2006 pracovalo v tejto sfére 23 120 osôb, z ktorých 18 816 pracovali ako výskumníci. V prepočítaní na FTE (človekoroky) pracovalo vo výskume 15 028 zamestnancov, a z toho 11 776 výskumníkov.

Údaje o tom, ako sa vyvíjala od roku 2001 oblasť vedy a výskumu z hľadiska počtu ľudí a rovnako tiež údaje o ich kapacite, rozhodne nesvedčia o tom, žeby v tejto oblasti dochádzalo k výraznejšiemu rozmachu. Celkový počet pracovníkov v tomto období síce vzrástol približne o 600 ľudí avšak v prepočítaní na kapacitu došlo ku kvantitatívnemu poklesu. Pokles zamestnancov, resp. stagnácia boli zaznamenané v oblasti poľnohospodárskych a prírodných vied. Na druhej strane najväčší nárast v kapacite bol zaznamenaný v oblasti spoločenských vied a v poslednom období aj v medicínskych a farmaceutických vedách. Vedeckovýskumná kapacita poklesla najmä v podnikateľskom sektore, čo možno považovať za mimoriadne nepriaznivý signál v kontexte diverzifikácie výskumných kapacít a deklarovania cieľa o smerovaní k znalostnej ekonomike. K poklesu počtu ľudí a výskumnej kapacity došlo aj v štátnom sektore. Významnejší nárast kapacít bol zaznamenaný iba na vysokých školách.

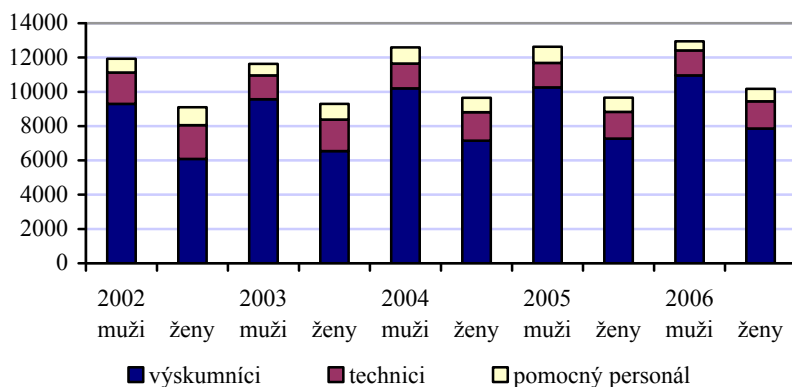
Nepriaznivý vývoj v personálnom a kapacitnom zabezpečení sféry výskumu kopíruje aj situáciu v jej financovaní. Výdavky na vedu

¹³ Je to Univerzitu Mateja Bela v Banskej Bystrici a o Verejnú vysokú školu ekonómie a verejnej správy v Bratislave.

a výskum od roku 2001 do roku 2006 síce absolútne vzrástli o viac ako 67 miliónov EUR, avšak podiel výdavkov na vedu z hrubého národného dôchodku v spomínanom období poklesol z 0,63% na 0,49% z HDP. Táto hodnota je veľmi vzdialená k cieľu krajín EÚ, ktorý je stanovený na úrovni 3% výdavkov na vedu a výskum z HDP. Pokles výdavkov na vedu bol podobne ako v prípade poklesu výskumných kapacít, najväčší u výdavkov z podnikateľských zdrojov. V roku 2001 vyše 67% výdavkov na vedu a výskum pripadlo na podnikateľský sektor, avšak v roku 2006 to bolo už o viac ako 30 percentuálnych bodov menej, čo predstavovalo podiel vo výške iba necelých 35%. Pokles výdavkov z podnikateľských zdrojov bol čiastočne kompenzovaný nárastom podielu výdavkov zo štátnych zdrojov na súčasných vyše 50%.

Podiel žien vo vede a výskume je z hľadiska ich početného zastúpenia významný a relatívne stabilný. Celkový podiel žien v oblasti vedy a výskumu kolíše medzi 43-44 % z celkového počtu zamestnancov. Výraznejšie rozdiely sú však v zaradení mužov a žien podľa jednotlivých skupín zamestnancov výskumu a vývoja. Najnižší podiel žien je v skupine výskumníčov. Ako ukazuje graf č. 8, po miernom náraste výskumníčov v priebehu 90-tych rokov došlo k stabilizácii ich počtu. Súčasný stav pravdepodobne predstavuje určitú hranicu, ktorá už nebude prirodzeným vývojom výraznejšie zmenená.

Graf č. 8 Zamestnanci výskumu a vývoja vo fyzických osobách podľa pracovného zaradenia a pohlavia

Zdroj: Ročenka vedy a techniky, Štatistický úrad SR, Bratislava 2001, 2006

Kontinuálny nárast žien výskumníčov možno považovať za pozitívny jav. Skúsenosti s podobnými trendmi aj z iných oblastí a sektorov práce nás však vedú k zdržanlivosti pri hodnotení tejto skutočnosti. Na zvyšovanie podielu žien výskumníčov môžu mať totiž vplyv aj faktory, ktoré ho do značnej miery problematizujú. Napríklad každoročný znižujúci sa, či v lepšom prípade stagnujúci podiel financií na vedu v pomere k HDP môže podrývať atraktivitu vedy ako oblasti ľudskej činnosti a v ruka v ruku s tým aj status vedcov v spoločnosti. Výsledkom takejto situácie môže byť i to, že ženy obsadzujú pozície, ktoré prestali byť pre mužov atraktívne, pričom muži mieria do lepšie platených povolání.¹⁴ Osobitným problémom však zostáva existencia skleneného stropu, ktorá je prítomná aj vo vede. Relevantné údaje k tomuto problému sú iba nepriame. Nejde pritom iba o zaradenie žien do kvalifikačných stupňov a do vedúcich pozícií, i keď aj tu platí, že so zvyšujúcim sa kvalifikačným či riadiacim stupňom podiel žien klesá. Dôležité je aj zastúpenie žien v odborných grémiách a grantových komisiách, ktoré spoluutvárajú kultúru vedeckej práce a stimulujú presadzovanie žien v tejto oblasti. Nízke zastúpenie žien v týchto subjektoch aj v európskych štruktúrach viedlo európsku komisiu k prijatiu rezolúcie, aby podiel žien v týchto štruktúrach postupne dosiahol podiel 40%.

Rodový mzdový rozdiel: je to aj problém vedy?

Pokiaľ v štruktúre zamestnancov v oblasti vedy a výskumu nezaznamenávame priepastné rozdiely medzi mužmi a ženami, odlišná situácia je v prípade ich zárobkov. Nepochybne ide o širší problém. Rozdiel v úrovni miezd mužov a žien na Slovensku patrí k najvyšším v rámci krajín EÚ. V období posledných desiatich rokov sa tento rozdiel dokonca ešte prehĺbil. Zatiaľ čo v roku 1997 ženy zarábali o 21,5 % menej ako muži, v roku 2006 bol tento rozdiel v neprospech žien už 26,9%.¹⁵ Nárast rozdielu v mzdách mužov a žien bol spôsobený najmä vyššou dynamikou rastu miezd u mužov. K rodovému mzdovému rozdielu ale prispieva aj to, že ženy v priemere odpracujú menší počet hodín a v nadväznosti nato majú nižší podiel pohyblivej zložky mzdy.

¹⁴ Krivý, V.: Prieskum rodových šancí v SAV. In: Sedová, T. (ed.): Ženy a veda v SAV. VEDA, Bratislava 2003, s. 105

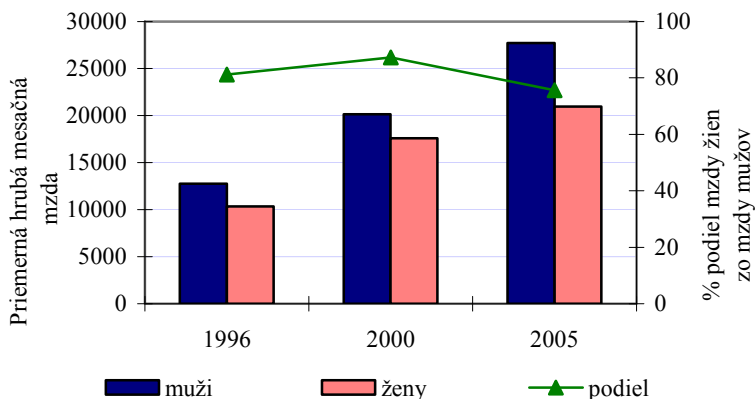
¹⁵ Zdroj: Vývoj štruktúry a diferenciácia miezd v rokoch 1997 – 2006, <http://www.statistics.sk/webdata/slov>

Najmenšie rozdiely v mzde mužov a žien z hľadiska veku sú v najmladšej vekovej kategórii do 24 rokov. Na druhej strane najväčší rozdiel v zárobkoch medzi mužmi a ženami je vo vekovej kategórii 35-39 ročných, keď ženy zarábajú o vyše 35% menej ako ich mužskí rovesníci.

Aj údaje za rok 2006 potvrdzujú, že rozdiely v mzde mužov a žien sú výsledkom najmä štrukturálnych faktorov – a to tak horizontálnej ale i vertikálnej segregácie. Ženy sú koncentrované v slabo platených odvetviach s nízkou cenou práce (služby, školstvo, zdravotníctvo). Aj v prípade žien vo vedúcich a riadiacich pozíciách sa ukazuje v priemere 33% rozdiel v porovnaní s mužmi na rovnakej pozícii. Vysvetlenie príčin tohto rozdielu nie je jednoduché. Nepochybne vstupuje do hry viac faktorov, resp. ich vzájomná kumulácia. Rodová mzdová analýza, ktorú spracovala Trexima sa pokúsila ukázať¹⁶, do akej miery sa rozdiely v mzde mužov a žien dajú vysvetliť osobnostnými charakteristikami (vek, pohlavie), charakteristikami trhu práce (úväzok, typ zmluvy, doba zamestnania) a firemnými charakteristikami (odvetvie, veľkosť, región, vlastníctvo). Ukázalo sa, že nepodnikateľskej sfére bolo percento vysvetlenia rozdielu vyššie ako v podnikateľskej sfére: nepodnikateľskej sfére predstavovalo 57% oproti 34% v podnikateľskej sfére. Dá sa z toho vyvodzovať, že v podnikateľskej sfére, ktorá nie je reglementovaná do takej miery ako je to v prípade nepodnikateľskej sféry, ktorá je reprezentovaná najmä verejnou a štátnou sférou, fungujú pri odmeňovaní aj rôzne iné ako objektívne faktory, ktoré znevýhodňujú ženy.

¹⁶ Bašťovanský, T.: Rodový mzdový rozdiel, TREXIMA Bratislava, prezentácia na workshope „Rozdiely v odmeňovaní mužov a žien“. Nitra, 28. a 2006

Graf č. 9 Priemerné mesačné mzdy vedeckých a odborných duševných pracovníkov/pracovníčok v rokoch 1996, 2000, 2005*

*Pracovníci s počtom odpracovaných hodín viac ako 154 za mesiac.

Pozn.: Mzda mužov= 100%

Zdroj: Štruktúra miezd zamestnancov v SR podľa povolania, veku a vzdelania v SR 1996, ŠÚ SR Bratislava 1998.

Štruktúra miezd zamestnancov v SR 1998, ŠÚ SR Bratislava 1999

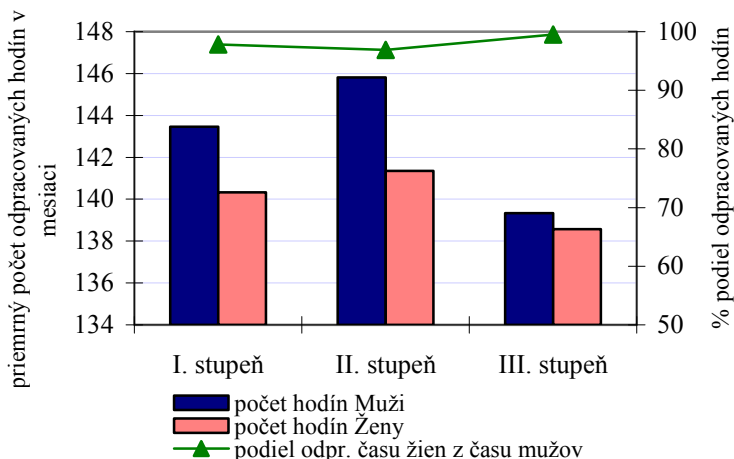
Štruktúra miezd zamestnancov v SR 2000, ŠÚ SR Bratislava 2001

Štruktúra miezd v SR 2005, ŠÚ SR Bratislava 2006

Vzdelanie je významný diferencujúci faktor z hľadiska mzdovej diferenciácie. Ukazuje sa však, že vzdelanie inak pôsobí na mzdovú diferenciáciu v prípade mužov a inak v prípade žien. V prípade mužov možno vzťah medzi výškou vzdelania a výškou mzdy označiť za lineárny, čiže so stúpajúcim vzdelaním stúpa priemerná mzda. V prípade žien to však neplatí a vyššie vzdelanie nie je pre nich takou výhodou ako u mužov: najviac sa odlišujú mzdy mužov a žien na najvyšších stupňoch vzdelania. Muži a ženy s najvyššími stupňami vzdelania tvoria najdôležitejší segment zamestnancov v oblasti vedy a výskumu, resp. skupiny vedeckých a odborných duševných pracovníkov.

Aj keď údaje v grafe č. 9 zachytávajú pomerne krátke časové obdobie, potvrdzujú úvodné konštatovanie, že dochádza k prehĺbovaniu rozdielu v mzdách mužov a žien. Tento trend nie je síce celkom plynulý, avšak v konečnom dôsledku dochádza k roztváraní nožníc medzi mzdami mužov a žien.

Graf č. 10 Priemerný mesačný počet odpracovaných hodín vedeckých a duševných odborných pracovníkov v roku 2005 podľa pohlavia a stupňa VŠ vzdelania

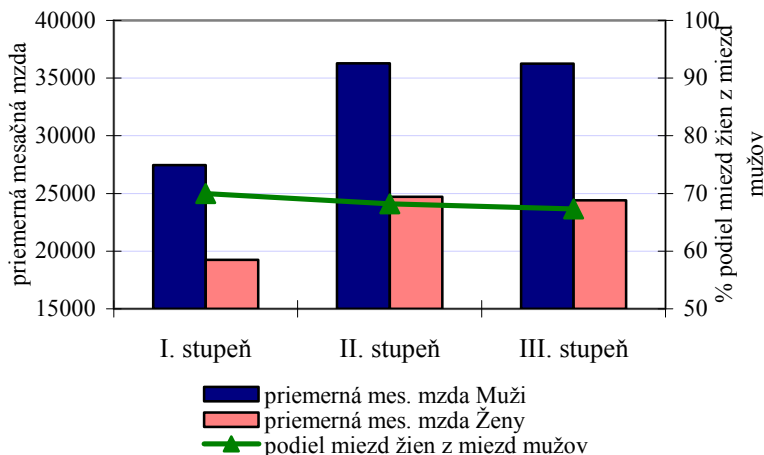
Zdroj: Štruktúra miezd v SR 2005, ŠÚ SR Bratislava 2006

Pozn.: Priemerný počet hodín odpracovaných mužmi = 100%

Posledné publikované údaje o štruktúre miezd už rozlišujú tri stupne vysokoškolského vzdelania, čo umožňuje detailnejšie porovnanie. Jeden z dôvodov, ktorý môže spôsobovať mzdový rozdiel je objem počtu odpracovaných hodín. Tento objem je výrazne nižší u žien. V grafe č. 10 je porovnávaný priemerný počet odpracovaných hodín mužov a žien v skupine vedeckých a odborných duševných pracovníkov v roku 2005. Ako vidno, rozdiel v počte odpracovaných hodín medzi mužmi a ženami na 1. a 2. stupni vysokoškolského vzdelania je pomerne výrazný. Na 3. stupni vysokoškolského vzdelania je rozdiel v počte odpracovaných hodín minimálny.

Minimálny rozdiel v počte odpracovaných hodín mužov a žien na 3. stupni môže napovedať, že na tomto stupni vzdelania v skupine vedeckých pracovníkov budú existovať aj najmenšie mzdové rozdiely. Skutočnosť je však iná.

Graf č. 11 Priemerný mesačný plat vedeckých a duševných odborných pracovníkov v roku 2005 podľa pohlavia a stupňa VŠ vzdelania

Zdroj: Štruktúra miezd v SR 2005, ŠÚ SR Bratislava 2006

Pozn.: Priemerný plat mužov = 100%

Graf č. 11 ukazuje mzdové rozdiely medzi mužmi a ženami na najvyšších priečkach vzdelanostného rebríčka. Graf vypovedá o minimálne dvoch skutočnostiach. Prvá nadväzuje na predchádzajúci graf č. 10 a týka sa skutočnosti, že objem odpracovaných hodín nemá zásadný vplyv na rodovú mzdovú diferenciáciu a že tu pôsobia iné explanačné faktory. Druhá skutočnosť nadväzuje na dávnejší poznatok J. Večerníka, že „najvyššie vzdelanie nie je u žien výhodou ani v porovnaní s menej vzdelanými ženami a ani v porovnaní s mužmi“.¹⁷ Citovaný autor ďalej doplnil, že vzdelanie ako indikátor mzdy hrá odlišnú úlohu u žien a u mužov. U mužov totiž individuálne explanačné faktory pôsobia nezávisle a môžu sa vzájomne posilňovať, avšak u žien tieto individuálne faktory pôsobia iba vo vzájomnej kombinácii. Znamená to, že hendikep v jednej oblasti, ako je napríklad vyšší vek, nemôže byť u žien kompenzovaný iným faktorom, napríklad vyšším vzdelaním.

¹⁷ Večerník, J.: Nerovnosti ve výdělcích, v příjmech a majetku domácností. In: Večerník, J. (ed.): Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. Praha, Academia, 1998, s. 119

Spoznať aký je účinok individuálnych faktorov na rozdiely v mzdách mužov a žien si bude vyžadovať ďalšie detailnejšie analýzy. Avšak už doterajšie údaje naznačujú, že v prípade duševných pracovníkov a pracovníčok sú rozdiely v mzde do veľkej miery výsledkom existujúcej hierarchie v akademickej a výskumnej sfére.

Veda a fenomén prestíže a dôvery

V posledných rokoch sa možno čím ďalej tým častejšie stretnúť s konštatovaním, že do vedy vstupuje málo mladých ľudí, že veda je pre nich málo atraktívna. Tomuto problému bola doteraz venovaná iba minimálna výskumná pozornosť. Viac poznatkov poskytol jeden z výskumov Eurobarometra, v ktorom sa zisťovala prestíž a príťažlivosť povolania vedca, dôveryhodnosť vedeckých poznatkov a ďalšie súvisiace problémy. Spomínaný výskum Eurobarometra¹⁸ sa uskutočnil v roku 2002, teda ešte pred vstupom Slovenska do EÚ.

Výsledky prieskumu zahŕňali dve skupiny krajín: v jednej skupine boli krajiny EÚ 15, čiže tzv. staré členské krajiny a v druhej skupine bolo vtedajších 10 kandidátskych krajín plus Bulharsko, Rumunsko a Turecko (ďalej CC 13). V oboch skupinách sa na najvyššej priečke prestíže (v zmysle rešpektu, úcty) zhodne umiestnilo lekárske povolanie. Na druhom mieste sa v oboch skupinách umiestnilo povolanie vedca, pričom však povolanie „vedec“ nebolo bližšie špecifikované. Je zaujímavé, že vyššia prestíž bola povolaniu vedca pripisovaná v skupine kandidátskych krajín v porovnaní so starými členskými krajinami. Prestíž povolania „vedec“ korelovala s výškou vzdelania respondentov, a tiež s objemom ich poznatkov o vede: informovaní respondenti a respondenti s vyšším vzdelaním pripisovali povolaniu vedca najvyššiu prestíž a príťažlivosť, kým ľudia s nižším vzdelaním považovali za atraktívnejšie a prestížnejšie lekárske alebo inžinierske povolanie. Z pohľadu verejnosti bola prestíž profesie vedca hodnotená na Slovensku relatívne veľmi vysoko. Ako vôbec najprestížnejšiu profesiu hodnotilo profesiu vedca až 62% opýtaných. Po Cypre a Turecku to bol najvyšší podiel opýtaných. Zaujímavé výsledky sa ukázali v hodnotení hraníc vedy, resp. toho, čo je a čo nie je vedecké. Všeobecne sa ukázalo, že prírodné vedy boli výrazne viac považované za vedecké ako spoločenské vedy. Vedeckosť priznalo spoločným

¹⁸ Candidate countries Eurobarometer, CC-EB 2002.3 on Science and Technology, http://europa.eu.int/comm/public_opinion

vedám iba 25% opýtaných na Slovensku, čo bol po Malte druhý najhorší výsledok. Na druhej strane prírodné vedy považovalo za vedecké až 60% opýtaných, čo bolo viac ako bol priemer v skupine krajín CC 13.

Uvádzaný výskum poskytol zaujímavé poznatky aj o záujme venovať sa vede v budúcnosti. Získané údaje potvrdili súvislosť medzi priznávaným poklesom záujmu o vedu u mladej generácie so situáciou vo vede v tej ktorej krajine, resp. s financovaním vedy. Okolnosti boli samozrejme v každej krajine špecifické. O Slovensku možno povedať, že sa ocitlo medzi krajinami, v ktorých respondenti jednoznačne vyjadrili názor o klesajúcej tendencii záujmu medzi študentmi, študentkami a mladými ľuďmi vôbec, venovať sa vede. Práve respondenti v mladších vekových kategóriách vyjadrovali pokles záujmu o vedu častejšie. Najčastejšie uvádzanými dôvodmi klesajúceho trendu záujmu boli nízke mzdy a slabé kariérne možnosti. Je symptomatické, že v skupine starých členských krajín bol najviac uvádzaným dôvodom nezájmu o vedu nedostatočná príprava na vedeckú prácu na školách.

K zisťovaným témam patrilo aj to, prečo európsky výskum nie je schopný priniesť vynálezy porovnateľné s vynálezmi, ktoré vznikli mimo Európy (internet, biotechnológia) a prečo väčšina nositeľov Nobelovej ceny pracuje v zámorí a nie v Európe. Na tieto, relatívne ťažké otázky, často chýbali odpovede, ľudia nevedeli odpovedať. Aj napriek tomu sa ukázal jeden zaujímavý poznatok: pre zvýšenie úrovne Európskeho výskumu respondenti považovali za potrebné zapojiť do neho viac žien. Táto potreba však bola omnoho silnejšie deklarovaná v starých členských krajinách, kde to za dôležité považovalo 67% opýtaných. V skupine kandidátskych krajín túto okolnosť uvádzala iba polovica opýtaných. Aj tento výsledok napovedá o miere rodového scitlivenia jednotlivých spoločností.

Inovačné prostredie, inovačný potenciál a strategické politiky

Súčasný stav a potenciál vedeckovýskumnej sféry na Slovensku je dodnes v mnohých smeroch poznačený vývojom a štruktúrou priemyselnej výroby z minulosti, ktorá bola prevažne orientovaná na ťažký a surovinovo náročný priemysel. Najviac, po roku 1989 bolo potrebné vyrovnať sa aj s problémom konverzie, ktorý postihol veľkú časť priemyselnej výroby. Priemyselné podniky po roku 1989 dosahovali nízku efektivitu a inovatívnosť. Nárast malých a stredných podnikov bol relatívne pomalý a to aj v dôsledku nedostatočnej podpory

uplatňovania inovatívnych postupov. V podnikateľskom sektore pretrváva nedostatočný dopyt po výsledkoch vedy a výskumu, čo obmedzuje potenciál ekonomického pokroku, ktorý sa prednostne odvíja od zavádzania nových technológií. V počte registrovaných patentov patrí Slovensko medzi 5 najslabších krajín v rámci EÚ 25. Z hľadiska hodnotenia inovatívnosti sa Slovensko v roku 2005 v rámci všetkých krajín EÚ dostalo spolu s Portugalskom na posledné miesto rebríčka. Výkonnosť podnikov v oblasti inovácií je veľmi nízka, s čím súvisí aj problém nízkej zamestnanosti v oblasti high-tech služieb. Príčiny tohto stavu sú jednak v nízkej aktivite a konkurencieschopnosti domácich inovačných kapacít, a jednak v slabšej atraktivite Slovenska pre kľúčové medzinárodné subjekty, ktoré disponujú veľkým inovačným potenciálom. Vedecko-výskumné kapacity sú sústredené najmä v Bratislave, kde pracuje takmer polovica zamestnancov výskumu a vývoja. Najväčšia absencia vedeckovýskumnej štruktúry, či už v podnikateľskej alebo vo verejnej sfére, je v regiónoch južného a východného Slovenska. Rápidny nárast univerzít a vysokých škôl mimo tradičných centier v posledných desiatich rokoch priniesol nárast vzdelanosti a kvalifikovaných pracovných síl. Očakávaný efekt prepojenia výskumnej činnosti univerzít s výskumnými centrami podnikateľského sektora sa však nedostavil.

Aj v komplexnom programovom materiály vlády s názvom „Národný program reforiem Slovenskej republiky na roky 2006 – 2008“, ktorý bol vypracovaný v roku 2005, a ktorý nadväzoval na „Národnú lisabonskú stratégiu“ je konštatované, že „Slovensko má relatívne dobrý výskumný potenciál, ale v dôsledku slabšej a hlavne neefektívnej podpory štátu jeho kvalita výrazne zaostáva za najvyspelejšími európskymi krajinami.“¹⁹ Spomínaný program reforiem definuje päť prioritných oblastí, ktoré majú podporiť rast tvorivého potenciálu slovenskej ekonomiky. Sú to:

- vzdelanie
- zamestnanosť
- informačná spoločnosť
- veda, výskum a inovácie
- podnikateľské prostredie.

¹⁹ Národný program reforiem Slovenskej republiky na roky 2006 – 2008, október 2005

Oblasť vedy a výskumu má ďalej definované tri problémové okruhy. Jedným z nich²⁰ je výchova a podpora kvalitných vedcov. Skvalitňovanie ľudských zdrojov je chápané ako súčasť infraštruktúry výskumu a vývoja, pričom za perspektívne jadro sa považujú doktorandi a post-doktorandi. Výchova a podpora vedcov sa má realizovať prostredníctvom dvoch úloh. Jednou z nich je úloha „Systém podpory mobility a ľudských zdrojov v oblasti výskumu a vývoja“. Tento systém by mal byť nástrojom na posilnenie mobility vedcov na národnej ale aj medzinárodnej úrovni. Obdobne dôležitý faktor pre zvyšovanie úlohy vedy a jej významu v spoločnosti je to, ako je vnímaná vo verejnosti. Aj preto je v programe reforiem definovaná druhá úloha, „Program popularizácie vedy v spoločnosti.“ Tento program je formulovaný ako nástroj, ktorý má prispieť k lepšej výmene informácií medzi vedeckou komunitou, ale najmä má zvýšiť záujem mládeže o vedu a výskum. A to nielen u mládeže na vysokých školách, ale už aj na základných a stredných školách.

Veda a imidž vedca v očiach mladých ľudí

Práve budovanie prítiažlivého imidžu vedy sa ukazuje ako veľmi potrebné a dôležité pre zachovanie kontinuity ľudského poznávania. V rámci predvýskumu, ktorý sa realizoval začiatkom roku 2008 na jednom z gymnázií s dlhoročnou tradíciou v Bratislave, sme sa pokúsili získať pohľad mladej generácie na povolanie vedca/vedkyne. V jednej triede dostali 15 roční študenti úlohu písomne sa vyjadriť k otázke „Prečo chcem (nechcem) byť vedcom/vedkyňou“. Ukázalo sa, že predstava vedy a vedca sa v očiach mladých ľudí spája predovšetkým s rôznymi prístrojmi a s experimentálnou prácou v laboratóriách. (Už táto predstava naznačuje značnú mieru stereotypného vnímania vedeckej činnosti.) Postoje dievčat a chlapcov sa líšili v tom, že chlapci prezentovali jednoznačnejšie svoje odmietavé postoje k vedeckej práci, pričom dievčatá viac vyzdvihovali užitočnosť a ušľachtilosť tejto práce pre ľudstvo.

Výpovede by sa dali rozdeliť do dvoch skupín. V prvej, najpočetnejšej zastúpenej skupine bolo viditeľné, že túžba po poznávaní, ochota obetovať sa pre hľadanie a objavovanie nových myšlienok

²⁰ Ďalšie dve priority v oblasti vedy a výskumu sú „výskum medzinárodnej kvality s adekvátnym prepojením na podnikateľskú sféru“ a „účinná verejná podpora podnikateľských aktivít zameraných na vývoj a inovácie“.

a súvislostí, nepatrí k preferovaným hodnotám mladej generácie. Rovnako tiež chýbala úcta k takým hodnotám, ako je pracovitosť, svedomitosť, dôslednosť a pod., teda vlastnostiam, ktoré sú predpokladom práce vedca a tradične sú s nimi spájané. V druhej, početne málo zastúpenej skupine, bolo v postojoch mladých ľudí možné vystopovať aj oceňujúce postoje k vedeckej práci a k práci vedcov. Prvú skupinu možno charakterizovať nasledujúcimi výpoveďami:

- Nechcem byť vedcom. Musel by som sa veľmi veľa učiť. Veda ma veľmi nezaujíma a určite by ma to nebavilo. Nevieť aký majú vedci plat, ale myslím, že pri nejakej práci za počítačom alebo iných povolaniach by som zarobil viac.
- Nechcem byť vedcom. Musíme sa veľa učiť a v škole všetci len bu...jú. Potom doštudujem a najkrajšie časy môjho života som premárnil štúdiom.
- Často mi to príde ako nezmyselné zabíjanie času rýpať sa vo veciach, hľadať silou–mocou niečo nové a aj tak z toho často nič nie je. Potrebujem tvoriť pre dnešok a nie pre budúcnosť, pre niečo, čo aj tak možno nebude. Samozrejme, aj vedci sú dôležití ľudia a ľudia s náplňou práce vedca sú veľmi potrební, ale ja ním byť nechcem.

Negatívne postoje k práci vedcov nasvedčovali tomu, že mladí ľudia sú veľmi málo, alebo vôbec nie o tomto type práce informovaní. V ich názoroch sa prejavovali aj kritické postoje k obsahu a forme vyučovania. Vyskytli sa aj konkrétne konštatovania o neochote učiteľov veci vysvetľovať aj širšie, nad rámec učebných osnov.

Druhá skupina názorov síce vyjadrovala oceňujúcejšie postoje k vedeckej práci, ale takmer vždy to boli vyjadrenia akoby „zvonku“, čiže vyjadrenia o niečom, čo sa ma osobne nedotýka a nie je ani mojou aspiráciou. Možno uviesť nasledujúce príklady:

- Osobne som sa ešte nikdy nezamýšľala nad prácou vedca, lebo viem, že sa týmto smerom v budúcnosti určite nebudem uberať. Vedcov si vždy predstavujem ako veľmi inteligentných a možno niekedy aj trochu šialených ľudí.
- Veda je úžasná, ale vedcom by som nechcela byť. Len by som do nej rada mierne nazrela a spoznala ju na nových, praktických hodinách, na ktorých by som si nikdy nepriala aby už konečne zazvonilo.
- Nato aby bol človek vedcom treba byť danej vede oddaný a hlavne to nerobiť pre peniaze.

Uvádzané skutočnosti nevzbudzujú dôvod k optimizmu a skôr vyvolávajú otázky, prečo vedecká práca zostáva marginalizovaná z hľadiska záujmu u mladej generácie. Aj preto treba dôslednejšie zvažovať vzťah medzi podporou a uplatňovaním žien vo vede, ich pozíciou v spoločnosti a zvyšovaním kvality a efektívnosti vedy a výskumu.

Program reforiem však neobsahuje žiadnu zmienku, ktorá by sa či priamo alebo len v náznakoch vzťahovala k posilňovaniu účasti žien vo vede a výskume alebo k prekonávaniu zakorenených stereotypov v študijných preferenciách. Podobne ani v „Správe o pokroku v implementácii Národného programu reforiem Slovenskej republiky na roky 2006 – 2008“, ktorá bola vypracovaná v októbri 2006, sa otázky súvisiace s posilňovaním a podporou uplatňovania žien vo vede a výskume neobjavili. A to nielen v časti o modernej vzdelávacej politike, ako ani v časti o vede a inováciách. Problém uplatňovania žien tu bol vtesnaný viac-menej iba do všeobecných konštatovaní o zosúlaďovaní rodinného a pracovného života a podpore politiky rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí a nie aj do hľadania nástrojov a mechanizmov podpory a najmä ašpirovanej vízie.

Miesto záveru: kde sa nachádzame a kam smerujeme?

Pre kvalitu a efektívnosť vedy sú najrozhodujúcejšími predpokladmi ľudské zdroje a financovanie vedy. Z hľadiska podielu vysokokvalifikovaných vedeckých a technických pracovníkov na celkovej pracovnej sile patrí Slovensko ku krajinám, kde je ich podiel jeden z najnižších. Zastúpenie žien medzi vysokokvalifikovanými pracovníkmi vedy a výskumu je na úrovni takmer 50%, čo zodpovedá situácii vo väčšine členských krajín EÚ.

Obecne priznávaným nedostatkom vedy na Slovensku je jej finančná poddimenzovanosť. Toto konštatovanie možno nájsť nielen vo výskumných analýzach²¹ ale aj v poslednej správe Európskej komisie z 11. júna 2007 „Towards an European Knowledge Area“. V správe sa okrem iného konštatuje, že od roku 2001 bol v mnohých európskych krajinách zaznamenaný nárast výdavkov na vedu. Zvýšenie výdavkov sledovalo cieľ dosiahnuť financovanie vedy a výskumu na úrovni 3% z DPH. V niektorých krajinách bol nárast vo financovaní vedy v ob-

²¹ Z najnovších uveďme Výskumnú správu slovenského tímu, projektu EÚ Framework 6, Project No. SAS6-CT- 2004-003582, s. 12.

dobí rokov 2001 – 2005 takmer vo výške 30% (napríklad v Slovinsku). Spomínaná správa tiež uvádza, že na druhej strane došlo v malom počte krajín aj k poklesu verejných výdavkov na vedu a výskum a k najvýraznejšiemu poklesu došlo práve na Slovensku. Pokles verejných výdavkov medzi rokmi 2001 a 2007 predstavoval až 22,9%.²² Pokles verejných výdavkov do vedy a výskumu bol sprevádzaný aj poklesom financií zo súkromného sektora.

V danej situácii nemôže byť preto prekvapujúce, že ani kvalitatívne ani kvantitatívne ukazovatele o vedeckej produktivite na Slovensku nie sú nijak výnimočné a v mnohom kopírujú klesajúci trend vo financovaní vedy. Ako príklad možno uviesť podiel Slovenska vo vedeckých publikáciách na celkovej svetovej produkcii. Podiel Slovenska v roku 2002 predstavoval 0,23%, čo určite nemožno vnímať ako uspokojujúce číslo. Ešte závažnejšie je však to, že v porovnaní s rokom 2000 to predstavuje priemerný ročný pokles -1,6%.²³ Pozitívna korelácia medzi výškou výdavkov a počtom vedeckých výstupov je zjavná aj v prípade iných krajín.

Ešte menej imponujúce údaje o Slovensku sa v citovanej správe uvádzajú ohľadom patentových prihlášok. Slovensko v roku 2003 patrilo do najslabšej skupiny krajín v počte patentových prihlášok (do EPO) v pomere k počtu obyvateľov. V rebríčku členských krajín viedlo Nemecko s počtom 312 patentových prihlášok na 1 milión obyvateľov. Priemer za EÚ 27 predstavoval 127 patentových prihlášok. Slovensko malo 8 patentovaných prihlášok a pohybovalo sa na spodku rebríčka. Horšie od nás bolo na tom bolo už iba 6 krajín EÚ. Neporovnateľne najsilnejšiu pozíciu v počte prihlásených patentov malo v uvádzanom roku Švajčiarsko, kde počet podaných patentových prihlášok na milión obyvateľov predstavoval až 426 prihlášok.

Už len časť uvádzaných údajov musí vyvolávať viaceré otázky, prečo i napriek početným deklaráciám o budovaní znalostnej spoločnosti, oblasť vedy a výskumu nezaznamenáva patričný rozvojový trend a v niektorých smeroch dokonca zaostávame. Mnohé otázky sa odsúvajú, zostávajú nezodpovedané alebo sa im jednoducho nevenuje po-

²² Zdroj: Key Figures on Science, Technology and Innovation – Towards a European Knowledge Area, EC, June 2007.

²³ Podľa uvádzaného zdroja bola situácia v Českej republike odlišná a v rozmedzí rokov 2000 – 2004 bol zaznamenaný nárast v podiele vedeckých publikácií na svetovej produkcii o 3,3%.

zornosť. To je tiež prípad agendy uplatnenia a posilnenia postavenia žien vo vede a výskume.

Napriek pokroku, ktorý sa v oblasti rodovej rovnosti v posledných rokoch na Slovensku dosiahol, pretrváva problém nedostatočnej štruktúry koordinačných mechanizmov tejto agendy, ktorá nemá dostatočný status, nemá dostatočné inštitucionálne zázemie a čo je najväčšie – ani jasnú víziu. Priznávaným nedostatkom je slabá spolupráca zainteresovaných subjektov – vlády, parlamentu, odborov, mimovládnych subjektov, odborníkov a ďalších zainteresovaných subjektov. Vo svetle týchto skutočností je pochopiteľné, že aj koncepčné dokumenty v oblasti vednej politiky a rozvoja vedy málo reflektujú potrebu prekonávať rodové stereotypy v tejto oblasti. Napríklad Národný strategický referenčný rámec na roky 2007 – 2013 a Operačný program výskum a vývoj, neobsahujú programové schémy, ktoré by mohli pomôcť pritiahnuť do vedy viac žien a motivovať ich pre túto prácu. To, že rovnosť príležitostí je jednou z horizontálnych priorít všetkých operačných programov, ktorá má byť zohľadňovaná v rámci všetkých hodnotiacich procedúr treba hodnotiť pozitívne. Ako málo konkrétny však vidíme veľmi všeobecne formulovaný prístup, podľa ktorého „tam, kde existujú nerovnosti je možné ich eliminovať dôsledným dodržiavaním princípov rovnosti príležitostí... a tak postupne zlepšovať nepriaznivú situáciu.“²⁴ Rovnako aj existujúce priority, ktoré sa viažu k podpore mladých vedeckých pracovníkov, sú formulované univerzálne, bez toho aby zohľadňovali odlišnosti v kariérnych postupoch mužov a žien.

Aj uvádzané skutočnosti svedčia o tom, že cesta žien do vedy je v porovnaní s mužmi stále veľmi krivolaká a plná prekážok. Ako sme sa snažili naznačiť, nejde pritom iba o ženy. Ide o to, aby ženy mohli obohacovať a rozvíjať ľudské poznanie o nové rozmery bez zbytočných prekážok, ku prospechu nás všetkých.

²⁴ Operačný program výskum-vývoj (Podpora výskumu, vývoja a infraštruktúry vysokých škôl), Ministerstvo školstva SR, Bratislava 2007, s. 98

Literatúra

- EUROBAROMETER – CC-EB 2003.3 on Science and Technology. January 2003. http://europa.eu.int/comm/public_opinion/
- GRAMÁTOVÁ, E., PISCOVÁ, M., SZAPUOVÁ, M., VELICHOVÁ, D. (2007): Ženy vo vede v Slovenskej republike: Národná správa o postavení žien vo vede v SR cielená k stimulácii celonárodnej diskusie. Bratislava: Ústav prírodných, humanitných a spoločenských vied STU, SOU Praha, ISBN 978-80-7330-121-7.
- HOLUBOVÁ, B., SEDOVÁ, T., ZEMAN, M. (2006): Central European Centre for Women and Youth in Science. EU Framework 6, Project No. SAS6-CT-2004-003582. Výskumná správa slovenského tímu, Bratislava.
- HRUŠOVSKÁ, J. (2006): Vývoj ukazovateľov externého štúdia na slovenských vysokých školách v rokoch 1990 – 2020 a kvantitatívna prognóza externého štúdia verejných vysokých škôl do roku 2020. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, s. 31.
- HUDEC, O. – KOŤVEKOVÁ, G. (2007): Learning regions, innovations and universities. In: Theory of Learning regions and its utilisation in Regional Programming. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, s. 142-168. ISBN 978-80-248-1464-3.
- HUDEC, O., ORBÁNOVÁ, I., SAGEBIEL, F., URBANČÍKOVÁ, N. (2004): Women as Engineering Students in Slovakia. In: Sociológia, Vol. 36, No 6, Fall.
- KELLER, E.F. (1999): Reflections, Barinaga, „Female Style“. Prevzaté z Schiebinger, L.: Has feminism changed science?. Harvard University Press.
- Key Figures on Science, Technology and Innovation – Towards a European Knowledge Area. EC, June 2007.
- KRIVÝ, V. (2003): Prieskum rodových šancí v SAV. In: Sedová, T. (ed.): Ženy a veda v SAV. Bratislava: Veda.
- Le FEUVRE, N. (2002): Defining a gender and science research agenda, In: Gender & Research, Conference Proceedings, Brussels, 8-9 November 2001, European Commission.
- Mapping themaze (2008): getting more women to the top research. European Commission, ISBN 978 92 79 07618 3.
- Operačný program výskum a vývoj. (Podpora výskumu, vývoja a infraštruktúry vysokých škôl.) Bratislava: Ministerstvo školstva SR, november 2007.
- PISCOVÁ, M. (2003): Gender in Science – Women in Science in Slovakia. In: Sociológia Vol. 35, No 6.

- PISCOVÁ, M. (2003): Premárnené talenty: od osobných zápasov k veci verejnej. Ženy a veda v krajinách Enwise. In: Blagojevič, M., Havelková, H., Stretenova, N., Tripsa, M., Velichová, D. (Eds.): Direktorát C- Veda a spoločnosť. Brusel.
- PISCOVÁ, M. (ed.) (2004): Ženy vo vede alebo deravé potrubie?. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- PISCOVÁ, M. (ed.) (2006): Slovensko na ceste k rodovej rovnosti. Bratislava: ERPA – Sociologický ústav SAV.
- Ročenka vedy a techniky 2006. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2007.
- Ročenka vedy a techniky 2007. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2008.
- Separát štatistickej ročenky školstva SR 2001 – 2006. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2002 – 2007.
- SCHIEBINGER, L. (1999): Has feminism changed science?. Harvard University Press.
- SILVERA, R. (2006): Príručka dobrých skúseností v oblasti rodovej rovnosti na Slovensku. Bratislava: MPSVaR.
- Štruktúra miezd v SR 2005. Bratislava: ŠÚ SR, 2006.
- Štruktúra miezd zamestnancov v SR 1998. Bratislava: ŠÚ SR, 1999.
- Štruktúra miezd zamestnancov v SR 2000. Bratislava: ŠÚ SR, 2001.
- VEČERNÍK, J. (1998): Nerovnosti ve výdělcích, v příjmech a majetku domácností. In: Večerník, J. (ed.): Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. Praha: Academia.

ŽENY AKO MIGRANTKY V CUDZÍCH DOMÁCNOSTIACH¹

Latentná ekonomika kultúrnej výmeny au pair

Miloslav BAHNA

Na jar v roku 1999 som mal možnosť stať sa súčasťou života zvláštnej komunity mladých ľudí. Počas piatich mesiacov som vo Viedni spoznal niekoľko rôznych a predsa podobných osudov. Mojimi sprievodcami boli dievčatá zo Slovenska, ktoré tu pracovali ako au pair. Cez deň sa starali o deti a domácnosť niektorej z úspešných viedenských žien a večer sa stretávali na jazykových kurzoch alebo v reštaurácii Rosenberger na Kärntner Strasse. Vreckové, ktoré si zarobili predstavovalo približne spoločný príjem oboch ich rodičov na Slovensku. Boli v Rakúsku ako au pair napriek tomu, že Rakúsko v roku 1999 ešte au pair zo Slovenska oficiálne neprijímalo. Nemali au pair víza, boli v Rakúsku len ako turistky. Na Slovensku poberali podporu v nezamestnanosti. Polo legálna forma existencie ich stmelovala do špecifickej subkultúry, ktorá existovala mimo akýchkoľvek oficiálnych štatistík.

Fenomén kultúrnej výmeny au pair dlho patril k témam, ktoré nevzbudzovali výraznejší záujem sociológie. Tejto téme sa nielen na Slovensku doteraz venovali takmer výhradne novinári a autori propagačných materiálov agentúr sprostredkovávajúcich au pair pobyty. Napriek tomu, že au pair nie je v Európe novým fenoménom, prvé odborné spoločenskovedné texty, zaoberajúce sa ním aspoň okrajovo sa v Británii, ktorá je pravdepodobne najobľúbenejšou au pair destináciou Európy, začínajú objavovať až na konci 90-tych rokov 20. storočia. (viď napr. Henshall Momsen, 1999; Cox, 1999)

Vzhľadom na problematickosť kvantitatívneho prístupu k tomuto ťažko merateľnému fenoménu volí väčšina existujúcej odbornej literatúry skôr kvalitatívny prístup (napr. Cox 1999, 2000; Cox, Narula

¹ Tento text je aktualizovanou a rozšírenou verziou štúdie „Latentná ekonomika kultúrnej výmeny au pair“, ktorá bola publikovaná v časopise Sociológia č. 5 / 2005.

2003; Hess 2000, 2004; Williams, Baláž 2004 a iné). V tejto štúdii si chceme položiť otázky, ktoré tento prístup nedokáže uspokojivo zodpovedať, prípadne si ich vôbec nekladie, hoci v súvislosti s odchodom au pair zo Slovenska ich považujeme za fundamentálne: Koľko au pair odchádza zo Slovenska a do ktorých krajín? Existujú aj au pair zo západných krajín? Aké sú rozdiely medzi slovenskými au pair a au pair z bohatších štátov?

Kvantitatívnejší aspekt získava naša analýza vďaka unikátnym dátam z internetových agentúr sprostredkujúcich au pair pobyty². Tieto dáta umožňujú opustiť rovinu individuálnych skúseností a vedú k definícii fenoménu au pair ako vzťahu ekonomického, založeného na ponuke a dopyte. Kľúčovou časťou analýzy je porovnanie základných charakteristík a zastúpenia au pair pochádzajúcich z krajín západnej a východnej Európy, následné vytvorenie typológie au pair a poukázanie na ekonomické aspekty programu definovaného ako kultúrna výmena. Okrem spomenutých dát vychádzame tiež z vízových štatistík, autentických výpovedí au pair, analýzy motivačných listov a propagačných materiálov sprostredkovateľských agentúr, ako aj zo zúčastneného pozorovania na stretnutí potenciálnych au pair v sprostredkovateľskej agentúre v Bratislave. Východiskovým zdrojom inšpirácie bolo niekoľkomesačné zúčastnené pozorovanie au pair vo Viedni v roku 1999 a 2000, ktoré podnietilo prvotný záujem o túto tému.³

Fenomén au pair a možnosti jeho skúmania

Tradícia au pair pobytov

Väčšina hostiteľských krajín a au pair agentúr vychádza z takmer 40 rokov starej definície v dokumente Rady Európy European Agreement on Au Pair Placement (Európsky dohovor o umiestňovaní au pair) z roku 1969. Podľa tohto dokumentu je hlavným cieľom schémy „au pair“ umožniť mladým ľuďom „zlepšiť si svoje lingvistické schopnosti, prípadne iné odborné znalosti, ako aj svoj celkový kultúrny rozhľad prostredníctvom bližšieho spoznania krajiny, v ktorej sú

² Všetky použité dáta pochádzajú z verejne prístupnej inzercie na www stránkach agentúr. Pre účely tejto práce boli tieto verejne prístupné údaje z jednotlivých inzerátov hromadne spracovávané štatistickým softvérom.

³ Napriek pôvodnej snahe o rodovú neutralitu sme sa rozhodli používať au pair so ženským rodom, nakoľko sú au pair všeobecne vnímané ako dievčatá. Otázkou pomeru mužských a ženských au pair sa budeme neskôr zaoberať podrobnejšie.

prijatí“. Au pair naopak poskytuje hostiteľskej rodine „služby pozostávajúce z účasti na každodenných rodinných povinnostiach, pričom by tieto povinnosti nemali vo všeobecnosti zberať viac ako päť hodín denne.“ (European Agreement on Au Pair Placement, 1969). Z dnešného uhla pohľadu je zaujímavé, že v celom dokumente nie je zmienka o starostlivosti o deti, ktorú súčasný diskurz sprostredkovateľských agentúr považuje za hlavnú „pracovnú náplň“ au pair.

Definícia Rady Európy je reflektovaná aj vo v súčasnosti používanej definícii sprostredkovateľských agentúr, novinárov ako aj v bežnom jazyku. Pod „au pair“ rozumie slobodné mladé dievča alebo chlapca vo veku 17 až 30 rokov bez závislých osôb, ktorí chcú stráviť v zahraničí maximálne dva roky ako členovia hostiteľskej rodiny. Pre účely tejto práce budeme za au pair považovať každého, kto sa ako au pair definuje a to bez ohľadu na to, či pracuje ako au pair oficiálne alebo nie.

Termín „au pair“ sa prvý raz objavuje vo Francúzsku na konci 19. storočia.⁴ V tomto období mladé dievčatá z „dobrých rodín“ Nemecka alebo Anglicka odchádzali do Francúzska (často na základe príbuzenských sietí), aby sa zdokonalili v jazyku Moliéra, spoznali kultúru a životný štýl Francúzska a prípadne zdokonalil deti domácich vo svojej materčine. Au pair bolo prostriedkom posilňovania a výmeny kultúrneho kapitálu a bolo charakteristické pre vyššie spoločenské vrstvy. Pobyty sa odohrávali medzi rodinami na podobnej spoločenskej a kultúrnej úrovni. Tento fakt vyjadruje aj samotný termín au pair⁵. Po prvej svetovej vojne sa umiestňovanie au pair rýchlo stalo populárnym aj v stredných triedach ako synonymum spoznávania odlišných kultúr v rodinnom prostredí za málo peňazí. Termín „au pair“ sa stal univerzálnym a neprekladá sa.

Legislatívne vymedzenie au pair

Imigračná legislatíva (v Británii definovaná Home Office, v iných krajinách napr. dokumentom Rady Európy o umiestňovaní au pair z roku 1969) poskytuje legálny konštrukt a „oficiálnu líniu“, ktorá je ďalej skloňovaná sprostredkovateľskými agentúrami a inými inštitúciami, podieľajúcimi sa na organizovaní migrácie au pair. Vytvára a upevňuje

⁴ Voľne podľa článku „Au pair, viac ako storočná tradícia“, <http://www.cij.lu/aupair.php>

⁵ au pair, fr. = na rovnakej úrovni

pohľad, že účastníci poskytujú prácu v domácnosti, pretože sú „súčasťou rodiny“. Tento pohľad je oficiálne presadzovaný prostredníctvom au pair legislatívy a je prítomný aj tam, kde neplatí imigračná legislatíva, tak ako je to v prípade au pair pochádzajúcich z krajín EÚ, ktoré na pobyt nepotrebujú víza. V snahe odstrániť stigma spojenú s označením „domáci personál“ (domestic worker) sa s oficiálnou au pair definíciou identifikujú aj ľudia, ktorí nespádajú pod au pair schému. V Británii sú to napríklad občania z krajín mimo EÚ, nezahrnutých do au pair schémy. E. Newcomb (2004) uvádza príklad ženy z Paraguaja, ktorá prišla na interview pre jej výskum a sama sa označovala ako au pair, hoci britská au pair schéma počíta len s au pair z vybraných krajín Európy. Túto skúsenosť potvrdzuje aj výskum viedenskej au pair scény v roku 1999 a 2000. Tu sa slovenské dievčatá, ktoré boli vo Viedni len ako turistky, jednoznačne definovali ako „au pair“, hoci pracovali vo Viedenských domácnostiach ilegálne⁶. Podobné zistenia platia aj pre Nemecko, kde sa tiež veľká časť slovenských au pair zdržiava na turistické víza a teda pracuje ako au pair ilegálne (Hess 2000, 2004).

Oficiálnu definíciu au pair ako mladého, kultúrneho turistu, študenta jazyka, ktorý je flexibilný a je v krajine len prechodne sprostredkovateľské agentúry reinterpretujú prostredníctvom zdôrazňovania dvoch odlišných aspektov – kultúrnej výmeny a pomoci v domácnosti – prvý vo vzťahu k au pair a druhý vo vzťahu k hostiteľským rodinám. Túto tendenciu zreteľne ilustrujú web stránky samotných agentúr. Na stránke www.aupairaustria.com po kliknutí na odkaz „au pair v Rakúsku“ čítame prvé vety: „Au pair znamená reciprocitu a tak rozumieme aj vzťah medzi Tebou a Tvojou hostiteľskou rodinou. Staneš sa členom svojej hostiteľskej rodiny a jej bežného života.“⁷ V sekcii venovanej rodinám sa zasa v prvých vetách dozvedáme, že: „Au pair znamená veľkú podporu pri organizácii každodenného života. Predovšetkým pre rodičov s flexibilným pracovným časom predstavuje au pair ideálne riešenie.“⁸ K podobným zisteniam prichádzajú aj Hess a Puckhaber (2004) vo svojich analýzach au pair diskurzu vytváraného

⁶ Oficiálna možnosť zamestnať sa ako au pair v Rakúsku existuje pre občanov Slovenska až od apríla roku 2001.

⁷ Tykanie posúva au pair do kategórie detí, vytvára neformálnu atmosféru a utvrdzuje oficiálnu definíciu – au pair ako kultúrna výmena.

⁸ www.aupairaustria.com, 28. 2. 2005

tlačenými propagačnými materiálmi a Emma Newcomb (2004) pri analýze internetových au pair agentúr. Podobné konštatovanie platí o obraze au pair, ktorý prezentujú agentúry pôsobiace na Slovensku. Agentúra Student Agency uvádza, že „Au pair je slobodné dievča (chlapec), ktoré prichádza do cudzej krajiny za účelom zdokonalenia sa v jazyku, spoznania miestnej kultúry a nájdením nových priateľov.“⁹ Ďalej tvrdí, že „Au pair má status hosťa, nie to teda zamestnanie ...“. Obraz au pair, ktorý agentúry prezentujú smerom k hostiteľským rodinám a ktorý spravidla kontrastuje s tým, čo hovoria smerom k au pair, na stránkach slovenských au pair agentúr absentuje, nakoľko Slovensko nie je hostiteľskou krajinou au pair.

Realizované výskumy au pair a dostupné kvantitatívne dáta

Ako už bolo uvedené, práce venujúce sa téme au pair tradične siahajú po kvalitatívnom prístupe. Viacerí autori konštatujú nedostatok kvantitatívnych údajov, problematická je aj konštrukcia reprezentatívnej vzorky au pair populácie, keďže o jej zložení hovoria len nepresné odhady.

V tejto práci vychádzame z dvoch výskumov au pair realizovaných v Británii Rosie Coxovou (2001) a Emmou Newcombovou (2004). Prvý pracuje so vzorkou 144 au pair a druhý, realizovaný ako súčasť dizertačnej práce, s 22 respondentmi. Výskum nemeckej autorky Sabine Hess (2000) pracuje so vzorkou desiatich slovenských au pair v Nemecku. Pravdepodobne jediné doteraz realizované výskumy au pair domácej proveniencie pracujú so vzorkou 67 (Williams, Baláž, 2004), 79 respondentov (Filadelfiová, nepublikované) a 50 au pair (Búriková, 2006).

Sekundárne dáta o fenoméne au pair poskytujú hlavne vízové štatistiky krajín prijímajúcich au pair. S ohľadom na au pair zo Slovenska je situácia odlišná podľa vízového režimu cieľovej krajiny au pair pobytu a jej spôsobu vedenia štatistiky. Medzi najpodrobnejšie štatistiky patria vízové štatistiky Veľkej Británie, ktoré poznajú samostatnú kategóriu au pair víz. Vízové štatistiky USA registrujú univerzálnu kategóriu J1, do ktorej spadá okrem programu au pair aj populárny program Work and Travel. Au pair štatistiky Rakúska a Nemecka sa opierajú o údaje registrovaných au pair agentúr a preto existuje podozrenie, že tieto

⁹ Príručka „Au pair v Európe a USA“, s. 8

čísla podhodnocujú reálne počty au pair v týchto krajinách (na čo upozorňuje napr. Hess, 2000).

Internetové databázy au pair uchádzačov

Predbežná analýza bratislavských sprostredkovateľských au pair agentúr priniesla zistenie, že táto oblasť je fragmentovaná a priemerný počet ročne sprostredkovaných au pair pobytov sa pohybuje rádovo v desiatkach, maximálne stovkách sprostredkovaní ročne pripadajúcich na jednu agentúru. Druhým problémom je regionálne pôsobenie agentúr. Zaoberanie sa dátami o pobytoch sprostredkovaných agentúrou by malo nejasnú výpovednú hodnotu s ohľadom na iné regióny.

Naopak rešerš dostupných informácií na Internete priniesla dve zistenia:

- a) sprostredkovateľské au pair agentúry existujúce na Internete disponujú mimoriadne širokými katalógmi ponúkaných au pair – aj viac ako 15 000 aktívnych uchádzačov,
- b) informácie o uchádzačoch sú veľmi bohaté¹⁰ pričom ich súčasťou sú aj motivačné listy, ktoré vnášajú do dát zaujímavý kvalitatívny pohľad.

Z množiny siedmich rešeršovaných internetových agentúr sme vybrali tri na základe dvoch kritérií:

- a) počet uchádzačov v databáze¹¹
- b) rozsah údajov o uchádzačoch. Podrobnejšie k charakteristikám analyzovaných internetových au pair agentúr viď. tab. č. 1 a Bahna (2005).

Vďaka tomu, že nám tieto zdroje dát umožnili pracovať s výrazne väčšou vzorkou, bolo možné uskutočniť porovnania charakteristík au pair podľa krajín.¹²

¹⁰ Napríklad v internetovej agentúre <http://www.eaupair.com/> patrí medzi údaje zisťované o uchádzačovi aj informácia či má priateľa / priateľku.

¹¹ Bližšie sa tu nezaobráme zistením, že podiel slovenských au pair vo všetkých analyzovaných dátach naznačoval celosvetové prvenstvo Slovenska v pomere potenciálnych au pair k počtu obyvateľov. Pre súhrnný prehľad viď. (Bahna 2005)

¹² Pre otestovanie spoľahlivosti dát sme porovnali porovnateľné údaje z viacerých databáz – test potvrdil vysokú mieru súladu dát z rôznych zdrojov, ktorý sa prejavoval v zachovaní relatívnych rozdielov medzi krajinami, napriek rozdielnosti úrovni niektorých absolútne zaznamenaných hodnôt, ktoré boli pravdepodobne spôsobené odlišnými formami zaznamenávania údajov o inzerentovi (každá

Tabuľka č. 1 **Sumárna štatistika skúmaných internetových au pair agentúr**

Au pair agentúra	Počet uchádzačov	Počet uchádzačov zo Slovenska	Počet údajov o uchádzačovi	Skúmané inzeráty
Agentúry použité v analýze				
www.aupairforum.com	16383	1581 (9,7%)	24	Všetky vložené inzeráty od 1.1.2002 do 30.9.2004
www.aclassaupairs.co.uk*	4405	463 (10,5%)	53	Inzeráty aktuálne 26. 11. 2004
www.greataupair.com	15624	305 (2,0%)	31	22. 2. 2005
Ostatné agentúry				
www.findaupair.com	9338	247 (2,6%)	-	22. 2. 2005
www.eaupair.com	6255	209 (3,3%)	-	22. 2. 2005
www.aupair-world.net	10629	332 (3,1%)**	-	22. 2. 2005
www.aupair-options.com	1699	59 (3,5%)	-	28. 2. 2005

* agentúra sprostredkúva len au pair pobyty vo Veľkej Británii

** minimálny odhad na základe počtu uchádzačov zo Slovenska, ktorí chcú ísť ako au pair do Británie. Toto číslo predstavuje len teoretické minimum, nakoľko databáza neumožňovala presne zistiť, koľkí zo slovenských au pair chcú ísť ako au pair aj do iných krajín.

z agentúr používala na zber údajov iný elektronický dotazník s odlišným poradím znakov a sprievodným textom).

Systémové predpoklady zamestnávania au pair

Dopyt po lacnej starostlivosti o dieťa

Rastúca zamestnanosť žien v krajinách západnej Európy je sprevádzaná poklesom verejných investícií do sociálnych služieb, poskytujúcich starostlivosť o deti (viď. napr.: Henshall Momsen 1999; Cox, rukopis; Hess 2000, 2004). Zdôrazňuje sa osobná zodpovednosť jednotlivcov a rodín za výchovu detí a prichádza k (re)privatizácii týchto služieb. Rodiny sú často nútené sťahovať sa za prácou, čo obmedzuje ich prístup k širšej rodine a ostatným sociálnym sieťam, ktoré predtým poskytovali neplatenú starostlivosť. Tento fakt vytvára dopyt po nových formách starostlivosti o deti aj preto, že muži stále odmietajú toto bremeno niesť (Newcombe 2004). Ehrenreich a Hochschild uvádzajú, že oproti minulosti dnes omnoho viac žien prvého sveta vykonáva platenú prácu – kým v Spojených štátoch amerických v roku 1950 pracovalo len 15% zo žien, ktoré mali deti vo veku šesť a menej rokov, dnes pracuje až 65% takýchto žien. „72% všetkých amerických žien je v súčasnosti zamestnaných. Sú medzi nimi staré mamy a sestry, ktoré by pred tridsiatimi rokmi zostali doma aby sa starali o deti a príbuzných“. (2003: 19)

Hess a Purkhaber k dôvodom zamestnávania au pair v Nemecku uvádzajú, že „mnoho pracujúcich žien hľadá au pair ako formu platenej domácej pracovnej sily, ktorá má pomôcť s prácou v domácnosti a výchovou detí.“ (Hess, Purkhaber 2003: 7). Britský denník the Guardian v prílohe venovanej au pair, ktorá vyšla pri príležitosti oznámenia rozšírenia au pair schémy o ďalšie krajiny východnej Európy¹³, charakterizuje dilemu britskej domácnosti pri výbere spomedzi foriem starostlivosti o dieťa nasledovne:

Šťastní to rodičia, ktorí si za 24 000 £ ročne môžu dovoliť vyžadovať profesionálny pestúnsky diplom skôr, ako zveria svoje dieťa do opatery niekomu cudziemu. Iní si môžu dovoliť zaplatiť priemernú sumu 5 700 £ za miesto v jasliach, ktorá sa v niektorých častiach Londýna vyšplhá až na 15 000 £. Avšak pre väčšinu zamestnaných rodičov sú tieto čiastky privysoké.

¹³ od 18. 12. 2002 bola množina krajín, ktorej občania mohli dostať au pair víza rozšírená o Poľsko, Estónsko, Litvu, Lotyšsko, Bulharsko a Rumunsko. Všetky tieto krajiny sa v roku 2004, resp. 2007 stali členskými krajinami EÚ.

Odpoved'? Risknúť to s tinejdžerkou z cudziny. Ona pravdepodobne nebude veľa vedieť o starostlivosti o dieťa a môže sa stať, že si do hosťovskej izby dovedie svojho priateľa drogového dileru, ale čože – aspoň je lacná (Addley 2002, preklad M.B.).

Do palety zdôvodnení rastúceho dopytu pridáva jedno aj Rosie Cox (rukopis). Podľa nej je pre Britániu špecifická ideológia preferujúca formy starostlivosti supľujúce starostlivosť, ktorú normálne poskytuje matka. Táto preferencia je podľa nej aj dôvodom prečo britské rodiny radšej siahnu po „individualizovanom“ riešení (au pair), ako po niektorej z foriem kolektívnej starostlivosti (jasle) aj v prípade, ak je takáto forma starostlivosti dostupná. Existencia niektorej formy inštitucionalizovanej starostlivosti nie je v Británii samozrejma. Cox (rukopis) cituje Joshi a Davies a hovorí, „že v roku 1992 mali vo Veľkej Británii len 2% detí mladšie ako 3 roky prístup ku subvencovanej forme starostlivosti v porovnaní s 20% vo Francúzsku a 85% v Dánsku. Iným dôvodom preferencie au pair či profesionálnej pestúcky (nanny) môže byť podľa R. Cox aj vyššia prestíž takejto formy starostlivosti. S au pair ako súčasťou riešenia starostlivosti o deti počítajú aj oficiálne vládne strategické plány Veľkej Británie ako napríklad „Inter-departmental childcare review: Delivering for children and families (Medzi-vládny prehľad starostlivosti o deti: poskytovanie služieb pre deti a rodiny)“ s predhovorom Tonyho Blaira, kde sa uvádza, že „Pestúcky a au pair sú tiež súčasťou celkovej ponuky starostlivosti o deti“ (Catherine Ashton et. al., 2002:16). S predpokladom, že Británia ako krajina s konzervatívnou tradíciou sociálneho zabezpečenia má vyšší záujem o au pair ako krajiny so sociálne demokratickou tradíciou sociálneho systému pracujú aj Yodanis a Lauer (2005). Medzinárodná analýza dopytu rodín hľadajúcich au pair však naznačuje, že príčiny záujmu budú komplexnejšie a tvrdí, že je viac vyvolaný životným štýlom implicitne očakávajúcim flexibilitu v starostlivosti o deti a menej súvisí s tradíciou sociálnych služieb v konkrétnej krajine západného sveta. (Bahna 2006)

Zamestnávanie au pair, podobne ako zamestnávanie iných druhov pomoci v domácnosti spravidla znamená pre ženy možnosť viacej sa venovať svojej pracovnej kariére a teda predstavuje určitú formu emancipácie. Táto emancipácia však nevedie k rovnomernejšiemu rozloženiu starostlivosti o deti a domácnosť v rámci rodiny ale znamená jej presun na plecia (napríklad) au pair. Svojím spôsobom tak prispieva k pretrvávaniu rodových stereotypov, keď sa žena

oslobodzuje od domácej práce len prostredníctvom zamestnávania inej ženy. Podľa výskumu Coxovej (rukopis), žiadna zo žien, ktorá zamestnáva au pair, neskúsila a ani nezamýšľala zapojiť do starostlivosti o dieťa aj svojho manžela.

Au pair výskum E. Newcombovej (2004) vo Veľkej Británii zisťuje, že až 68% au pair vnímalo ženu ako toho, kto dáva príkazy. Len 18% uviedlo, že príkazy dostáva v rovnakej miere od muža aj od ženy. Tieto tvrdenia dokresľujú osobné skúsenosti zo zúčastneného pozorovania au pair vo Viedni v roku 1999. Slovenské au pair dievčatá označovali svoje zamestnávateľky termínom „stará“, ktorá bola ako zadávateľka úloh výrazne menej obľúbená ako jej manžel prezývaný „starý“. „Starý“ bol pritom často charakterizovaný ako „flegmoš“ a „pohodák“. Podobne Hess (2004) konštatuje, že to boli práve ženy „zamestnávateľky“, na ktoré smerovala kritika zo strany au pair najčastejšie.

Pre úplnosť treba uviesť, že medzi zamestnávateľky au pair nepatria len „zaneprázdnené pracujúce mamičky“ ale aj nepracujúce ženy, ktoré sa zamestnaním au pair odbreňujú od domácich prác alebo od starostlivosti o deti (Cox 2000). Investícia do au pair predstavuje pre tieto ženy investíciu do životného štýlu.

Východná Európa – nový zdroj au pair

„O au pair sa tradične zvykne uvažovať ako o príjemných dievčatách zo stredných vrstiev, typicky Švédkach¹⁴, ktoré sú väčšinou blondíny s výrazným poprsím. Táto predstava možno zodpovedala realite v sedemdesiatych rokoch, dnešný obraz je určite iný.“ Takto začína sekciu svojej práce nazvanej „Kto sú au pair“ Rosie Cox a pokračuje:

Zloženie pracovnej sily au pair zaznamenalo dramatické zmeny v kontexte reorganizácie Európy. Po vzniku Európskej únie (EÚ) a Európskeho ekonomického priestoru (EEA) sa môžu obyvatelia väčšiny západoeurópskych krajín zamestnať v ľubovoľnom povolaní v partnerských krajinách bez víz a pracovného povolenia. Au pair sa stalo ďaleko menej atraktívnym pre občanov týchto krajín. V tom istom čase pád Berlínskeho múru umožnil ľuďom z krajín východnej Európy, ktoré sú súčasťou au pair schémy (...) opustiť

¹⁴ Švédky naozaj predstavovali výraznú skupinu au pair v Británii ešte v roku 1993 (keď tvorili 18,8% zo vstupov na au pair víza, viac v tab. č. 5), predtým ako Česko a Slovensko „ovládlo“ tamojšiu au pair scénu.

svoj domov a stať sa au pair v zahraničí. Pre mnohých z nich bolo stať sa au pair jediným dostupným zamestnaním v Británii. (Cox, rukopis)

Aj ďalší autori (napr. Cox, Narula 2003; Hess 2004), zaoberajúci sa témou au pair, konštatujú presun ťažiska programu au pair zo západnej Európy smerom na východ.

Nielen v Británii predstavujú au pair z východnej Európy významnú časť trhu. Hess (2004) o situácii v Nemecku uvádza, že dievčatá zo Slovenska a východnej Európy začali od konca studenej vojny dominovať na nemeckom au pair trhu. Konštatuje odlišnú situáciu au pair z východu a západu, keď tvrdí, že „odlišné socio-ekonomické pozadia au pair z post – industriálnych krajín západu a au pair z východných alebo južných krajín periferie spôsobuje enormné rozdiely medzi pozorovanými ženami“. (2004:12) Podľa Hess si „ženy z prvej skupiny užívajú takmer úplnú slobodu pohybu zatiaľ čo transnacionálna mobilita tých druhých je značne obmedzená imigračnými politikami západných krajín“. (2004:12)¹⁵

Paradoxne si tento fakt nevšímajú dostupné štúdie slovenských autorov a dokonca týmto tvrdeniam protirečia keď uvádzajú, že „počet au pair v Británii je neznámy, nakoľko väčšina pochádza z EEA a nepotrebuje víza.“ (Williams, Baláž 2004: 1817) Toto tvrdenie bolo s vysokou mierou pravdepodobnosti mylné v čase vzniku tejto štúdie rovnako ako v roku 2001, keď tvorili občania EEA len okolo 30,6% vo vzorke výskumu au pair realizovaného R. Cox v Londýne. Naopak, krajiny mimo EEA tvorili podľa tohto výskumu 65,6% (Česko 23,3%, Slovensko 16,8%, Maďarsko 11,7% a Turecko 10,9%) a podiel krajín, ktoré neboli zahrnuté v au pair schéme predstavoval 5,6% (napr. Poľsko 1,4%). Ešte silnejšie zastúpenie východnej Európy na trhu au pair zaznamenáva Jörs (2004) v Nemecku: Východná Európa – 80%, Afrika – 10%, Južná Amerika – 5%, Ázia – 3%, EU 15 a USA – 2%. Dominanciu východoeurópskych a už vôbec nie slovenských dievčat v schéme au pair si nevšímajú ani novinové články domácej proveniencie.¹⁶

¹⁵ Analýza inercie rodín hľadajúcich au pair ukazuje vyššiu obľúbenosť au pair z európskych krajín v porovnaní s mimoeurópskymi au pair čo pravdepodobne dáva au pair z východnej Európy aj určitú „konkurenčnú výhodu“ pri hľadaní rodiny. (Bahna 2006)

¹⁶ napr. „Práca au pair“ v denníku SME (Hajdúchová, 2003) Podobné prehliadanie tohto faktu možno konštatovať aj v prostredí internetových au pair agentúr, kde

Destinácie slovenských au pair

Preferované destinácie slovenských au pair podľa údajov z jednej z analyzovaných internetových databáz predstavuje tabuľka č. 2. Jednoznačne najpreferovanejšou destináciou slovenských au pair je Veľká Británia, s výrazným odstupom nasledujú Rakúsko a Spojené štáty. Exkluzívne sa na túto krajinu orientujú aj tri domáce výskumy au pair. (Williams, Baláž 2004; Filadelfiová rukopis; Búriková 2006 a 2007)

Rozdelenie uchádzačov podľa pohlavia umožňuje sledovať aj určité rozdiely v preferenciách krajín v závislosti od pohlavia. Tieto rozdiely sú najvýraznejšie pri Taliansku, Španielsku a Rakúsku¹⁷.

bola spravidla na prvom mieste informácia pre au pair z krajín EÚ a až ďalej boli informácie pre záujemcov, ktorí boli z krajín mimo EÚ.

¹⁷ Toto pozorovanie korešponduje s výsledkami reprezentatívneho výskumu realizovaného agentúrou GFK v júni 2004, kde odpovede na otázku „V ktorej krajine by ste sa chceli narodiť a prežiť Váš život?“ naznačovali silnejšie preferencie žien pre Taliansko a Španielsko. Zaznamenaný rozdiel medzi mužmi a ženami by mohol naznačovať existenciu predstavy o atraktívnych potenciálnych partneroch v týchto slnečných krajinách.

Tabuľka č. 2 **Preferované destinácie slovenských au pair podľa pohlavia**¹⁸

Preferovaná destinácia	Muži (%)	Ženy (%)	Spolu
Veľká Británia	54,9	39,6	42,5
Rakúsko	3,8	8,7	7,8
USA	5,2	4,9	4,9
Kanada	3,5	4,2	4,1
Taliani	1,4	4,5	3,9
Holandsko	2,8	4,1	3,9
Francúzsko	2,8	4,1	3,9
Belgicko	3,1	3,6	3,5
Švajčiarsko	2,1	3,8	3,5
Írsko	4,2	3,1	3,3
Španielsko	0,7	3,4	2,9
Nemecko	2,1	2,6	2,5
Austrália	2,8	1,7	2,0
Ostatné	10,8	11,5	11,4

Zdroj: Au pair inzercia na www.aupairforum.com, september 2004, N = 1522, v skúmanom súbore muži tvorili 19% uchádzačov

Dáta získané z internetových au pair agentúr poukazujú na regionálne rozdiely v preferenciách au pair destinácií. Existujúce rozdiely záujmu v rámci krajov Slovenska o štyri najobľúbenejšie au pair destinácie ilustruje tabuľka č. 3.

Veľká Británia je jednoznačne najpreferovanejšou destináciou vo všetkých krajoch Slovenska – podiel záujemcov o au pair v Británii sa pohybuje od 34,4% v Trnavskom kraji po 47,2% v Trenčianskom kraji (Tabuľka č. 3). Ako najjasnejšie regionálne diferencovaný sa javí záujem o au pair destináciu Rakúsko. Pri jeho voľbe, podľa všetkého, hrá úlohu geografická blízkosť, keď kraje hraničiace s Rakúskom – Trnavský (14,8%) a Bratislavský (8,9%) – spolu s Trenčianskym (10,3%), dosahujú aj najvyššiu mieru záujmu o túto destináciu.

¹⁸ Au pair mal možnosť vybrať skupinu cieľových krajín, údaje v tabuľke zobrazujú prvú zo zvolených destinácií.

Tabuľka č. 3 **Preferované destinácie slovenských au pair, podľa krajov, v %**

	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický	<i>Spolu</i>
Veľká Británia	39,7	34,4	47,2	42,4	46,8	36,3	44,7	43,9	42,5
Rakúsko	8,9	14,8 [++]	10,3	7,9	4,2 [-]	4,7	7,0	7,6	7,9
USA	2,2	6,3	4,1	2,6	3,7	5,8	9,0 [++]	6,3	5,0
Kanada	3,9	7,0	4,6	4,2	2,8	3,5	3,5	4,0	4,1
Ostatné	45,3	37,5	33,8 [-]	42,9	42,6	49,7 [+]	35,7	38,1	40,6
N	179	128	195	191	216	171	199	223	1502

Zdroj: Au pair inzercia na www.aupairforum.com, september 2004, použitá znamienková schéma založená na adjustovaných reziduách, znamienka vyjadrujú hladinu významnosti rozdielov: [+] / [-] výchylka na hladine významnosti 0,05, [++] výchylka na hladine 0,01, neoznačené pole neobsahuje štatisticky významný rozdiel.

Tabuľka č. 4 **Au pair vstupujúce do Británie zo štátov východnej Európy**

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Slovensko a Česko spolu ¹⁹	1870	3690	5520	7630	9070	10670	11130	9220	7610	7330	8710	7250
Slovensko ²⁰	-	-	1830	3380	4460	4850	-	-	2380	1800	3140	2690
Česko	-	-	2430	3870	4320	5470	-	-	5230	5530	5570	4560
Podiel „Československa“ (%)	17	29,1	58,7	65,2	67,7	69,7	70,0	63,2	59	61,1	68	47,4
Maďarsko	910	1450	1590	1750	2020	2290	2180	2440	2670	2860	2680	1920
Slovinsko	-	-	180	120	100	110	-	-	100	95	90	80
<i>Spolu au pair víza</i>	<i>11000</i>	<i>12700</i>	<i>9400</i>	<i>11700</i>	<i>13400</i>	<i>15300</i>	<i>15900</i>	<i>14600</i>	<i>12900</i>	<i>12000</i>	<i>12800</i>	<i>15300</i>

V roku 2003 sa vzhľadom na rozšírenie au pair schémy v štatistikách prvýkrát objavuje aj Poľsko (3490), Rumunsko (685), Bulharsko (95), Estónsko (240), Lotyšsko (170) a Litva (335).

Zdroj: Home Office, počet vstupov cestujúcich do UK ako au pair, podľa národnosti, 1992 – 2003

¹⁹ údaje z rokov 1992 – 1997 obsahujú aj držiteľov pôvodných československých pasov, preto sa súčet počtu vstupov z Česka a Slovenska v týchto rokoch nerovná súčtu vstupov z Česka a Slovenska.

²⁰ Pokles au pair zo Slovenska v rokoch 1997 a 2000, resp. 2001 bol podľa všetkého odrazom zavedenia vízovej povinnosti pre občanov SR v októbri 1998 a s ním súvisiace prísnejšie posudzovanie žiadostí o au pair víza.

O au pair v USA zas prejavovali najväčší záujem inzerenti pochádzajúci z Prešovského (9,0%) a Košického kraja (6,3%). Obľúbenosť USA na východnom Slovensku môže vypovedať o absencii úvahy o „blízkosti“ au pair destinácie (ktorá určite hrá svoju úlohu pri výbere Rakúska v Trnavskom kraji). Preferencia USA na východnom Slovensku môže súvisieť aj s pozitívnou historickou skúsenosťou s vystá-hovalectvom do USA v 20-tých a 30-tých rokoch 20. storočia.

Tabuľky č. 4 a č. 5 sumarizujú najpresnejšie štatistické údaje, ktoré sú z európskej au pair scény k dispozícii. V evidencii britskej imigračnej štatistiky sú samostatne vedené osoby vstupujúce do Británie ako au pair, medzi ktorými mohli byť od roku 1992 aj občania bývalého Československa a ďalších krajín sovietskeho bloku. V tabuľke č. 4 sledujeme kľúčový podiel občanov Slovenska a Česka, ktorý narástol zo 17% v roku 1992 až na 70% v roku 1998 a v roku 2002 stále predstavoval 68% zo všetkých vstupov na au pair víza. Je dôležité upozorniť na fakt, že v štatistike nie sú uvádzaní občania EÚ a EEA, ktorí mohli a môžu, aj ako au pair, prichádzať do Británie bez víz. Odhadnúť vývoj podielu občanov západnej Európy na britskej au pair scéne pomáha tabuľka č. 5. Vďaka výnimočnej pozícii Švajčiarska, ktoré nie je súčasťou EEA a zostáva až do roku 2002 vo vízových štatistikách Británie, môžeme sledovať trvalý zostup počtov au pair z tejto krajiny. Podiel vstupov do Británie, ktorý tvorili švajčiarski občania, držiteľia britských au pair víz, klesol medzi rokmi 1990 a 2002 z 13,0% na 0,5%. Podobný vývoj zaznamenali aj Rakúsko a Nórsko, kde je možné konštatovať mierny pokles medzi rokmi 1990 a 1993. To, že príklad Švajčiarska pravdepodobne dobre reprezentuje klesajúci trend au pair zo západnej Európy potvrdzuje konfrontácia s výskumom londýnskej au pair scény v roku 2001. Ten naznačuje, že aj podiel au pair zo Švédska, ktoré sa naposledy objavuje v štatistike v roku 1993 a predstavuje 18,8% vstupov s au pair vízami, výrazne poklesol na asi 3,6% (Cox, rukopis).

Podiel Turecka na au pair v Británii zostáva dlhodobo stabilizovaný na relatívne nízkej úrovni, čo je pravdepodobne spôsobené dostupnosťou iných kanálov, vedúcich na pracovný trh Veľkej Británie a možno aj nižším dopytom britských rodičov po starostlivosti o dieťa pochádzajúcej z moslimskej krajiny. Tento predpoklad potvrdzujú aj preferencie rodín hľadajúcich au pair. (Bahna 2006)

Tabuľka č. 5 **Au pair vstupujúce do Británie zo štátov Západnej Európy a Turecka**

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Švajčiarsko	1040	880	820	730	530	480	420	360	-	-	260	220	70 ²¹
Rakúsko ²²	830	720	680	660	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Švédsko	1840	2020	2260	2390	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nórsko	940	960	980	770	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turecko	1090	980	790	440	550	780	1050	1210	1420	1390	1330	1040	940
Podiel													
Švajčiarska (%)	13,0	11,4	7,5	5,7	5,6	4,1	3,1	2,4	-	-	2,0	1,8	0,5
Spolu au pair	8010	7720	11000	12700	9400	11700	13400	15300	15900	14600	12900	12000	12800

Počty au pair víz pre občanov Turecka boli v rokoch 2003 až 2005 nasledovné: 855, 380, 665.

Zdroj: Home Office, počet vstupov cestujúcich do UK ako au pair, podľa národnosti, 1990 – 2002.

²¹ Údaj je len za prvých päť mesiacov roku 2002, od 1. júna 2002 prestali občania Švajčiarska potrebovať au pair víza do Veľkej Británie (http://www.workingintheuk.gov.uk/working_in_the_uk/en/homepage/your_status/european_citizens.html).

²² Rakúsko, Švédsko a Nórsko sa v roku 1993 stali súčasťou EEA a prestali byť evidované vo vízových štatistikách Británie.

Dáta, ktoré poskytuje imigračná štatistika v tabuľke č. 4 a č. 5, potvrdzujú už konštatovaný trend „vytláčania“ západných au pair z „trhu práce au pair“ a ich nahrádzanie au pair z východu. Pritom treba povedať, že na pracovnom trhu Veľkej Británie ako na najatraktívnejšom v Európe pracuje ešte stále pravdepodobne najviac dievčat zo „západu“ (okolo 30% v roku 2001 (Cox, rukopis) oproti odhadovaným 2% v Nemecku (Jörs 2004)). Je to, podľa všetkého, práve pridaná hodnota anglického jazyka, ktorá umožňuje Británii uzatvárať svoj au pair trh voči „neželaným“ au pair²³ – napríklad z krajín bývalého sovietskeho zväzu, ktorý tvoria významnú skupinu au pair v Nemecku.

Imigračná štatistika poukazuje aj na výnimočnosť slovenskej účasti na trhu au pair. Z analýzy internetových au pair agentúr vyplývajúce tvrdenie o celosvetovom prvenstve Slovenska v pomere ponúk au pair k počtu obyvateľov (Bahna 2005), môžeme na základe imigračnej štatistiky zosilniť. V niektorých rokoch (napr. v roku 1996, viď. Tabuľka č. 4) tvorili au pair zo Slovenska aj pravdepodobne absolútne najväčšiu skupinu au pair prichádzajúcu do Británie.²⁴

Dáta, ktoré sú k dispozícii pre iné obľúbené destinácie slovenských au pair – Nemecko a USA nie sú, z už uvedených dôvodov, rovnako presné ako dáta za Veľkú Britániu. Podľa údajov Sabine Hess (2000, 2004) bolo v roku 1999 vydaných viac ako 2500 nemeckých au pair víz pre občanov Slovenska, o rok neskôr to bolo okolo 1700 víz. V roku 1999 podľa Bundesanstalt für Arbeit (Národný úrad práce) bolo v Nemecku 27 376 au pair, z ktorých 13900 (51%) pochádzalo z krajín mimo EÚ. Podľa Hess sa tieto čísla opierajú len o hlásenia licencovaných au pair agentúr, pričom uvádza, že podľa nemeckých neziskových agentúr od polovice deväťdesiatych rokov tvoria východoeurópske dievčatá až 90% zo všetkých uchádzačov o au pair v Nemecku (2004). Iné zdroje (napr. Jörs 2004) hovoria o 80% zastúpení východnej Európy na nemeckej au pair scéne. Medzi benefity Nemecka, okrem povesti bohatej krajiny a geografickej blízkosti, patrí aj skutočnosť, že nemčina je na Slovensku druhým najvyučovanejším

²³ Hoci Británia v roku 2002 rozšírila svoju au pair schému o krajiny východnej Európy ako Rumunsko a Bulharsko, stále zostáva jedinou krajinou EÚ, ktorá obmedzuje možnosť vydania víza au pair len na určitú skupinu krajín.

²⁴ Toto prvenstvo mohli v tom čase ohroziť len au pair z Nemecka, ktoré ale nie sú v žiadnej oficiálnej štatistike zachytené. Výskum R. Cox odhaduje ich podiel v roku 2001 na 13,9%, keď tvorili tretiu najpočetnejšiu skupinu au pair za Českom (23,3%) a Slovenskom (16,8%) (rukopis).

cudzím jazykom. Podľa rozhovorov s au pair platí, že tie, ktoré sú si svojou nemčinou istejšie než angličtinou, si volia za destináciu práve Nemecko, Rakúsko alebo Švajčiarsko.

Údaje amerického U. S. Citizenship and Immigration Services hovoria o 8798 a 8149 vydaných J1 vízach v rokoch 2002 a 2003. Je pravdepodobné, že väčšia časť z vydaných J1 víz patrí účastníkom programu Work and Travel, ktorý bol v týchto rokoch pre výhodný kurz amerického dolára mimoriadne obľúbený medzi slovenskými vysokoškólákmi.

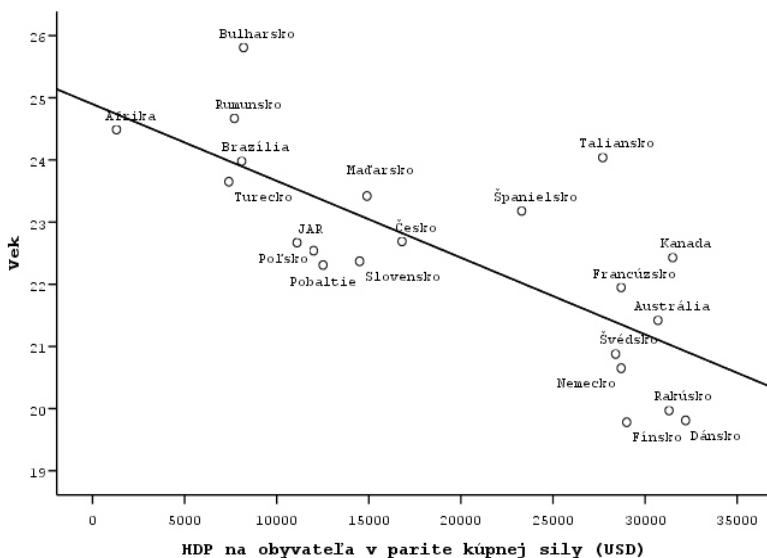
Citované štatistiky naznačujú existenciu niekoľkých súvisiacich trendov. Od otvorenia au pair schémy v Británii uchádzačom z východnej Európy začína dovtedy stabilizovaný záujem západných dievčat o au pair klesať. Na ich miesta prichádzajú nové au pair z východnej Európy, ktoré profitujú z imidžu východu ako priestoru prežívajúcich tradičných hodnôt, kde starostlivosť o domácnosť a o mladších súrodencov je samozrejmosťou súčasťou životnej skúsenosti dievčat. Pôvodný predpoklad o rovnakom sociokultúrnom statuse vysielajúcej a prijímajúcej rodiny prestáva platiť. Hnacou silou au pair výmeny sa začína stávať ekonomický kalkul – na jednej strane au pair z východu, ktorá má záujem o účasť na blahobyte hosťujúcej krajiny a rodiny na strane druhej, pre ktorú sa nová, na všetko pripravená, flexibilná, poslušná a lacná au pair stáva nevyhnutnosťou pri udržaní ekonomického štandardu alebo životného štýlu.

Profil au pair podľa krajiny pôvodu

Hypotézu o existencii súvislosti medzi ekonomickou úrovňou krajiny a typom au pair z nej pochádzajúcich sa pokúša overiť analýza tých charakteristík uchádzačov o au pair pobyt, ktorú umožňuje povaha spracovávaných dát. V tejto časti práce budeme preto hľadať súvislosť medzi krajinou pôvodu au pair a priemerným vekom uchádzačov, podielom au pair s predošlou au pair skúsenosťou, podielom mužov v au pair dopyte, ochotou vykonávať domáce práce a plánovanou dĺžkou pobytu. Analyzované dáta naznačujú, že napriek značným regionálnym rozdielom (na Slovensku napr. medzi Bratislavským a Prešovským krajom) je problematické nájsť štatisticky významné rozdiely v sledovaných charakteristikách au pair z rôznych regiónov Slovenska.

Naopak, rozdiely medzi au pair z rôznych krajín, ktorými sa budeme zaoberať v tejto časti, sú spravidla štatisticky signifikantné.²⁵

Graf č. 1 Priemerný vek au pair a HDP na obyvateľa²⁶

Zdroj: aupairforum.com, N = 6749, stav 30. 9. 2004,

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/>

Pearsonov koeficient korelácie medzi HDP na obyvateľa a priemerným vekom $r = -0,759$, významný na 0,001 hladine

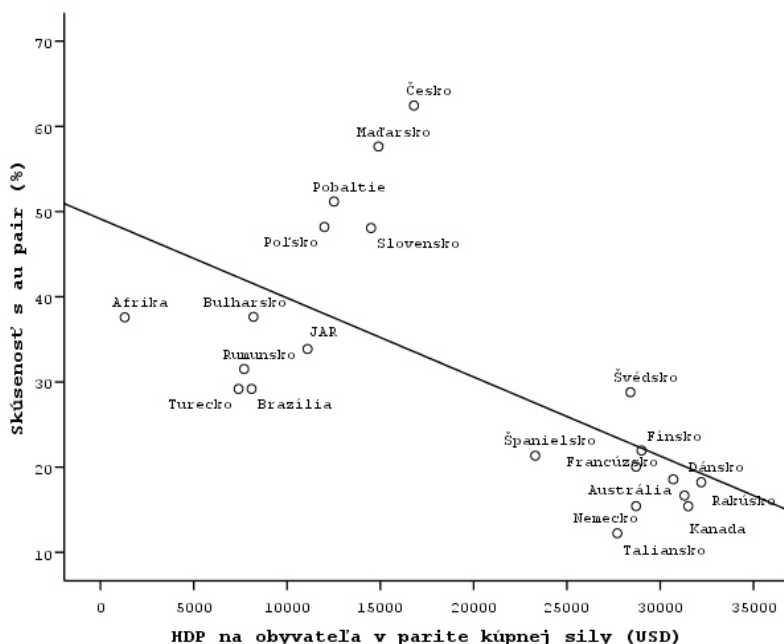
Graf č. 1 zobrazuje *priemerný vek* a HDP krajiny uchádzačov. Najmladšie au pair pochádzajú z Fínska a Dánska (priemerný vek 19,8 rokov). Priemerný vek pod 21 rokov majú ešte au pair z Rakúska, Nemecka a Švédska. K au pair s priemerným vekom medzi 22 a 23 rokov patria pobaltské štáty, Slovensko, Kanada, Poľsko, Juhoafrická

²⁵ Zdá sa teda, že v medzinárodnom porovnaní sú si au pair z jednotlivých krajín v sledovaných charakteristikách podobnejšie, ako by to naznačovali existujúce vnútroštátne regionálne rozdiely. Podrobnejšia analýza súvislosti medzi dopytom po au pair, nezamestnanosťou a regiónom pôvodu na Slovensku, v Čechách a v Nemecku je uvedená v Bahna (2005).

²⁶ HDP na obyvateľa pre Afriku a pobaltské štáty bolo vypočítané ako vážený priemer HDP na obyvateľa v týchto krajinách.

republika a Česko. Najstarší au pair uchádzači sú z afrických krajín (okrem JAR), z Rumunska (24,7 rokov) a z Bulharska (25,8 rokov). Veľmi podobný obraz dostávame aj keď porovnávame len vek uchádzačov, ktorí nedisponujú predošlou au pair skúsenosťou.²⁷

Graf č. 2 Podiel uchádzačov s predošlou skúsenosťou ako au pair, v %

Zdroj: aupairforum.com, N = 8665, stav 30.9.2004, Pearsonov koeficient korelácie medzi HDP na obyvateľa a existenciou au pair skúsenosti $r = -0,636$, významný na 0,002 hladine

Podiel uchádzačov s predošlou au pair skúsenosťou zobrazuje graf č. 2. V pravej spodnej časti grafu sa nachádzajú uchádzači z krajín západnej Európy s podielom záujemcov, ktorí sa usilujú o opätovný au pair pobyt v rozmedzí od 12,2% (Taliansko) po 28,8% (Švédsko).

²⁷ Priemerný vek au pair bez predošlej skúsenosti je nižší, opísané rozdiely však zostávajú zachované. Vyšší vek au pair teda nie je spôsobený vyšším zastúpením au pair s predošlou skúsenosťou. (viď. Bahna 2005)

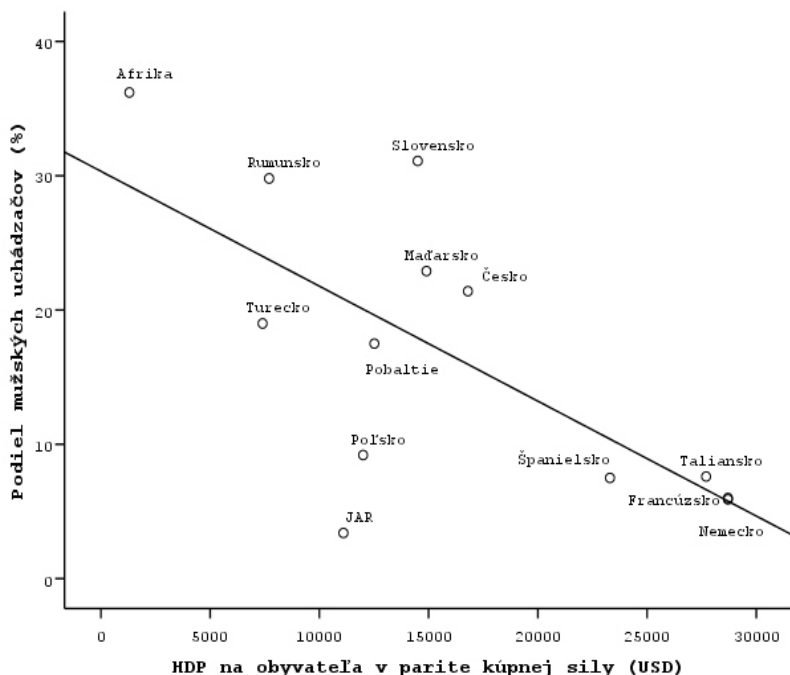
Naopak, au pair z krajín strednej Európy ako Slovensko, Poľsko, pobaltské štáty, Maďarsko a Česko vykazujú podiel záujemcov s predošlou au pair skúsenosťou v rozmedzí 48,1% (Slovensko) až 62,4% (Česko). Výrazné percento au pair z Čiech a Maďarska s predošlou skúsenosťou je pravdepodobne spôsobená možnosťou získať au pair víza do Británie už od roku 1992 (v porovnaní s napr. Poľskom, Bulharskom a Rumunsko, ktoré túto možnosť získalo až koncom roku 2002). Treba uviesť, že dôležitejšia než absolútne čísla, je súvislosť, ktorú graf č. 2 naznačuje. Absolútne hodnoty môžu byť skreslené tým, že absolventi au pair pobytu sú už skúsenejší a pre svoj ďalší au pair pobyt skôr volia možnosť nájsť si rodinu samostatne cez internet oproti au pair bez predošlej skúsenosti, ktorí hľadajú rodinu cez sprostredkovateľskú agentúru. Túto úvahu nepriamo potvrdzuje porovnanie dát získaných z databázy www.aupairforum.com s databázou www.aclassaupairs.co.uk – hoci boli v tomto prípade absolútne hodnoty uchádzačov s predošlou au pair skúsenosťou nižšie o cca 50%, poradie krajín bolo takmer zhodné s poradím na grafe č. 2.

Zaujímavou otázkou je *podiel mužov* na au pair populácii. Ich zastúpenie medzi au pair uchádzačmi ukazuje graf č. 3.

Opäť vidíme vzorec, ktorý už poznáme z grafov č. 1 a č. 2. Na jednom konci spektra sú krajiny západnej Európy s podielom mužských záujemcov na úrovni 5,9% (Francúzsko) až 7,6% (Taliansko). Na druhom konci sa nachádza Česko (21,4%), Maďarsko (22,9%), Rumunsko (29,8%) a Slovensko (31,1%). Mimo tradičnej schémy sa ocitajú Poľsko s podpriemerným (9,2%) a JAR s mimoriadne nízkym (3,4%) zastúpením mužov.

Nízky podiel mužských uchádzačov zo západných krajín poukazuje na fakt, že au pair bolo a stále zostáva definované ako práca pre ženy. O túto predstavu sa dlho opierala aj au pair legislatíva – napríklad britská au pair schéma začala s mužskými záujemcami počítať až od roku 1993 (Cox, rukopis). Naopak, vyššie zastúpenie mužov v dopyte z chudobnejších krajín bude pravdepodobne spôsobené faktom, že au pair je jedna z mála ciest získať legálne prácu v cieľovej krajine. Graf č. 3 je teda skôr odrazom nedostatku iných príležitostí zamestnať sa, než vyššieho záujmu chlapcov z východu o deti a domáce práce.

Graf č. 3 Podiel mužských uchádzačov o au pair v Británii podľa krajín, v %

Zdroj: aclassaupairs.co.uk, N = 3535, stav 26. 11. 2004, Pearsonov koeficient korelácie medzi HDP na obyvateľa a podielom mužských uchádzačov (bez JAR28) $r = -0,808$, významný na 0,001 hladine

Opäť platí, že dôležitejší je podiel mužských záujemcov v porovnaní medzi krajinami, než absolútne zaznamenané úrovne zastúpenia mužov. Ostáva tiež pripomenúť, že graf č. 3 zobrazuje stranu ponuky au pair a nie je zrkadlom samotného au pair trhu v Británii. Všetky nám známe doteraz realizované výskumy au pair zaznamenali v teréne nižší podiel mužských au pair. Rosie Cox a Rheka Narula vo výskume v Londýne z roku 2001 zaznamenali 3,6% mužov zo vzorky 144

²⁸ JAR vykázalo mimoriadne nízke zastúpenie mužov, jej zaradením je korelácia menej výrazná, no stále štatisticky významná. Jedno z možných vysvetlení nízkeho zastúpenia mužov by mohlo byť, že au pair z tejto krajiny sú prevažne príslušníčky bielej menšiny, o životnej úrovni ktorej nehovorí priemerné HDP tejto krajiny.

au pair (2003). Emma Newcombe (2004) vo výskume v oblasti Oxfordu v Anglicku zaznamenala podiel mužov 4,8% na vzorke 21 respondentov. Výskum slovenských au pair, ktorí sa vrátili z Británie našiel 10,5% mužov na vzorke 67 respondentov (Williams, Baláž 2004) a výskum Medzinárodného strediska pre štúdium rodiny realizovaný v roku 1998 v Anglicku pracuje so vzorkou 79 respondentov s podielom mužov 2,5% (Filadelfiová, rukopis). Najnovší výskum z roku 2005 má vo vzorke 10% mužov z 50 au pair (Búriková 2006).

Dôvodom nadhodnotenia zastúpenia mužov v ponuke au pair bude pravdepodobne trend prevyšujúcej ponuky zo strany mužov nad reálnym dopytom zo strany rodín zamestnávajúcich au pair. Na existenciu stereotypov voči mužom ako au pair poukazuje aj literatúra (napr. Cox, rukopis; Hess, 2004). V zamestnávaní au pair záujemkyne podľa všetkého profitujú zo všeobecne akceptovaného stereotypu, že každá žena vie vykonávať domáce práce alebo sa starať o deti. Rosie Cox na základe svojho výskumu v Londýne v roku 2001 na margo mužských au pair poznamenáva, že žiaden zo zamestnávateľov, s ktorým sa rozprávala, by nebol ochotný zamestnať muža. Zhodovali sa v presvedčení, že muž, ktorý by sa chcel starať o malé deti je „pervert“ (rukopis). Nízky záujem o mužov naznačuje aj výskum rodín inzerujúcich záujem o au pair, keď až 88% rodín očakáva na hľadanú pozíciu ženu (Bahna 2006).

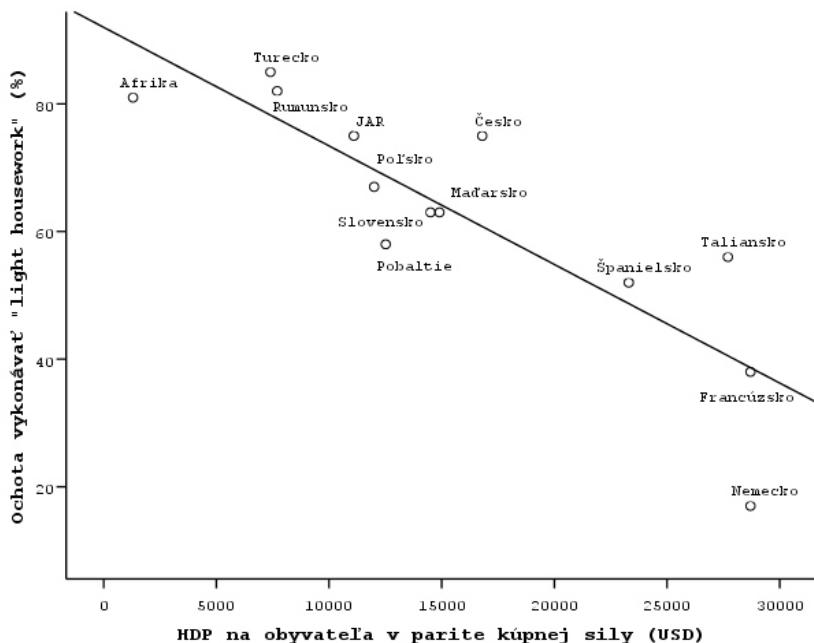
Ťažšiu zamestnateľnosť au pair mužov konštatujú aj propagačné materiály na Slovensku pôsobiacej agentúry Student Agency. Slabý dopyt po mužských au pair sa potom prejavuje vo vyšších požiadavkách na nich kladených – príručka „Au pair v Európe a USA“ definuje potrebnú úroveň angličtiny pre chlapcov ako „komunikatívnu“ u dievčat stačia „min. základy“, podobne dĺžka pobytu je pre chlapcov 12-24, pre dievčatá je rozpätie až 6-24 mesiacov.²⁹ Vek je stanovený pre chlapcov rozpätím 20-27 a pre dievčatá 18-27 rokov.

Mužskí au pair uchádzači sú v ťažkej pozícii – domáce práce a starostlivosť o deti sú jednak očakávanou náplňou práce au pair a zároveň definované ako „ženská robota“. Stereotyp ženy – ako matky

²⁹ Rodiny majú spravidla záujem prijímať au pair na čo najdlhšiu dobu, čím sa snažia vyhnúť častému striedaniu au pair spojeného s potrebnou adaptáciou nových au pair.

a gazdinky je tak kultúrnym kapitálom dievčat, ktorý im zabezpečuje silnú konkurenčnú výhodu oproti ich chlapčenským kolegom.³⁰

Graf č. 4 Podiel uchádzačov o au pair v Británii ochotných vykonávať „light housework“

Zdroj: aclassaupairs.co.uk, N = 3535, stav 26.11. 2004, Pearsonov koeficient korelácie medzi HDP na obyvateľa a ochotou vykonávať „light housework“ $r = -0,853$, významný na 0,001 hladine

Vďaka podrobnosti dotazníku, ktorý musia uchádzači o au pair vyplniť na stránke aclassaupairs.co.uk bolo možné zostaviť graf č. 4, znázorňujúci podiel au pair, ktorí deklarovali ochotu vykonávať „*ľahké domáce práce*“. Aj na grafe č. 4 sa opakuje vzorec z grafov č. 1 až 3. Najnižšiu ochotu vykonávať domáce práce prejavili uchádzači z Nemecka (17%), Francúzska (38%), Španielska (52%) a Talianska (56%).

³⁰ Potenciálny priestor pre au pair muža ale existuje napr. v neúplnej rodine zamestnanej matky so synom, pre ktorú takýto au pair môže poslúžiť ako mužský vzor pre jej dieťa (Bahna 2005).

Krajiny strednej Európy a pobaltské krajiny prejavili priemernú ochotu a najvyššiu ochotu pomáhať v domácnosti deklarujú uchádzači z Afriky (81%), Rumunska (82%) a Turecka (85%).

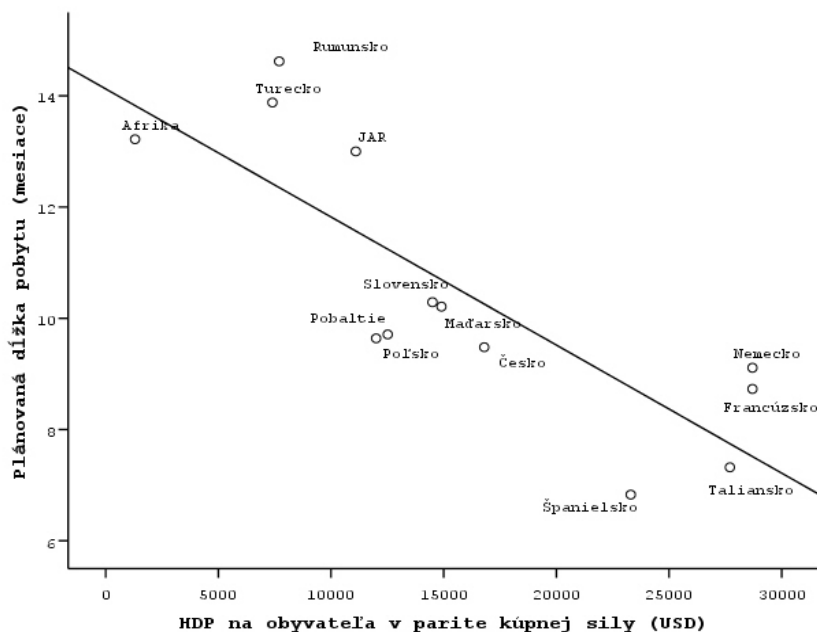
Dáta v grafe č. 4 ukazujú, že ochota vykonávať „ľahké domáce práce“ je jasnou konkurenčnou výhodou au pair z chudobnejších krajín a bude zrejme jednou z príčin ich veľkej obľúbenosti u hostiteľských rodín. Naopak, prílišná ochota au pair z východu pomáhať s domácimi prácami a prípadne suplovať prácu upratovačky môže vytvárať zvýšené očakávania na objem práce, ktorý je od au pair možné požadovať. Tieto očakávania zrejme nekorešpondujú s predstavami západných au pair a pravdepodobne sú aj jednou z príčin klesajúcej obľúbenosti programu au pair v západných krajinách.

Na záver charakteristík uchádzačov o au pair uvádzame graf č. 5 zobrazujúci plánovanú priemernú *dĺžku pobytu*. Kým priemerná záujemkyňa zo Španielska plánuje zostať au pair v priemere 6,8 mesiacov, jej kolegyňa z Rumunska túži stráviť v zahraničí viac ako dvojnásobok – 14,6 mesiacov. Je zrejme, že graf č. 5 nepoukazuje na odlišnú schopnosť zvládnuť cudzí jazyk – kde by Rumuni patrili k tým, čo sa jazyk učia ťažšie, kým Španieli by túto úlohu zvládali hravo.³¹

Graf č. 5, podobne ako grafy č. 1 až č. 4., je deklaráciou odlišných stratégií s au pair spojených a pozorované rozdiely mimoriadne presvedčivo negatívne súvisia s výškou HDP štátu, z ktorého uchádzač pochádza.

³¹ Validitu údajov v grafe č. 5 potvrdzujú aj dáta z druhej skúmanej au pair agentúry uvedené v Bahna (2005).

Graf č. 5 Plánovaná priemerná dĺžka pobytu uchádzačov o au pair v Británii v mesiacoch

Zdroj: podľa aclassaupairs.co.uk, N = 3535, stav 26.11. 2004, Pearsonov koeficient korelácie medzi HDP na obyvateľa a plánovanou dĺžkou pobytu $r = -0,82$, významný na 0,001 hladine.

Typológia au pair

Typy au pair stratégií

Analýza au pair databáz dopytu ukázala, že naozaj existujú významné odlišnosti v charakteristikách au pair, ktoré nám povaha použitých dát umožnila porovnávať. Predpoklad o existencii „východnej“ a „západnej“ au pair nás vedie k pokusu o načrtnutie základnej typológie au pair. Jej dva vykonštruované ideálne typy chápeme ako hraničné body kontinua, ktorými vytvárame celú množinu, zahŕňajúcu všetky konkrétne au pair. Uprostred tohto kontinua umiestňujeme tretí typ, ktorý

je zmesou oboch ideálnych typov, je však natoľko osobitý a na Slovensku obľúbený, že si zaslúži samostatný opis.

Typológia bola zostavená hlavne na základe vyššie analyzovaných dát z internetových au pair databáz. Niektoré uvádzané detaily charakteristík jednotlivých typov boli doplnené na základe rozhovorov s au pair a podľa analyzovaných motivačných listov.

Tabuľka č. 9 Typológia au pair

	Typ 1 – Au pair zo západu	Typ 2 – Au pair z východu
Región pôvodu:	západná Európa	východná Európa
Vek:	18 - 21 rokov	23 - 26 rokov
Pohlavie:	takmer výhradne dievčatá	väčší podiel chlapcov ako v type 1
Typ sídla: ³²	mesto	vyššie zastúpenie vidieku
Ochota podieľať sa na domácich práciach:	nízka	vysoká
Priemerne plánovaná dĺžka pobytu:	6 – 8 mesiacov	15 mesiacov
Opakovanie au pair pobytov:	nie	áno, viackrát
Impulz k au pair:	au pair ako „čas na vydýchnutie“ pred ďalším štúdiom alebo zamestnaním	nezamestnanosť, neprijatie na vysokú školu
Au pair ako zárobková činnosť:	nie au pair nevníma ako zárobkovú činnosť, vreckové, ktoré dostáva si neodkladá, často je sponzorovaná vlastnými rodičmi	áno vreckové si odkladá, vreckové predstavuje príjem, niekedy vyšší ako mzda rodičov au pair, nie je sponzorovaná rodičmi

³² Opierame sa o analýzu regionálnych rozdielov au pair dopytu v Nemecku, Česku a na Slovensku, ktorá naznačila, že pre Nemecké au pair je typický mestský pôvod, zatiaľ čo au pair z Čiech a zo Slovenska pochádzajú vo väčšej miere z menších miest, alebo z vidieka. Ukazuje sa, že v Čechách je au pair najobľúbenejší na Morave, na Slovensku je krajom s najväčším zastúpením au pair dopytu Žilinský kraj. Viac k regionálnym rozdielom au pair dopytu v Bahna (2005).

Au pair ako zážitok (Typ 1 – au pair zo západu)

Ideálno-typickými reprezentantmi prvého „mestského na zážitok orientovaného“ typu sú mladé dievčatá z nemeckých miest, pre ktoré au pair pobyt predstavuje jednorazový zážitok, väčšinou tzv. „gap year“, ktorý si doprajú pred nastúpením do práce, prípadne pred štúdiom na vysokej škole.

Tento typ au pair do veľkej miery korešponduje s oficiálnym au pair diskurzom, ktorý predkladajú sprostredkovateľské agentúry a au pair legislatíva – teda au pair ako kultúrna výmena. Zároveň sú predstaviteľky tohto typu najviac zhrozené pri konfrontácii s realitou – ako v rozhovore uviedla jedna slovenská účastníčka programu Au pair USA, ktorá sa na kurzoch angličtiny pre au pair v New Yorku stretla s au pair z viacerých krajín – boli to práve Nemky, ktoré boli najviac zdesené očakávaniami a prístupom amerických rodín k účastníkom programu „kultúrnej výmeny“.

Priateľstvá tohto typu au pair s au pair z východu sú relatívne zriedkavé. Možné dôvody naznačuje výpoveď slovenskej au pair, priateľiacej sa s au pair zo Švédska: „Keď sme sa mali cez víkend stretnúť, ja som vždy minula všetko, čo som v ten týždeň zarobila, ona mala vreckové z domu tak nemala dôvod šetriť, zatiaľ čo pre mňa bolo to, čo som si ako au pair zarobila, jediným zdrojom príjmov.“³³

Au pair ako útek (Typ 2 – au pair z východu)

Na opačnom póle kontinua sú dievčatá a vo väčšej miere ako v type 1 aj chlapci – vid'. graf č. 3, reprezentujúci druhý tzv. „vidiecky, emigračný typ“ z krajín strednej a východnej Európy“. Au pair tu predstavuje únik zo sociálne slabých pomerov, nezamestnanosti, života bez perspektívy a niekedy dokonca jedínú legálnu a finančne dostupnú cestu na „západ“. Takáto au pair má tendenciu zostať ako au pair dlhšie ako au pair prvého typu (Graf č. 5), používa au pair ako stratégiu „opakovanej“ migrácie a spravidla je staršia ako predstavitelia prvého typu. (Graf č. 1 a 2.)

Bežnou praxou au pair typu 2 je opätovný návrat do krajiny na turistické víza, prípadne snaha získať trvalý pobyt a možnosť legálne pracovať prostredníctvom sobáša s držiteľom pasu hostiteľskej krajiny – ako to na príklade Sloveniek uvádza Sabine Hess (2004).

³³ z rozhovoru s Bratislavskou au pair.

Impulzom pre vyskúšanie au pair stratégie je často významná udalosť v osobnej biografii, ktorou môže byť napríklad neprijatie na vysokú školu, strata zamestnania či dlhodobejšia deprivácia, napríklad pretrvávajúci neúspech pri hľadaní práce alebo nespokojnosť s výškou príjmu.³⁴ Je ľahko predstaviteľné, že au pair s takouto skúsenosťou bude ináč reagovať na požiadavky na ňu kladené a jej miera trpezlivosti voči excesom hostiteľskej rodiny je nepriamo úmerná perspektíve, ktorá sa jej črtá v jej domovskej krajine.

V prospech tejto typológie hovorí aj zistenie existencie odlišností medzi au pair v rámci Slovenska prostredníctvom porovnávania au pair z Bratislavy a au pair z Martina, ktoré konštatuje Williams a Baláž (2004). Williams a Baláž vo svojom výskume zistili, že úspory, ktoré si au pair priniesli domov boli d'aleko dôležitejšie pre mimo bratislavské au pair než pre au pair z Bratislavy. Tvrdia, že bratislavské au pair „... hoci zaznamenali určité ekonomické výhody videli svoju skúsenosť skôr v rovine seba – realizačnej a kultúrnej“ (2004: 1829). Skúsenosť tohto typu au pair charakterizuje Jarmila z Martina:

„Skončila som strednú školu a bola som nezamestnaná. Pochádzam z chudobnej rodiny a nemáme veľa peňazí. Nikdy sme neboli v zahraničí na dovolenke. Chcela som mať svoj vlastný život, vlastné peniaze. Tiež som sa chcela naučiť cudzie jazyky a zažiť cudzie krajiny... Strávila som 10 mesiacov vo Veľkej Británii ako au pair a získala som Cambridge certifikát v angličtine a francúzštine... Pred dvoma mesiacmi som sa vrátila a odvtedy som nezamestnaná.“ (Baláž 2004: 1828)

Návrat au pair domov môže často znamenať zvýšenie deprivácie pri strete zvýšených očakávaní spôsobených „pohľadom na západ“ so šedou realitou postkomunistickej krajiny. Objavujúce sa sklamanie je potom často odrazovým mostíkom pre opakovaný au pair pobyt. Skúsenosť tohto typu naznačuje motivačný list dvadsaťročnej Alice z Veľkého Mederu. Zaujímavé je, že Alice sa do Severného Írska vracia aj po pravdepodobne nie veľmi uspokojivej skúsenosti z prvého pobytu.

Volám sa Ali. Narodila som sa 2. decembra 1981 v Komárne na juhozápade Slovenska. Po základnej škole som navštevovala strednú ekonomickú školu v našom meste nazývanom Veľký Meder.

³⁴ Ale aj napríklad snaha uniknúť z neuspokojujúceho vzťahu. (Búriková 2007)

Zmaturovala som v roku 2000 s veľmi dobrými výsledkami. Pracovala som v továrni do februára 2001 aby som si zarobila peniaze na cestu do Sev. Írska ako au pair. Bola som umiestnená do rodiny McClurgovcov v Enniskillen a starala som sa o Megan 8, Alistair 10 a Cathy 12. Bolo pre mňa veľmi ťažké byť po prvýkrát ďaleko od domova a ich život bol pre mňa príliš hektický pretože sa sťahovali. Zostala som dva mesiace. Upratovala som kuchyňu, jedáleň, obývačku a detskú izbu, prala som a žehlila, pomáhala som s varením, ale nikdy som nevarila sama. Tiež som pomáhala s nákupmi, umývala riad a podobne. Keď som sa vrátila domov začala som pracovať v supermarkete ako administratívna sila. Odišla som 18. júna 2002. Momentálne som nezamestnaná. Rada by som sa vrátila do Severného Írska. Teraz už viem ako zariadiť, aby bol pobyt príjemný pre rodinu aj pre mňa a čo je najhlavnejšie – pre deti.

Alica Š., Veľký Meder, vek: 20; plánovaná dĺžka pobytu: 6 mesiacov; preferovaná krajina: Veľká Británia; dátum nástupu: 1. august 2002 (inzercia na aupairforum.com)

Prázdninová au pair stratégia (Typ 3)

Prázdninová stratégia – au pair ako spôsob trávenia letných prázdnin predstavuje špeciálny typ au pair, ktorý vykazuje znaky oboch vyššie definovaných ideálnych typov. Ide o prechodný typ, ktorý je krátkodobý a zároveň opakovaný, je stratégiou starších a zároveň vzdelanejších au pair. Ide skôr o spôsob trávenia prázdnin ako o únik pred ekonomickou realitou v materskej krajine. Má seberealizačný charakter ako typ 1, no často je predstupňom k trvalej migrácii podobne ako typ 2. Túto stratégiu využívajú najmä študenti vysokých škôl, ktorí pravidelne na leto odchádzajú do zahraničia ako au pair – často sa vracajú do rodiny, v ktorej strávili aj predošlé prázdniny, prípadne do rodiny, kde boli ako au pair dlhšiu dobu pred tým, ako sa dostali na univerzitu. Viaceré au pair, s ktorými som sa rozprával, uplatňovali túto stratégiu počas celého štúdia na vysokej škole. Niektoré sa pomocou kontaktov, ktoré získali počas týchto pobytov plánovali po skončení štúdia na VŠ zamestnať v krajine, v ktorej predtým pôsobili ako au pair.

Rozdelenie výskytu záujemcov o au pair pobyt trvajúci 1 až 3 mesiace je štruktúrovane zložitejšie ako ostatné doteraz skúmané charakteristiky. Podľa údajov z databázy aupairforum.com (N = 9719) najchudobnejšie krajiny vysielajúce au pair ako sú Rumunsko (5,6%),

Bulharsko (8%) a krajiny Afriky (3,1%) vykazujú nízke zastúpenie krátkodobých au pair. Podobné zastúpenie ale vykazujú aj Holandsko (4,6%), Írsko (4,9%) a Dánsko (5,5%). Dôvodom nižšieho zastúpenia dopytu po krátkodobých pobytoch medzi účastníkmi z vyspelých krajín môže byť zotrvávanie na definícii au pair ako programe kultúrnej výmeny, ktorého cieľom je naučiť sa jazyk. Z tohto pohľadu je pobyt v dĺžke do troch mesiacov príkrátky na zvládnutie jazyka. Na druhom konci stupnice nachádzame Slovensko (26,4%) a jeho susedov Česko (25%) a Poľsko (27,2%), nasledované Rakúskom (23,9%), Francúzskom (21,8%) a Fínskom (21,3%).

Typickým reprezentantom tohto typu by mohla byť Edit, ktorej výpoveď zachytili Williams a Baláž:

„Študovala som na univerzite a vedela som dobre po anglicky, no chcela som sa ešte zdokonaľiť. Byť au pair je jedným z mála dobrých a lacných spôsobov ako to dosiahnuť. Pracovala som vo VB dvakrát počas mojich prázdnin v roku 1998 a 1999, no už pred tým som bola ako au pair v Rakúsku.“ (Baláž 2004: 1828)

Záver: Latentná a manifestná funkcia au pair

Ešte na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia boli typickými účastníkmi schémy au pair západoeurópske dievčatá zo stredných tried. V priebehu desaťročia sa ťažiskovými účastníčkami au pair pobytov, stále definovaných ako kultúrna výmena, stali Východoeurópanky. Radikálne odlišné životné skúsenosti, materiálne a štrukturálne východiská au pair z postkomunistických krajín ako Slovensko, Česko alebo Maďarsko, začali následne meniť obsah pojmu au pair.

Au pair, definovaný ako program kultúrnej výmeny, sa stal v krajinách západnej Európy dôležitou súčasťou rodinnej stratégie starostlivosti o deti. Obraz kultúrnej výmeny zostal len eufemizmom, manifestnou funkciou programu. Program však získal dve nové latentné funkcie – pre hostiteľskú rodinu predstavuje lacnú domácu pracovnú silu a pre au pair je kanálom sprístupňujúcim ekonomické zdroje hostiteľskej krajiny. Rozpor medzi manifestnou a latentnou funkciou au pair vyhovuje obidvom stranám „kultúrnej výmeny“. Au pair sa vyhne stigmatizujúcemu statusu domácej pracovnej sily a jej zamestnávateľia ušetrí náklady, ktoré by niekomu, kto nemá status „člena rodiny“ – teda domácej pracovnej sily – museli hradiť.

Analyzované dáta naznačujú, že existujú významné rozdiely medzi „au pair z východu“ a „au pair zo západu“. „Východná au pair“ je

staršia, ochotnejšia pomôcť s domácnosťou, chce zostať dlhšie a nemá inú možnosť zamestnania v krajine, v ktorej sa nachádza ako au pair. S minimálnym záujmom západných mužov o prácu au pair kontrastuje silný záujem mužov z krajín východnej Európy, ktorý prevyšuje existujúci dopyt po mužských au pair a je nepriamym dôkazom systémovej povahy rozdielu medzi ponukou východu a západu. Opakovanie a predlžovanie au pair pobytov často vyúsťuje do permanentnej migrácie východnej au pair – napríklad prostredníctvom sobáša.

Po vstupe Slovenska a ostatných krajín strednej a východnej Európy do EÚ au pair pobyt už nie je jedinou cestou na pracovný trh niektorých bohatých krajín západu.³⁵ Avšak hoci sa členstvom Slovenska v EÚ výrazne zlepšil manévrovací priestor slovenských au pair vo vzťahu k hostiteľskej rodine možnosťou nájsť si iné legálne zamestnanie (Búrková, 2007), zdá sa, že aj po prvom máji 2004 zostalo au pair zaujímavou vstupenkou do Veľkej Británie. Naznačuje to výskum z obdobia po vstupe nových krajín do EÚ, ktorý zaznamenal vo svojej vzorke mimoriadne vysoké percento Sloveniek a Česiek v porovnaní s migrantmi z iných krajín EÚ 10 zamestnaných ako au pair. (Anderson et al., 2006)

Očakávaný postupný klesajúci záujem o au pair zo Slovenska a ostatných nových členských krajín EÚ a rastúci dopyt po službách au pair na západe bude pravdepodobne kompenzovať vlna au pair z republík bývalého Sovietskeho zväzu. Oproti útlmu záujmu Slovákov o au pair v Európe možno očakávať dlhodobejšie zachovanie atraktivity Spojených štátov, ktoré zostávajú relatívne nedostupné a zaplatenie cestovných nákladov zo strany hostiteľskej rodiny môže byť lákavým benefitom tejto au pair destinácie.

³⁵ Podľa údajov britského Home Office využilo už v roku 2004 viac ako 13 400 Slovákov legálnu možnosť zamestnať sa vo Veľkej Británii. Časť z nich by ešte pred rokom odchádzala ako au pair.

Literatúra

- ADDLEY, E. (2002): Not Quite Mary Poppins. *The Guardian* G2: 2-3.
- ANDERSON, B. et al. (2006): Fair enough? Central and East European migrants in low-wage employment in the UK. *Compas*, <[http://www.compas.ox.ac.uk/changingstatus/ Downloads/Fair enough paper – 1 May 2006.pdf](http://www.compas.ox.ac.uk/changingstatus/Downloads/Fair%20enough%20paper%201%20May%202006.pdf)>.
- ASHTON C. et al. (2002): Delivering for children and families. In: *Inter-Departmental Childcare Review – November 2002* [online], Dostupné na: [http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2002/11/06/ su-children.pdf](http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2002/11/06/su-children.pdf).
- BAHNA, M. (2005): Krátkodobá migrácia do zahraničia – Ekonomické dimenzie kultúrnej výmeny au pair. Bratislava: FiF UK, Katedra sociológie, Diplomová práca.
- BAHNA, M. (2006): The Au Pair Employers: Who Are They, Whom They Search For and What Do They Await?, In: *Sociológia – Slovak Sociological Review*, Vol. 38, No. 3: 245-266.
- BÚRIKOVÁ, Z. (2006): The Embarrassment Of Co-Presence: Au Pairs And Their Rooms. In: *HomeCultures*, Volume 3, Issue 2: 1-24.
- BÚRIKOVÁ, Z. (2007): Motivácie au pair migrácie zo Slovenska. In: *Slovenský národopis*, Ročník 55, 4: 442-455.
- COX, R. (1999): The role of ethnicity in shaping the domestic employment sector in Britain. *Gender, Migration and Domestic Service*. J. Henshall Momsen. London.
- COX, R. (2000): Exploring the Growth of paid Domestic Labour: A Case Study of London. In: *Geography* Volume 85(3).
- COX, R., NARULA, R. (2003): Playing Happy Families: rules and relationships in au pair employing households in London, England, *Gender, Place and Culture – A Journal of Feminist Geography*, December 2003, vol. 10, no. 4: 333-344(12).
- COX, R., rukopis: When Vagabond Capitalism Comes Home: Au Pair Employment and Social Reproduction in Britain. Nepublikovaný rukopis.
- EHRENREICH, B., HOCHSCHILD, A. R. (2003): *Global woman: nannies, maids and sex workers in the new economy*. In: *Metropolitan Books*; 1st edition.
- FILADELFIOVÁ, J., rukopis: Správa z výskumu au pair v Anglicku, 1998. Nepublikované predbežné výsledky výskumu.
- HAJDÚCHOVÁ, A. (2003): Práca au pair? In: *Denník SME*, Príloha 18. 6: 30-31.
- HENSHALL M. J. (ed.) (1999): *Gender, Migration and Domestic Service*. London: Routledge.

- HESS, S. (2000): Au-pairstvo – migračná stratégia mladých žien zo Slovenska. In: *Aspekt* 2 / 2000 – 1 / 2001.
- HESS, S.; PUCKHABER, A. (2004): 'Big sisters' are better domestic servants?! comments on the booming au pair business. In: *Feminist Review*, Vol. 77, no. 1: 65-78 (14).
- JÖRS, R. 2004: Da gibt es viele schwarze Schafe [online]. In: *Echo Online*, 16.4.2004 [citované, 11. 2. 2005]. Dostupné na: <http://www.echo-online.de/kultur/detail.php3?id=233995>.
- NEWCORBE, E. (2004): Temporary migration to the UK as an 'Au Pair': Cultural exchange or reproductive labour? In: COMPAS, University of Oxford, February 2004, MA dissertation at the University of Sussex.
- WILLIAMS, A., BALÁŽ, V. (2004): From Private to Public Sphere, the Commodification of the Au Pair Experience? Returned Migrants from Slovakia to the UK. In: *Environment and Planning A* 2004, Vol. 36: 1813-1833.
- YODANIS, C., LAUER, S. R. (2005): Foreign Visitor, Exchange Student, or Family Member? A study of Au Pair Policies in the United States, United Kingdom, and Australia. In: *The International Journal of Sociology and Social Policy*, Parrington, Vol. 25, Iss. 9.

ŽENY AKO POUŽÍVATELKY INFORMAČNÝCH A KOMUNIKAČNÝCH TECHNOLÓGIÍ

Milan ZEMAN

Život v spoločnosti na začiatku tretieho milénia si ťažko vieme predstaviť bez moderných komunikačných technológií. Hlavne po spoločensko-politickej zmene v roku 1989 sa Slovensko naplno otvorilo prílivu nových technológií, ktoré zasiahli takmer do všetkých oblastí spoločenského aj hospodárskeho života. Možno si už ani neuvedomujeme ako sa náš každodenný slovník rozšíril o pojmy ako osobný počítač, notebook, internet, mobilný telefón, e-banking a pod. Informačné a komunikačné technológie (IKT) začali od základov meniť náš život a pojem informačná spoločnosť sa skloňuje vo všetkých pádoch aj v mnohých oficiálnych dokumentoch.

Využívanie najmodernejších IKT je podmienené aspoň základnými poznatkami o ich fungovaní na užívateľskej úrovni. Nevyhnutným predpokladom využívania IKT je ich dostupnosť, ktorú dlhé roky „zabezpečovala“ hlavne podnikateľská a verejná sféra. Najmodernejšie IKT sa používali hlavne na pracovisku a koncom 90. rokov sa začali zavádzať aj do škôl. V súčasnosti sa rozširuje prístup k internetu na verejných miestach ako sú internetové kaviarne a WiFi zóny.

Práca s modernými IKT, predovšetkým s osobným počítačom a internetom bola ešte v prvej polovici 90. rokov považovaná za konkurenčnú výhodu. Dnes je ovládanie moderných IKT nielen dôležitou, ale často i neodpušiteľnou podmienkou uplatnenia na pracovnom trhu.

Digitálne rozdelenie (Digital Divide)

Špecifickým javom, ktorý sprevádza rozvoj informačných a komunikačných technológií (IKT), je rozdielny prístup rôznych vrstiev obyvateľstva k moderným informačným a komunikačným technológiám a zároveň aj úroveň pripravenosti týchto vrstiev viesť tieto moderné IKT používať a pracovať s nimi. Táto schopnosť sa zvykne označovať termínom digitálna gramotnosť. S digitálnou gramotnosťou

súvisí i ďalší fenomén, ktorým je štiepenie spoločnosti podľa prístupu k IKT. Tento nový druh spoločenského štiepenia sa v odborných publikáciách označuje ako digitálne rozdelenie („digital divide“ alebo „digital gap“). Ide o rozdelenie na tých, ktorí majú prístup k moderným IKT a efektívne ich využívajú, a na tých, ktorí tento prístup nemajú. Informačné a komunikačné technológie naštartovali proces prehlbovania sociálnych a ekonomických rozdielov. „Odkedy schopnosť využívať informačné a komunikačné technológie vedie k vyššie plateným zamestnaniam a príležitostiam, IKT aktivuje a prehľbuje existujúce nerovnosti. Prejavujú sa v narastajúcich rozdieloch v sociálno-ekonomickej úrovni štátov, regiónov, sociálnych skupín a jednotlivcov. Narastá izolácia „nepripojených“ voči okolitému svetu“ (Plintovičová 2002). Elementárnym meradlom digitálneho rozdelenia sa stalo používanie osobného počítača a internetu. Dá sa predpokladať, že s rastúcou životnou úrovňou sa bude existujúce digitálne rozdelenie zmenšovať. Ďalším problémom bude, že ľudia síce môžu mať k pokročilým technológiám prístup, ale nemusia s nimi vedieť efektívne zaobchádzať (Neumajer 2006). To znamená, že celoživotné vzdelávanie sa nevyhnutne stane súčasťou života tých, ktorí nebudú chcieť zaostávať.

Používanie osobných počítačov a internetu na Slovensku v rokoch 1997 – 2007

Publikované výsledky reprezentatívnych sociologických výskumov agentúry FOCUS, Inštitútu pre verejné otázky a SÚ SAV nám umožňujú vytvoriť časový rad používania osobných počítačov a internetu na Slovensku v rokoch 1997 – 2007.

Podľa výsledkov výskumov uvedených v nasledujúcich dvoch tabuľkách môžeme povedať, že nárast v používaní výpočtovej techniky bol v druhej polovici deväťdesiatych rokov nevýrazný, až stagnačný. Výraznejší posun nastal až od roku 2003. Výsledky výskumov od roku 1997 potvrdzujú neustály rast podielu pravidelných používateľov osobných počítačov, ktorý dosiahol v roku 2005 v porovnaní s rokom 1997 dvojnásobnú hodnotu. Od roku 2002 mierne rastie aj podiel tých respondentov, ktorí používajú počítač aspoň raz za týždeň. Podiel respondentov, ktorí majú možnosť používať počítač, ale ho nepoužívajú, zostáva približne rovnaký. Z údajov v tabuľke č. 1 vidíme, že od roku 1997 výrazne klesol podiel tých respondentov, ktorí k počítaču nemajú prístup, teda ho nepoužívajú, resp. ani nemajú možnosť ho používať.

Tabuľka č. 1 Používanie osobných počítačov na Slovensku v rokoch 1997 – 2007 (v %)

	Jún 1997	Apríl 1998	September 1998	November 1999	Máj 2000	Január 2001	Jún 2001	December 2001	December 2002	December 2003	Okt. – nov. 2004	Júl 2005	August 2007
Denne, takmer denne	15,5	19,0	20,6	18,1	18,3	19,5	18,3	20,8	20,4	24,3	27,6	31,6	34,0
Aspoň raz za týždeň	7,1	6,0	5,6	5,1	5,7	6,2	7,2	6,6	6,8	8,5	8,9	10,6	10,1
Raz za dva týždne, menej často	9,4	7,0	7,7	7,9	8,0	7,9	7,6	6,1	8,0	8,7	9,4	14,8	12,2
Má možnosť, ale nepoužíva	6,5	5,0	7,3	4,4	6,6	6,7	6,7	6,4	7,0	7,9	9,0	6,4	10,3
Nepoužíva ani nemá možnosť	61,5	63,0	58,7	64,6	61,5	59,8	60,2	58,0	57,8	50,7	45,0	36,6	33,4

Zdroj: FOCUS 1997 – 2003; IVO 2005 – 2007; SÚ SAV 2004.

Predovšetkým od roku 2002 nastal výrazný pokles týchto respondentov.

Túto skutočnosť mohlo priaznivo ovplyvniť niekoľko okolností. Jedným z dôvodov bol aj priaznivý menový vývoj, teda posilňovanie slovenskej koruny voči americkému doláru, následkom čoho došlo k markantnému znižovaniu cien výpočtovej techniky. Začiatkom tretieho tisícročia sa výraznejšie rozvinul trh, najmä po vstupe Slovenska do Európskej únie, čím sa ešte viac rozšírili možnosti nákupu výpočtovej techniky nielen v hotovosti, ale aj na splátky. Uvedené skutočnosti mali veľký vplyv na finančnú dostupnosť nielen novej, ale aj už použitej výpočtovej techniky z krajín západnej Európy aj pre ľudí z nižších príjmových kategórií.

Ako ukazujú výsledky výskumov, veľmi podobný vývoj prebiehal aj v používaní internetu. V období rokov 1997 až 2002 nastal mierny kontinuálny nárast pravidelných používateľov internetu. Z údajov v tabuľkách č. 1 a 2 vidíme, že v týchto rokoch tvoril podiel pravidelných používateľov internetu v porovnaní s pravidelnými používateľmi počítačov len malý zlomok. Zásadnejší zlom vo vývoji nastal po roku 2002, keď začal výraznejšie stúpať nielen podiel pravidelných používateľov internetu, ale aj občasných. Môže to súvisieť aj s rozvojom nových technológií, ktoré umožnili rozšíriť ponuku pripojenia na internet z hľadiska prenosových rýchlostí. Ide o tzv. broadband¹ (širokopásmové pripojenie), prostredníctvom ktorého je možný prenos dát vysokými rýchlosťami.

Z hlavných záverov výskumu Digitálna gramotnosť na Slovensku (Veľšic 2005) vyplynulo, že možnosť dostať sa k osobnému počítaču alebo internetu ľudia nevnímali ako dostupnosť danú ponukou produktov a služieb trhu, ale skôr to vnímali cez optiku finančnej dostupnosti a vlastného ekonomického statusu. Podľa M. Veľšica takmer polovica respondentov považovala za hlavnú príčinu absencie IKT v domácnostiach ich vysokú cenu.

¹ K širokopásmovému pripojeniu sa zaraďujú technológie DSL/ADSL, mikrovlnné pripojenie (WiFi), internetové prípojky cez káblovú televíziu, mobilný internet a internet cez optické linky.

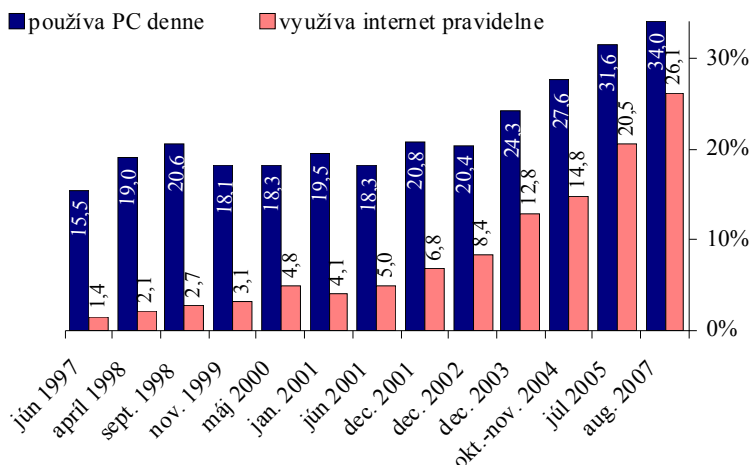
Tabuľka č. 2 Používanie internetu na Slovensku v rokoch 1997 – 2007

	Jún 1997	Apríl 1998	September 1998	November 1999	Máj 2000	Január 2001	Jún 2001	December 2001	December 2002	December 2003	Okt. – nov. 2004	Júl 2005	August 2007
Využíva internet pravidelne	1,4	2,1	2,7	3,1	4,8	4,1	5,0	6,8	8,4	12,8	14,8	20,5	26,1
Využíva internet aspoň občas	4,1	5,7	6,0	6,3	9,4	10,4	9,8	10,0	14,5	16,5	17,4	22,6	21,8
Má prístup k internetu, ale vôbec ho nevyužíva	3,9	3,7	4,4	4,4	5,3	5,2	3,3	4,7	5,1	5,4	7,5	4,8	6,9
Počul/ čítal/ využíval, ale v súčasnosti nemá k nemu prístup	60,6	63,6	67,9	70,3	68,4	68,6	70,8	68,5	64,6	59,8	55,6	48,4	39,1
Nevie, o čo ide – o internete počuje prvý raz	29,8	24,9	19,0	15,4	12,0	11,6	11,1	10,1	7,4	5,4	4,6	3,7	5,6

Zdroj: FOCUS 1997 – 2003; IVO 2005 – 2007; SÚ SAV 2004.

Po dvoch rokoch nastáva kvalitatívna zmena z hľadiska dôvodov absencie internetového pripojenia v domácnosti. Cena internetového pripojenia do domácnosti prestáva brzdiť rozširovanie internetu na Slovensku. Hlavným dôvodom, prečo ľudia nemajú v domácnosti zavedený internet alebo prečo s ním nepracujú nie je jeho nedostupnosť, ale nízka, resp. chýbajúca motivácia.

Graf č. 1 Vývoj podielu pravidelných používateľov osobných počítačov a internetu na Slovensku v rokoch 1997 – 2007

Zdroj: FOCUS 1997 – 2003; IVO júl 2005 - 2007; SÚ SAV 2004

Prístup na internet v domácnostiach

Podľa najnovšieho prieskumu Štatistického úradu SR o využívaní IKT v domácnostiach za 1. štvrťrok 2007 má prístup na internet (okrem mobilného telefónu s prístupom na internet) približne tretina domácností (34,5 %) na Slovensku. Najvyšší podiel domácností s prístupom na internet je takých, v ktorých žije 3 a viac dospelých členov. Domácnosti s jedným dospelým bez detí majú najnižší podiel prístupu na internet. Oprávnené možno predpokladať, že ide prevažne o domácnosti, v ktorých žijú starší jednotlivci.

Tabuľka č. 3 **Má niektorý z členov Vašej domácnosti doma prístup na internet? (okrem mobilného telefónu s prístupom na internet) (% z celkovej populácie domácností)**

	domácnosti spolu	Zloženie domácnosti					
		1 dospelý		2 dospelí		3 a viac dospelých	
		bez detí	s deťmi	bez detí	s deťmi	bez detí	s deťmi
Má prístup na internet	34,5	15,5	27,6	23,0	43,9	52,6	50,1

Zdroj: Štatistický úrad SR, Prieskum o využívaní IKT v domácnostiach za I. štvrťrok 2007

Ako už bolo naznačené, hlavným dôvodom absencie internetového pripojenia v domácnosti už nie je jeho cena, ale nezaujím (nechceme alebo nepotrebujeme internet). Pritom ešte pred dvomi rokmi patrila vysoká cena k hlavným bariéram prístupu na internet doma.

Tabuľka č. 4 **Aký je hlavný dôvod, že nemáte doma prístup na internet? (% zo všetkých domácností, ktoré nemajú prístup na internet)**

	domácnosti spolu	Zloženie domácnosti					
		1 dospelý		2 dospelí		3 a viac dospelých	
		bez detí	s deťmi	bez detí	s deťmi	bez detí	s deťmi
mám prístup na internet mimo domácnosti	31,1	20,8	44,7	25,7	47,8	45,0	41,2
nechcem internet (jeho obsah je škodlivý, atď.)	7,7	11,9	1,1	7,0	2,5	6,4	2,7
nepotrebujem ho (nezaujíma sa oň)	46,0	61,1	10,9	58,4	19,2	31,9	14,1
zavedenie internetu je príliš drahé	26,8	17,0	52,4	19,4	39,9	36,9	49,6
používanie internetu je príliš drahé	24,2	13,8	43,7	16,9	39,0	32,8	50,1
neviem s ním pracovať	19,0	22,4	8,0	25,6	10,4	11,6	12,1

	domácnosti spolu	Zloženie domácnosti					
		1 dospelý		2 dospelí		3 a viac dospelých	
		bez detí	s deťmi	bez detí	s deťmi	bez detí	s deťmi
mám telesné postihnutie	0,6	1,2	0,0	0,5	0,0	0,0	0,3
obavy o súkromie alebo bezpečnosť	1,7	2,1	1,3	1,2	1,2	1,6	2,4
žiadny z uvedených dôvodov, ale iný dôvod	6,1	7,7	6,0	4,3	7,4	3,4	7,1

Zdroj: Štatistický úrad SR, Prieskum o využívaní IKT v domácnostiach za I. štvrťrok 2007

Ženy ako používateľky osobných počítačov a internetu

Používanie osobných počítačov

Pred niekoľkými desaťročiami sa využívanie technických vynálezov akoby automaticky spájalo s mužskou časťou populácie. Postupne sa takéto stereotypné vnímanie začína odbúravať. Empirické výskumy² nám potvrdzujú, že z hľadiska používania najmodernejších informačných a komunikačných technológií nie sú na prvý pohľad medzi mužmi a ženami štatisticky významné rozdiely.

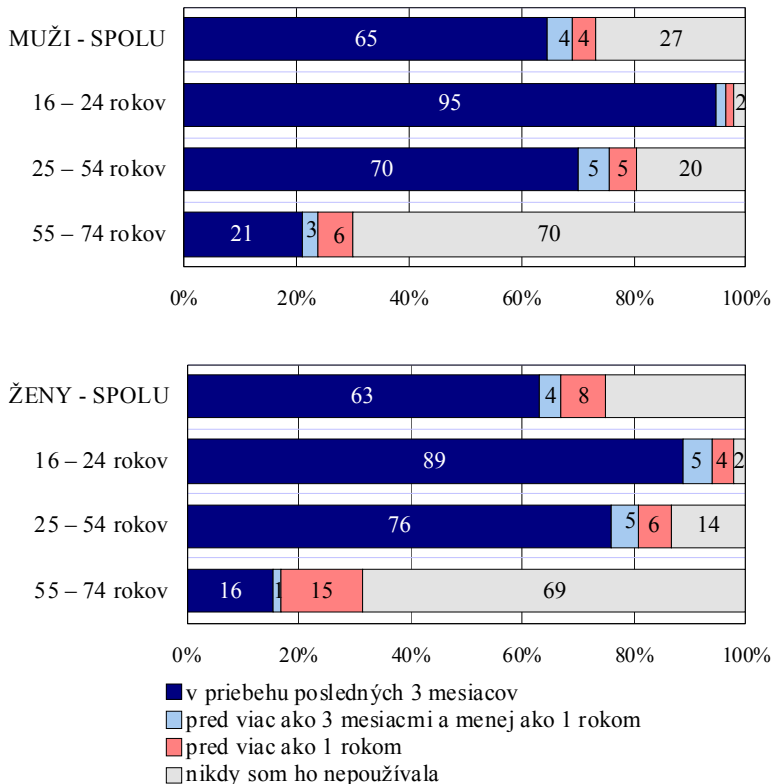
² Naše zistenia sa opierajú o výsledky prieskumu o využívaní IKT v domácnostiach, ktorý zrealizoval Štatistický úrad SR v období apríl – máj 2007. Vzorku respondentov tvorilo 4500 domácností z celej SR. Výsledky zisťovania sú agregované podľa základných socio-demografických znakov (pohlavie, vek, vzdelanie, sociálna aktivita).

Dalším zdrojom dát je reprezentatívny kvantitatívny výskum Spoločnosť 2004, ktorý na Slovensku uskutočnil Sociologický ústav SAV v termíne október – november 2004 na vzorke 3 980 respondentov. Výberový súbor bol utvorený kvótnym výberom. Kontrolovanými kvótnymi znakmi boli pohlavie, vek, vzdelanie, národnosť, veľkosť sídla a kraj bydliska. Výberová vzorka je reprezentatívna pre populáciu SR vo veku 18 a viac rokov.

Graf č. 2 Používanie osobných počítačov na Slovensku podľa pohlavia a veku

Kedy ste naposledy využili osobný počítač (PC)?

(% z celej populácie)

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

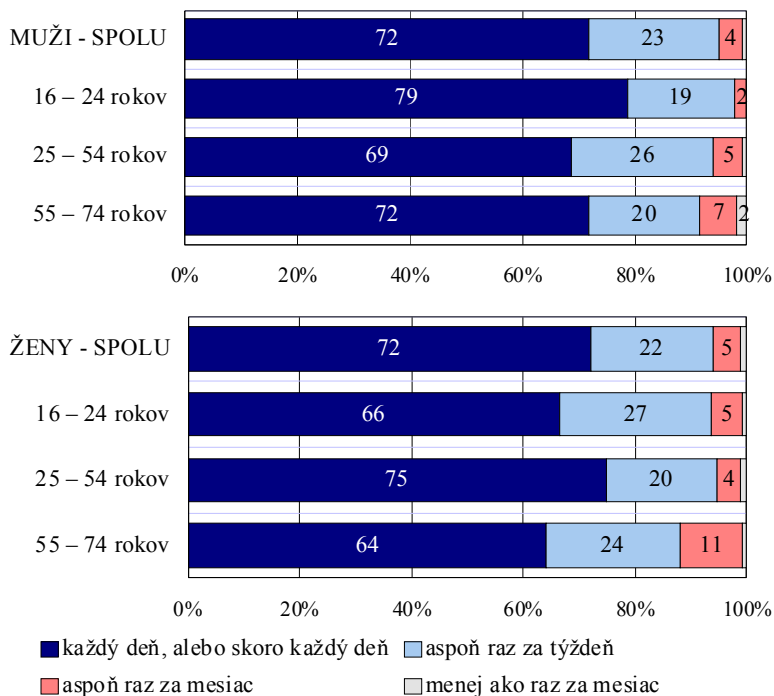
Podľa údajov z grafu č. 2 nie sú v používaní osobných počítačov medzi mužmi a ženami výraznejšie rozdiely. Približne dve tretiny zo všetkých respondentov používali osobný počítač v priebehu posledných 3 mesiacov a približne štvrtina respondentov ho nikdy nepoužívala. Pokiaľ ide o intenzitu používania počítača, takmer tri štvrtiny z respondentov, ktorí za posledné 3 mesiace využili osobný počítač, ho používali každý deň, alebo skoro každý deň (graf č. 3). Číže

po prepočte sa dá povedať, že takmer polovica (46 %) respondentov pravidelne používala osobný počítač. Túto skutočnosť potvrdzujú aj výsledky z výskumu Digitálna gramotnosť na Slovensku 2007, podľa ktorých je pravidelných používateľov osobných počítačov 44 % respondentov.

Graf č. 3 Intenzita používania osobných počítačov na Slovensku podľa pohlavia a veku

Ako často ste v priemere využívali PC za posledné 3 mesiace?

(% zo všetkých, ktorí používali PC za posledné tri mesiace)

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

Aj keď sa situácia v oblasti využívania IKT veľmi rýchlo mení a podiel používateľov každým rokom rastie o niekoľko percentuálnych bodov, stále pretrvávajú, resp. sa prehlbujú rozdiely z hľadiska niektorých sociálno-demografických znakov. Je možné konštatovať, že na Slovensku prebieha jasné digitálne rozdelenie predovšetkým podľa

veku a vzdelania. Výskumy potvrdzujú aj digitálne rozdelenie podľa veľkostných kategórií obcí. Podľa údajov v tabuľke č. 3 je zřejmé digitálne rozdelenie vo vekovej kategórii nad 55 rokov, v ktorej viac ako dve tretiny respondentov nikdy nepoužívali osobný počítač a u respondentov so základným vzdelaním, z ktorých 52 % ho takisto nikdy nepoužívali.

Tabuľka č. 5 **Kedy ste naposledy využívali osobný počítač (PC)?**
(% z celej populácie)

		V priebehu posledných 3 mesiacov	Pred viac ako 3 mesiacmi a menej ako 1 rokom	Pred viac ako 1 rokom	Nikdy som ho nepoužíval
SPOLU		63,9	4,1	6,1	26,0
Vek	16 – 24 r.	91,7	3,5	2,4	2,4
	25 – 34 r.	76,9	6,7	5,7	10,8
	35 – 44 r.	74,6	4,0	5,1	16,4
	45 – 54 r.	67,1	4,3	5,4	23,2
	55 – 64 r.	25,6	3,0	11,4	59,9
	65 – 74 r.	5,7	0,4	9,8	84,1
	75 a viac r.	0,0	0,0	0,0	100,0
Vzdelanie	základné	42,5	2,2	3,5	51,8
	stredné	66,9	5,1	7,8	20,2
	vysoké	91,6	1,8	1,4	5,1

Zdroj: Štatistický úrad SR, Prieskum o využívaní IKT v domácnostiach za I. štvrťrok 2007

Aj podľa staršieho výskumu Spoločnosť 2004 bol medzi ženami štatisticky signifikantne vyšší podiel respondentiek, ktoré nepoužívajú osobný počítač a ani ho nemajú možnosť používať medzi staršími respondentkami vo veku 60 a viac rokov, respondentkami so základným a stredoškolským vzdelaním bez maturity, respondentkami bývajúcimi v menších obciach do 2 000 obyvateľov a bývajúcimi v okresoch s vidieckym charakterom³.

³ Z hľadiska regionálnych rozdielov v SR je zaujímavou charakteristikou okresov miera ich vidieckosti. Podľa členenia EÚ (Eurostat) a OECD je vidiecky priestor na lokálnej úrovni NUTS V vymedzený ako obce s hustotou nižšou ako 100 obyvateľov na km². Stupeň vidieckosti na úrovni regiónov NUTS IV, t. j. okresov,

Používanie osobných počítačov podľa typu zamestnania

Masová výroba osobných počítačov a prenosných notebookov viedla k postupnému zavádzaniu výpočtovej techniky do všetkých oblastí života spoločnosti. Z hľadiska obsluhy došlo k zásadnému kvalitatívnemu zlomu, a to tak, že kvalifikovaného odborníka nahradil používateľ výpočtovej techniky, ktorému stačilo zaškolenie na zvládnutie elementárnych funkcií operačného systému a potrebných programov. Výpočtová technika takto postupne stratila svoje výnimočné postavenie a rozšírila sa do všetkých vrstiev spoločnosti, ale ako potvrdzujú výskumy, nie v rovnakej miere. Digitálne rozdelenie vyplývajúce z úrovne dosiahnutého vzdelania koreluje aj s typom zamestnania.

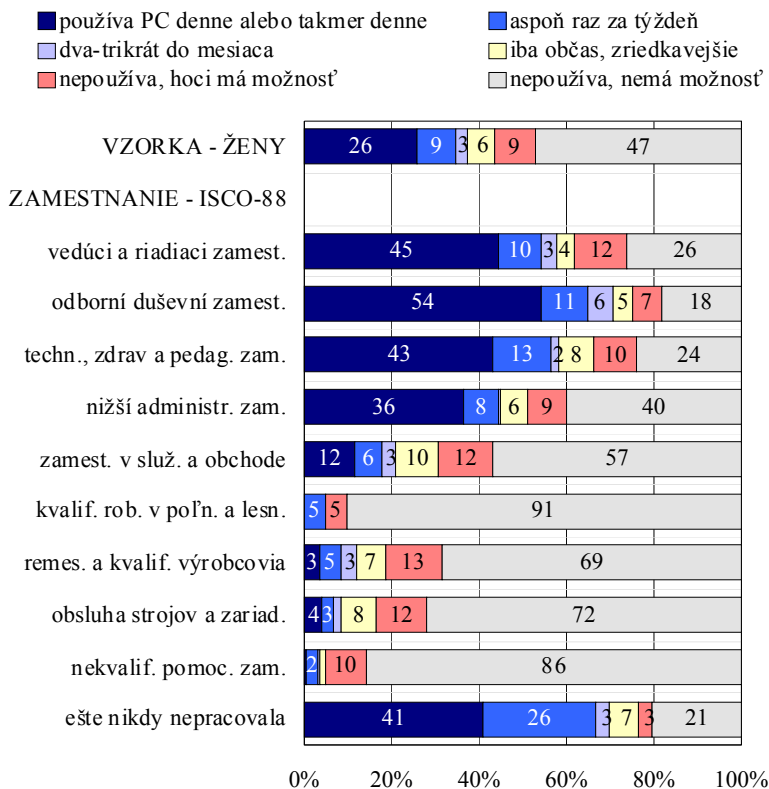
Na ilustráciu uvádzame zistenia z výskumu Spoločnosť 2004. V našej analýze sme použili pre typ zamestnania medzinárodnú klasifikáciu zamestnaní ISCO-88, podľa ktorej sú vysoko nadpriemernými používateľkami výpočtovej techniky respondentky pracujúce vo vedúcich a riadiacich funkciách, odborné duševné zamestnankyne, technické, zdravotnícke a pedagogické zamestnankyne a nižšie administratívne zamestnankyne. Osobné počítače používajú nadpriemerne často aj respondentky, ktoré ešte nikdy nepracovali, z ktorých prevažnú časť tvoria študentky. Naopak, podpriemerný podiel pravidelných používateľiek osobných počítačov nájdeme medzi zamestnankyňami vykonávajúcimi menej kvalifikované povolania.

Podobne ako pri používaní počítačov, tak aj v používaní internetu podľa medzinárodnej klasifikácie zamestnaní ISCO-88 je rozloženie respondentiek takmer totožné.

Z grafov č. 4 a 5 je viditeľný vyšší podiel mužov používajúcich osobný počítač v porovnaní so ženami vo všetkých typoch zamestnania.

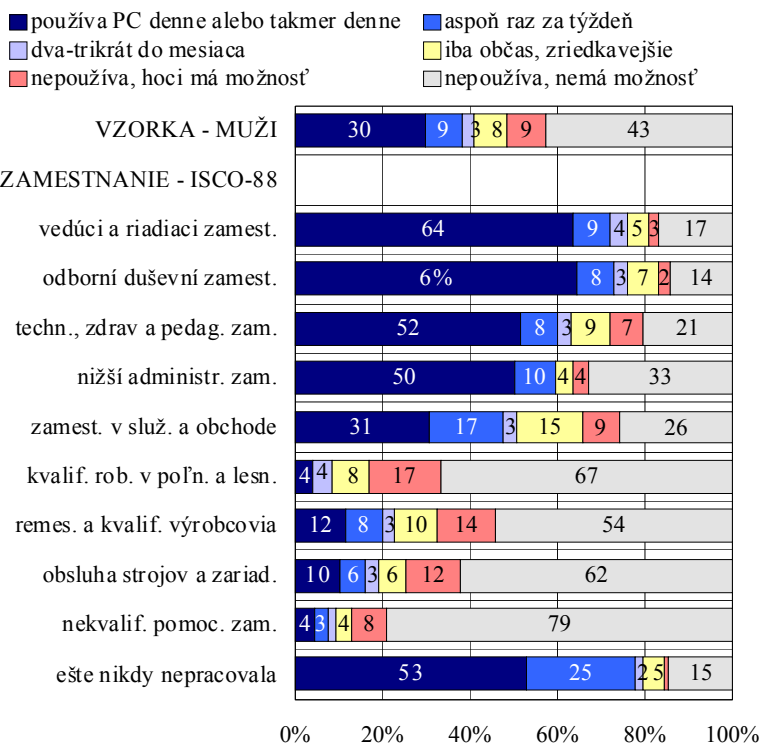
je definovaný podielom obyvateľstva žijúceho vo vidieckych obciach. Okresy s podielom obyvateľstva žijúceho vo vidieckych obciach vyšším ako 50 % sú považované za okresy s výrazne vidieckym charakterom. Označujú sa ako „prevažne vidiecke“ okresy. Okresy, kde vo vidieckych obciach žije od 15 % do 50 % obyvateľstva, sa definujú ako okresy so skôr vidieckym charakterom („prechodné“). Okresy s menej ako 15 % obyvateľstva žijúceho vo vidieckych obciach sa nazývajú „prevažne urbanizované“.

Graf č. 4 Používatelky osobných počítačov na Slovensku podľa typu zamestnania

Zdroj: Sociologický ústav SAV október – november 2004

Graf č. 5 Používatelia osobných počítačov na Slovensku podľa typu zamestnania

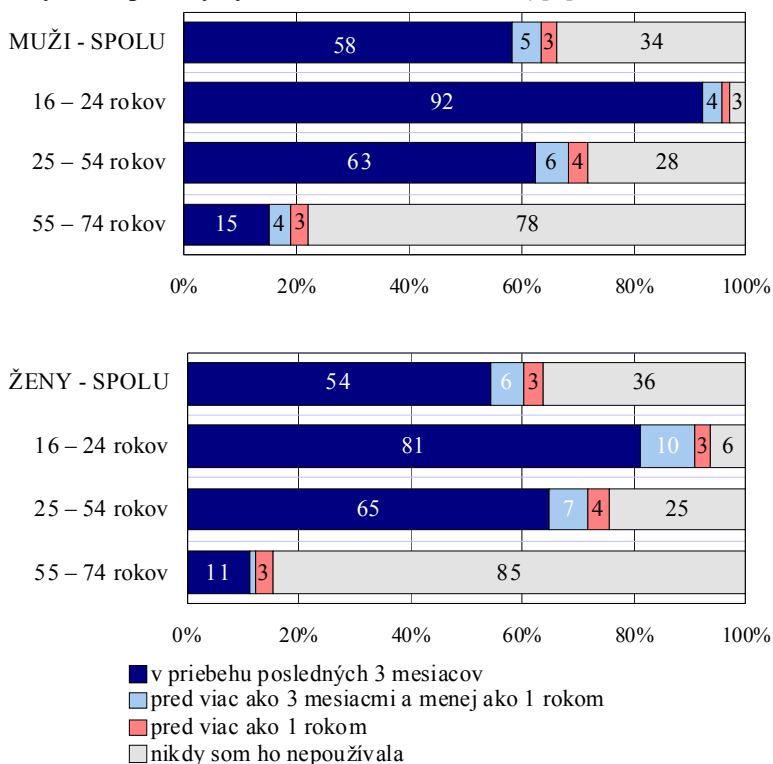
Zdroj: Sociologický ústav SAV október – november 2004

Používanie internetu

Podobne ako pri používaní osobných počítačov, aj v používaní internetu na Slovensku nie sú medzi mužmi a ženami výraznejšie rozdiely (graf č. 6). Viac ako polovica zo všetkých respondentov využívala internet v priebehu posledných 3 mesiacov. Naproti tomu internet nikdy nepoužívala približne tretina respondentov. Z hľadiska veku je viditeľné výrazné digitálne rozdelenie v kategórii nad 55 rokov.

Graf č. 6 Využívanie internetu na Slovensku podľa pohlavia a veku

Kedy ste naposledy využili internet? (% z celej populácie)

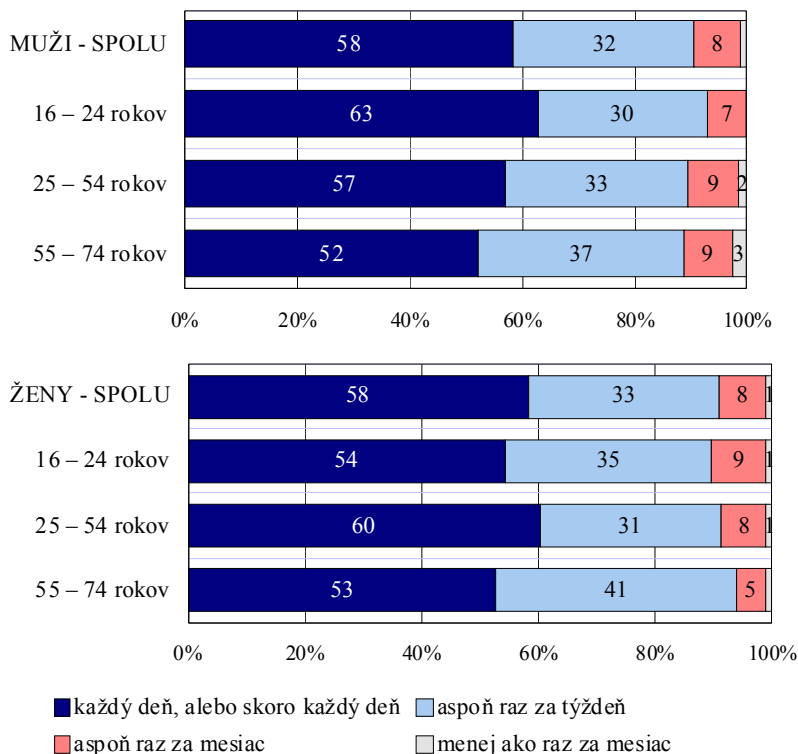
Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

Pokiaľ ide o intenzitu používania internetu, tak viac ako polovica z respondentov, ktorí za posledné 3 mesiace používali internet, ho používali každý deň, alebo skoro každý deň (graf č. 7). Zaujímavosťou je, že v podieloch používateľov v jednotlivých vekových kategóriách a takisto medzi mužmi a ženami sú len minimálne rozdiely.

Graf č. 7 Intenzita využívania internetu na Slovensku podľa pohlavia a veku

Ako často ste v priemere využívali internet za posledné 3 mesiace?

(% zo všetkých, ktorí používali internet za posledné 3 mesiace)

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

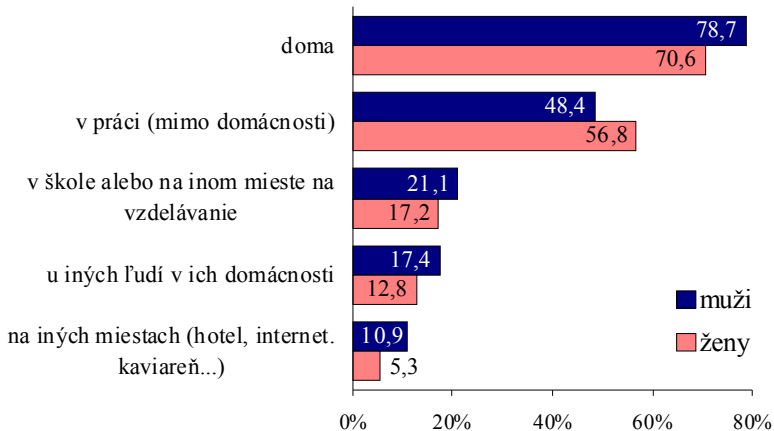
Najnovšie zistenia z empirických výskumov o používaní internetu potvrdzujú, podobne ako pri používaní osobných počítačov, naďalej pretrvávajúce výrazné rozdiely podľa veku, vzdelania, veľkostnej kategórie obce a typu ekonomickej aktivity. Rozdiely po línii pohlavia sa ukázali ako veľmi malé.

Miesto / priestor využívania PC a internetu

Domácnosť je najčastejším miestom, kde respondenti využívali osobný počítač aj internet v období posledných troch mesiacov, pričom toto miesto uvádza vyšší podiel mužov ako žien (graf č. 8 a 9). Naopak, ženy vo vyššej miere ako muži využívali osobný počítač a internet v práci (mimo domácnosti). Ďalšie vybrané miesta na používanie osobných počítačov a internetu uvádzal mierne vyšší podiel mužov ako žien (v škole alebo na inom mieste na vzdelávanie, u iných ľudí v ich domácnosti a iné miesta – hotel, letisko, internetová kaviareň).

Graf č. 8 Miesto / priestor využívania PC za posledné 3 mesiace Kde ste využívali PC za posledné 3 mesiace?

(% zo všetkých, ktorí používali PC za posledné 3 mesiace)

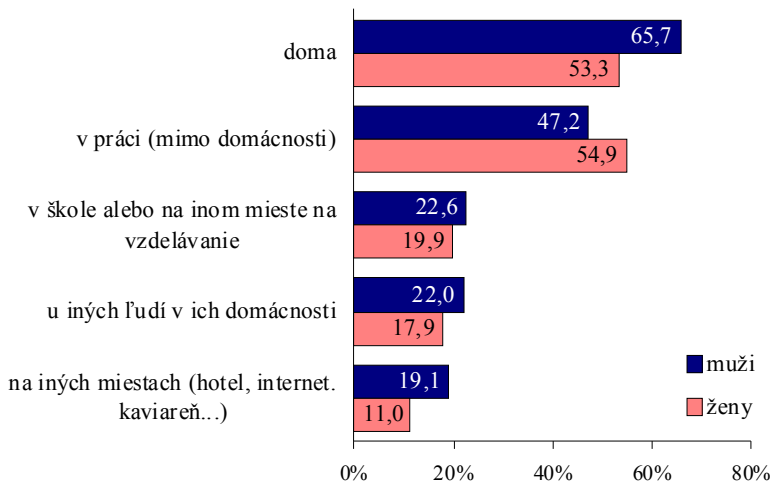

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

Graf č. 9 Miesto / priestor využívania internetu za posledné tri mesiace

Kde ste využívali internet za posledné 3 mesiace?

(% zo všetkých, ktorí používali internet za posledné 3 mesiace)

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

Vybrané aktivity na internete za posledné 3 mesiace

Respondentky, ktoré za posledné 3 mesiace pre osobnú potrebu využívali internet uvádzali ako najčastejšie aktivity posielanie a prijímanie e-mailov (89 %), vyhľadávanie informácií o tovaroch a službách (66%), využívanie služieb týkajúcich sa cestovania a ubytovania (50%), čítanie/sťahovanie on-line novín alebo časopisov (46 %) a iné aktivity súvisiace s komunikáciou ako napr. chat (43 %).

K najmenej častým aktivitám patrili telefonovanie prostredníctvom internetu/videokonferencie (18 %), počúvanie webového rádia /sledovanie webovej televízie (15 %), sťahovanie softvéru (9 %) a predaj tovarov a služieb (2 %).

Tabuľka č. 6 Na ktoré z uvedených aktivít ste za posledné 3 mesiace pre osobnú potrebu využívali internet? (% zo všetkých, ktorí používali internet za posledné 3 mesiace)

		Posielanie a prijím. e-mailov	Telefon. prostred. internetu / videokonf.	Iné aktivity súvisiace s komunik. (napr. chat)	Vyhľadáv. inform. o tovaroch a službách	Využív. služieb týkajúcich sa cestov. a ubytov.	Počúvanie web. rádia / sledov. web. TV	Hranie alebo sťahovanie hier, obrázkov, hudby
SPOLU		88,4	21,9	49,4	69,2	45,8	19,3	40,2
Pohlavie	muži	87,9	25,8	55,7	72,4	42,0	23,8	48,3
	ženy	89,0	17,9	42,9	66,0	49,8	14,5	31,8
Vek	16 – 24 r.	89,8	21,7	78,7	58,1	35,8	31,5	69,2
	25 – 34 r.	88,7	22,6	48,7	74,3	51,5	19,4	36,6
	35 – 44 r.	87,0	22,1	37,1	77,0	51,6	12,3	34,0
	45 – 54 r.	88,7	22,9	26,5	69,8	46,1	12,0	16,7
	55 – 64 r.	85,3	17,1	28,5	68,7	46,2	7,4	13,6
	65 – 74 r.	78,3	9,0	20,4	91,0	58,9	0,0	10,4
Vzdelanie	základné	85,0	17,8	74,3	50,2	29,1	30,8	71,8
	stredné	87,6	21,8	45,5	71,7	45,4	17,2	35,8
	vysoké	95,1	26,3	41,9	76,8	63,0	17,1	28,6
Vek - muži	16 – 24 r.	90,1	25,6	83,9	59,6	32,5	35,9	74,9
	25 – 54 r.	87,4	27,0	44,9	78,2	46,4	20,0	38,7
	55 – 74 r.	82,7	13,2	27,9	73,4	42,7	1,4	13,9
Vek - ženy	16 – 24 r.	89,4	17,0	72,7	56,2	39,8	26,3	62,4
	25 – 54 r.	89,0	18,1	32,6	69,5	53,4	10,2	21,5
	55 – 74 r.	86,5	19,5	27,3	68,7	52,9	12,3	12,5

Pokracovanie tabuľky č. 6

Tabuľka č. 6 (pokračovanie)

		Sťahovanie softvéru	Čítanie / sťahovanie on-line novín alebo časopisov	Hľadanie práce a posielanie žiadostí o prácu	Vyhľadávanie informácií týkajúcich sa zdravia	Vyhľadávanie iných informácií alebo on-line služieb	Internet. bankov.	Predaj tovarov a služieb
<i>SPOLU</i>		18,9	44,7	19,7	29,3	39,4	27,0	4,0
Pohlavie	Muži	28,9	43,9	20,2	24,2	41,9	28,7	5,9
	Ženy	8,6	45,6	19,1	34,7	36,8	25,2	2,1
Vek	16 – 24 r.	26,7	41,5	23,1	20,0	40,7	11,8	1,8
	25 – 34 r.	17,9	44,3	23,4	32,5	38,9	35,9	6,5
	35 – 44 r.	18,9	47,1	16,3	33,8	44,4	33,9	5,9
	45 – 54 r.	12,0	45,2	16,7	29,6	36,0	30,3	2,9
	55 – 64 r.	8,6	53,6	7,2	45,4	30,0	26,1	0,0
	65 – 74 r.	4,2	50,0	0,0	38,5	15,2	14,1	4,5
Vzdelanie	základné	23,2	45,6	15,4	18,1	35,0	4,5	1,2
	stredné	16,7	42,3	21,6	29,2	39,3	27,5	4,7
	vysoké	23,9	54,0	15,9	40,4	43,9	45,9	3,8
Vek - muži	16 – 24 r.	38,0	38,3	22,4	16,1	41,5	12,7	2,8
	25 – 54 r.	26,2	46,2	20,5	25,9	42,9	36,4	7,8
	55 – 74 r.	10,5	48,1	3,3	47,9	32,5	26,3	0,0
Vek - ženy	16 – 24 r.	13,3	45,2	23,9	24,6	39,7	10,8	0,6
	25 – 54 r.	7,0	44,7	18,0	38,0	36,7	30,9	2,8
	55 – 74 r.	5,5	58,7	9,7	41,1	23,9	23,2	1,0

Zdroj: Štatistický úrad SR, Prieskum o využívaní IKT v domácnostiach za I. štvrťrok 2007

Ženy v porovnaní s mužmi v menšej miere využívajú internet na sťahovanie softvéru, hranie alebo sťahovanie hier, obrázkov a hudby, iné aktivity súvisiace s komunikáciou (napr. chat), počúvanie webového rádia /sledovanie webovej televízie a vyhľadávanie informácií o tovaroch a službách.

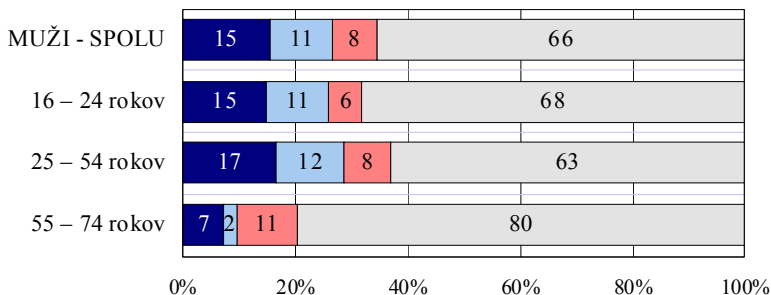
K častejším aktivitám žien v porovnaní s mužmi patrí vyhľadávanie informácií týkajúcich sa zdravia a využívanie služieb týkajúcich sa cestovania a ubytovania. U ďalších vybraných aktivít nie sú výraznejšie rozdiely.

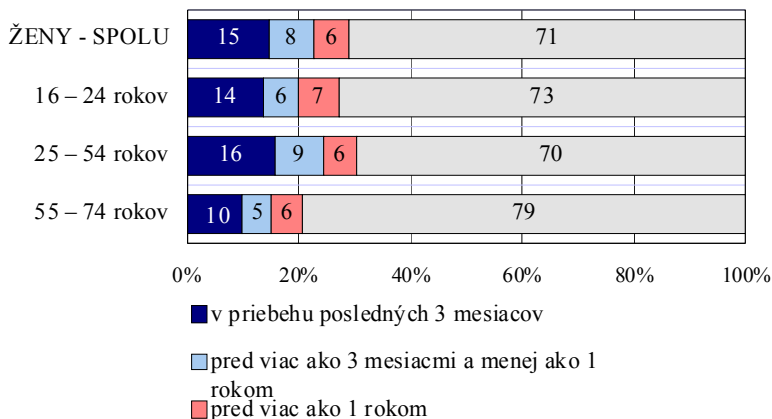
Internetový obchod

Zo všetkých respondentov, ktorí používali internet nakupovalo alebo objednávalo tovar alebo služby pre osobnú potrebu v priebehu posledných 3 mesiacov 15 % respondentov. Pred viac ako tromi mesiacmi a menej ako jedným rokom využilo túto formu nákupu 10 % respondentov. To znamená, že približne každý štvrtý respondent, ktorý používal internet, nakupoval alebo objednával tovar alebo služby pre osobnú potrebu v priebehu posledného roka. Naopak, takto ešte nikdy nenakupovalo 68 % respondentov.

Graf č. 10 Využívanie internetu na nákup tovaru a služieb podľa pohlavia a veku

Kedy ste naposledy pre osobnú potrebu nakupovali alebo objednávali tovar alebo služby cez internet? (% zo všetkých, ktorí používali internet)

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

Pri využívaní internetu na nákup tovaru a služieb nie sú medzi mužmi a ženami takmer žiadne rozdiely ani z hľadiska veku. V menšej miere túto formu nákupu využili respondenti vo veku 55 a viac rokov.

Druhy tovarov a služieb pre osobnú potrebu objednané cez internet

Z respondentiek, ktoré za posledných 12 mesiacov nakupovali cez internet, si z tovarov a služieb objednali predovšetkým odevy a športový tovar (45 %), knihy, noviny, časopisy a iný vzdelávací materiál (27 %), cestovanie a dovolenkové pobyty (22 %), tovar pre domácnosť (22 %), film a hudbu (14 %) a lístky na podujatia (13 %).

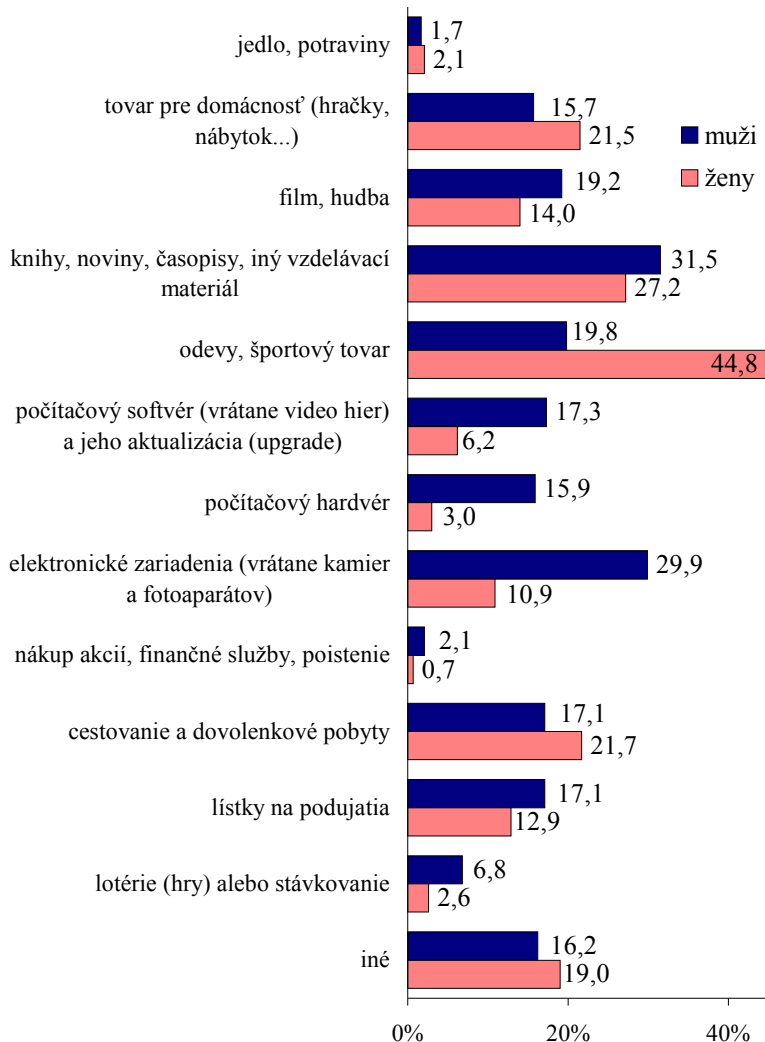
V oveľa menšej miere si respondentky cez internet objednávali počítačový softvér (vrátane video hier) a jeho aktualizáciu (upgrade) (6 %), počítačový hardvér (3 %), lotérie (hry) alebo stávkovanie (3 %), potraviny (2 %) a nákup akcií, finančné služby, poistenie (1 %).

Z grafu č. 11 vidíme niekoľko výrazných rozdielov medzi mužmi a ženami v podiele objednávaných tovarov a služieb cez internet. Ženy v porovnaní s mužmi si z tovarov a služieb objednávali predovšetkým odevy a športový tovar, tovar pre domácnosť (hračky, nábytok, atď.) a cestovanie a dovolenkové pobyty.

Z výsledkov je zrejmé, že technika je stále doménou mužov, pretože ženy si podstatne v menšej miere objednávali elektronické zariadenia vrátane kamier a fotoaparátov, počítačový softvér (vrátane video hier) a jeho aktualizáciu (upgrade) a počítačový hardvér.

Graf č. 11 Nákup tovarov a služieb pre osobnú potrebu cez internet podľa pohlavia

Aké druhy tovarov alebo služieb pre osobnú potrebu ste objednali cez internet za posledných 12 mesiacov? (% zo všetkých, ktorí nakupovali cez internet za posledných 12 mesiacov)

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

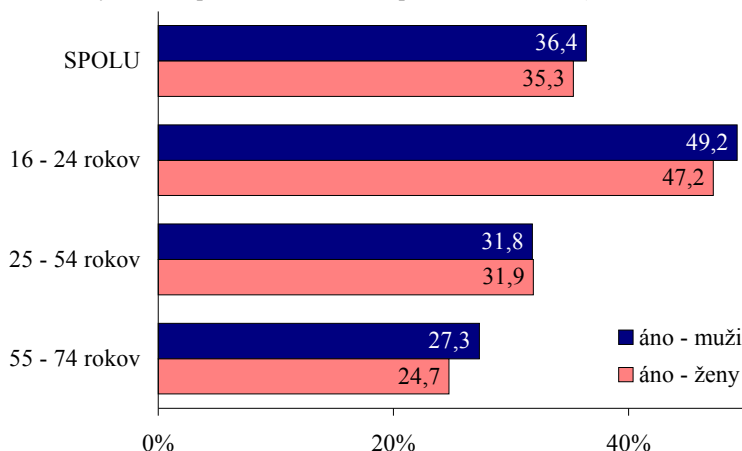
Motivácia a bariéry využívania internetu

Z respondentov, ktorí používali internet za posledné 3 mesiace viac ako tretina (36 %) vyjadrila želanie viac využívať internet. Medzi mužmi a ženami sú minimálne rozdiely aj pokiaľ ide o vekové kategórie. Najvyšší podiel záujemcov o väčšie využívanie internetu je v najmladšej vekovej kategórii od 16 do 24 rokov, v ktorej toto želanie vyjadrila takmer polovica respondentov (48 %).

Z hľadiska veku je nadpriemerný záujem o využívanie internetu u respondentov so základným vzdelaním čo koreluje s najmladšou vekovou kategóriou.

Graf č. 12 Motivácia viac využívať internet podľa pohlavia a veku Chceli by ste využívať internet viac?

(% zo všetkých, ktorí používali internet za posledné 3 mesiace)

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

Tabuľka č. 7 **Chceli by ste využívať internet viac?** (% zo všetkých, ktorí používali internet za posledné 3 mesiace)

		Ano	Nie
<i>SPOLU</i>		35,8	52,3
Vek	16 – 24 r.	48,3	46,3
	25 – 34 r.	36,5	52,1
	35 – 44 r.	28,0	58,8
	45 – 54 r.	29,8	55,5
	55 – 64 r.	27,6	45,7
	65 – 74 r.	14,9	49,7
Vzdelanie	základné	47,4	40,2
	stredné	34,0	52,6
	vysoké	32,1	63,1

Zdroj: Štatistický úrad SR, Prieskum o využívaní IKT v domácnostiach za I. štvrťrok 2007

Z respondentov, ktorí by radi viac využívali internet najčastejšie uvádza ako bariéru častejšieho používania internetu nedostatok času (59 %). Z ďalších vybraných bariér respondenti uvádzali náklady na trvalé pripojenie (30 %), náklady súvisiace s dobou pripojenia alebo množstvom sťahovaných dát (22 %), slabú znalosť cudzieho jazyka (19 %) a veľmi pomalé spojenie (13 %). Ďalšie vybrané dôvody uviedlo menej ako 5 % respondentov.

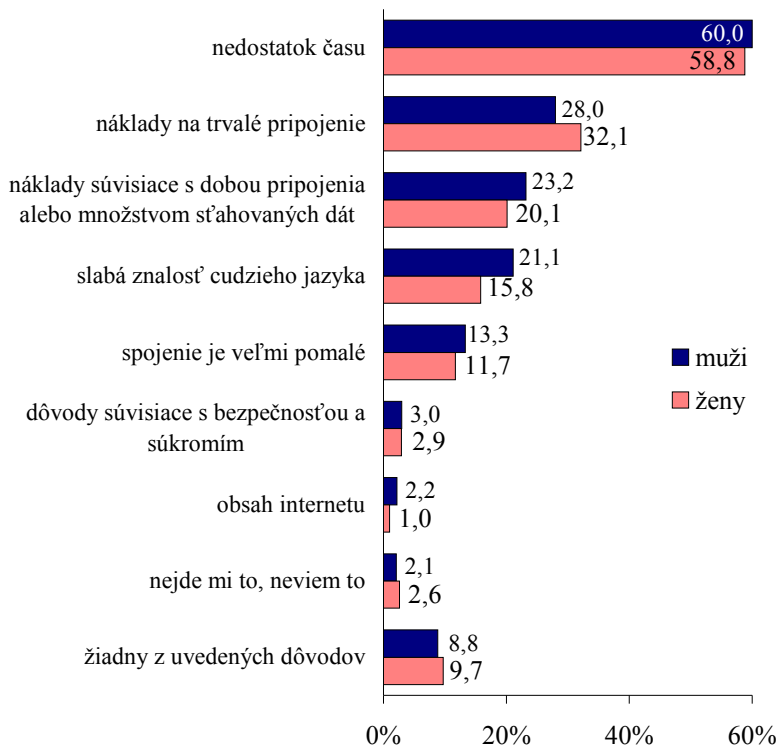
Z hľadiska vzdelania sú u respondentov so základným vzdelaním nadpriemerne uvádzané bariéry väčšieho používania internetu náklady súvisiace s dobou pripojenia alebo množstvom sťahovaných dát a náklady na trvalé pripojenie. Je to logické, pretože ide prevažne o kategóriu s nízkymi príjmami.

Naproti tomu u respondentov s vysokoškolským vzdelaním je nadpriemerne často uvádzaný ako dôvod nedostatok času. Respondenti so stredoškolským vzdelaním vo všetkých vybraných dôvodoch kopírujú priemer celej vzorky s minimálnymi odchýlkami.

Medzi mužmi a ženami nie sú v jednotlivých uvádzaných dôvodoch výraznejšie rozdiely.

Graf č. 13 **Bariéry častejšieho používania internetu podľa pohlavia** **Čo Vám bráni používať internet častejšie?**

(% z tých, ktorí by radi využívali internet viac)

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

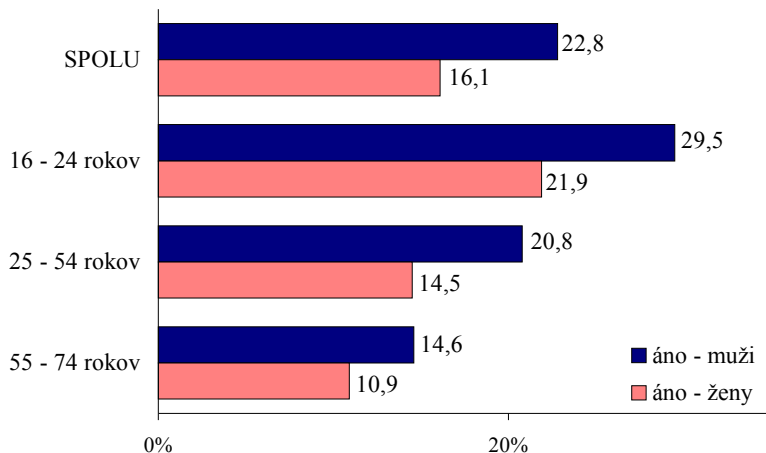
Výskyt vírusov a bezpečnostné opatrenia

Približne každý piaty respondent (19 %) zo všetkých, ktorí používali internet za posledné 3 mesiace mal na počítači počas používania internetu za posledných 12 mesiacov vírus, ktorý spôsobil stratu informácií alebo času.

Ženy mali vírus na počítači v porovnaní s mužmi v menšej miere, čo sa týka aj všetkých vekových kategórií, čo súvisí s výrazne menším záujmom žien o sťahovanie hier a softvéru z internetu, ktoré sú v tomto smere veľmi rizikové.

Z respondentov, ktorí používali internet za posledné 3 mesiace robí bezpečnostné alebo záložné kópie súborov vždy alebo takmer vždy 19 % respondentov. Viac ako tretina (36 %) ich robí niekedy a približne štvrtina (26 %) ich nerobí nikdy alebo takmer nikdy. Rozdiely medzi mužmi a ženami sú minimálne.

Graf č. 14 Výskyt vírusu v počítači podľa pohlavia a veku
Mali ste na počítači počas používania internetu za posledných 12 mesiacov vírus, ktorý Vám spôsobil stratu informácií alebo času?
 (% zo všetkých, ktorí používali internet za posledné 3 mesiace)

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

Tabuľka č. 8 Ako často robíte bezpečnostné alebo záložné kópie súborov (dokumentov, obrázkov, ...) na diskety, CD alebo na internetových serveroch? (% zo všetkých, ktorí používali internet za posledné 3 mesiace)

		Vždy alebo takmer vždy	Niekedy	Nikdy alebo takmer nikdy	Otázka sa ma netýka, pretože na mojom počítači nemám uložené žiadne súbory
<i>SPOLU</i>		19,4	36,5	26,3	5,9
Pohlavie	muži	18,5	37,4	28,1	6,2
	ženy	20,3	35,5	24,5	5,6
Vek - muži	16 – 24 r.	13,8	39,8	35,4	8,1
	25 – 54 r.	20,9	36,8	25,4	5,8
	55 – 74 r.	15,0	33,7	23,2	1,6
Vek - ženy	16 – 24 r.	13,7	43,2	29,8	4,9
	25 – 54 r.	23,0	34,1	23,1	5,2
	55 – 74 r.	17,5	21,2	18,5	13,6

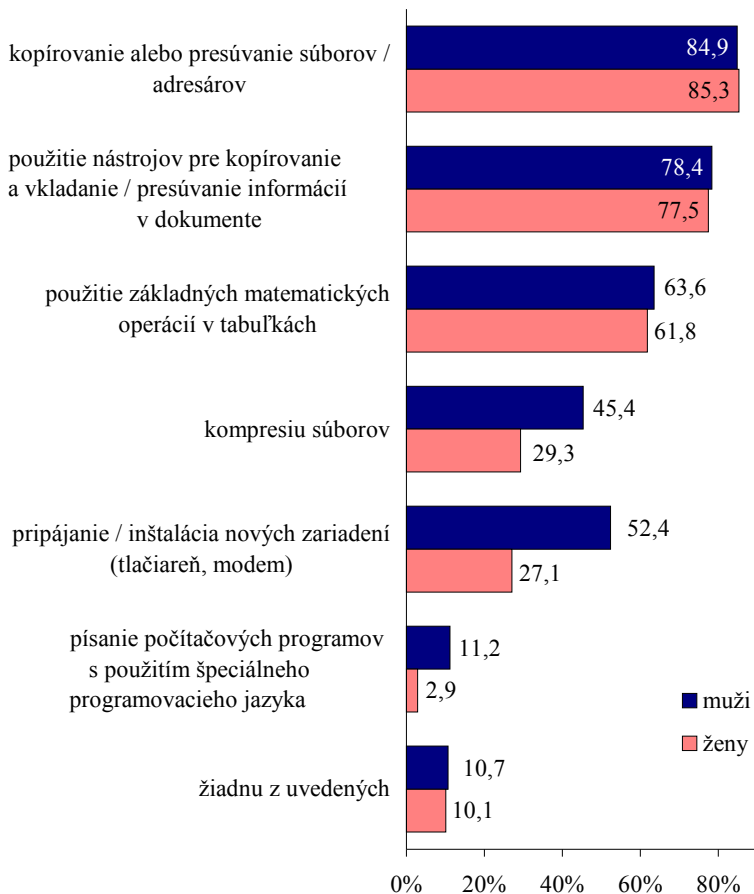
Zdroj: Štatistický úrad SR, Prieskum o využívaní IKT v domácnostiach za I. štvrťrok 2007

Úroveň počítačovej gramotnosti žien a mužov

Pri interpretácii výskumov verejnej mienky v médiách niekedy dochádza k mylnej interpretácii, keď sa používanie osobných počítačov a internetu automaticky spája s úrovňou počítačovej gramotnosti. Takto položené otázky poskytujú odpovede na to, aký podiel respondentov pracuje s osobným počítačom a internetom a ako často ho používajú. Samozrejme, že používanie počítača je podmienené určitou mierou počítačovej gramotnosti používateľa. Na to, aby sme získali odpoveď na úroveň počítačovej gramotnosti respondentov, potrebujeme vedieť, aké činnosti vykonávajú.

Rozdiely v počítačovej gramotnosti mužov a žien sú nepatrné v základných činnostiach práce s počítačom ako je kopírovanie / presúvanie súborov a adresárov, použitie nástrojov pre kopírovanie a vkladanie / presúvanie informácií v dokumente (graf č. 15).

Graf č. 15 Vybrané činnosti vykonávané na PC
Ktoré z nasledujúcich činností týkajúcich sa PC ste už vykonávali?
 (% zo všetkých, ktorí používali PC)

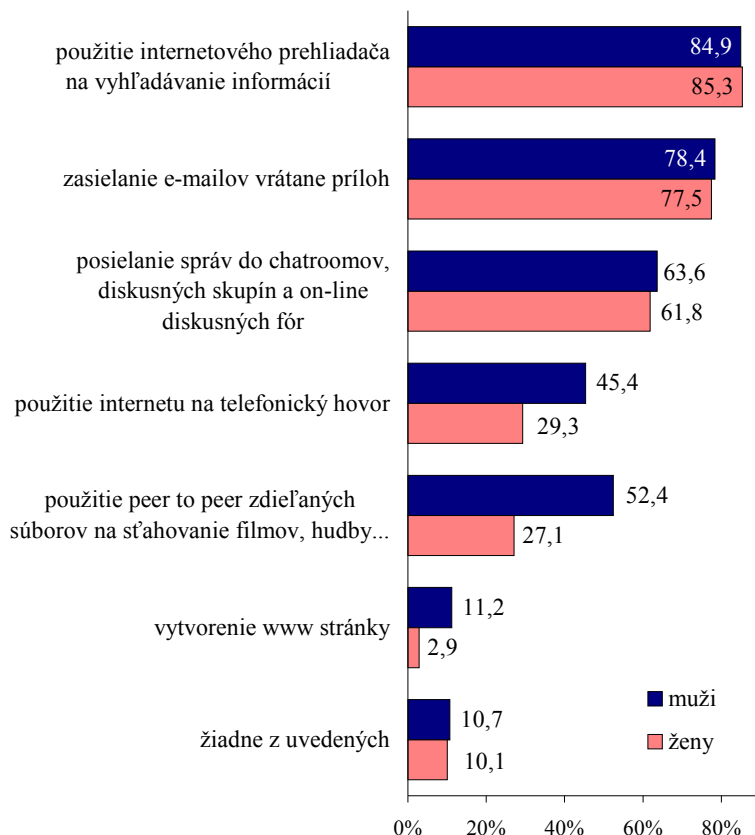

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

Takisto sú minimálne rozdiely medzi mužmi a ženami v základných činnostiach vykonávaných na internete – použitie internetového prehliadača na vyhľadávanie informácií, zasielanie e-mailov vrátane príloh a posielanie správ do chatroomov, diskusných skupín a on.line diskusných fór (graf č. 16).

Z náročnejších činností vykonávaných na počítači nie sú rozdiely len v použití základných matematických operácií v tabuľkách. Výrazné rozdiely v neprospech žien sú v činnostiach ako sú kompresia súborov, pripájanie / inštalácia nových zariadení (tlačiareň, modem) a písanie počítačových programov s použitím špeciálneho programovacieho jazyka.

Graf č. 16 Vybrané činnosti vykonávané na internete
Ktoré z nasledujúcich činností týkajúcich sa internetu ste už vykonávali? (% zo všetkých, ktorí používali internet)

Zdroj: Štatistický úrad SR 2007

Aj v náročnejších činnostiach vykonávaných na internete (použitie internetu na telefonický hovor, použitie peer to peer zdieľaných súborov na sťahovanie filmov a hudby, vytvorenie www stránky) je výrazne nižší podiel žien.

Vplyv socializácie na výber povolania

Rozdiely v spôsobe využívania počítačov u mužov a žien a schopnostiach pri ich ovládaní môžu mať korene v období socializácie. Podľa K. Nemcovej, ktorá analyzovala údaje z výskumu PISA 2003⁴ existuje niekoľko základných odlišností v používaní počítačov z hľadiska pohlavia, a to v prístupe k nemu, v motivácii pre prácu s ním, v inom spôsobe získavania počítačových zručností. Dievčatá celkovo hodnotia nižšie svoje schopnosti pracovať s počítačom. Osvojujú si predovšetkým základné užívateľské schopnosti, zatiaľ čo chlapci neformálnou cestou získavajú špecifické schopnosti, ktoré im zlepšujú šancu na profesionálnu dráhu v tejto oblasti, čo môže byť jednou z príčin ich dominancie v odbore informatika.

Jednoznačne to potvrdzujú aj najnovšie údaje o počte absolventov denného štúdia odborov elektrotechniky, informatiky a informačných technológií. Z celkového počtu 1018 absolventov dvoch fakúlt Slovenskej technickej univerzity (FIIT a FEI) bolo 41 žien, čo predstavuje podiel len 4,0 %. Zo všetkých siedmich fakúlt STU je výrazne najnižší podiel absolventiek práve na týchto dvoch fakultách. Podobná situácia je aj na Technickej univerzite v Košiciach, kde z 300 absolventov Fakulty elektrotechniky a informatiky je 25 žien, čo predstavuje 8,3 %. Zo všetkých ôsmich fakúlt TU v Košiciach je na tejto fakulte jasne najnižší podiel absolventiek.

Súhrnne môžeme konštatovať, že z celkového počtu 1318 absolventov informatiky z obidvoch univerzít bolo 66 žien, čo tvorí len 5,0 % žien.

⁴ Reprezentatívny výskum PISA 2003 bol organizovaný OECD a zameral sa na populáciu 15-ročných žiakov a žiačok rôznych typov škôl s cieľom skúmať matematické a literárne schopnosti. Súčasťou tohto výskumu bol aj modul skúmajúci počítačové zručnosti.

Tabuľka č. 9 **Absolventi STU I. a II. stupňa štúdia v dennej forme k 31.12. 2007**

	muži	ženy	spolu	podiel žien v %
Fakulta chemickej a potravinárskej technológie (FCHPT)	119	174	293	59,4
Fakulta architektúry (FA)	141	130	271	48,0
Materiálovo-technologická fakulta so sídlom v Trnave (MTF)	509	316	825	38,3
Stavebná fakulta (SvF)	577	211	788	26,8
Strojnícka fakulta (SjF)	327	59	386	15,3
Fakulta informatiky a informačných technológií (FIIT)	257	11	268	4,1
Fakulta elektrotechniky a informatiky (FEI)	720	30	750	4,0
SPOLU	2650	931	3581	26,0

Zdroj: Štatistická ročenka školstva. In: www.uips.sk/statis/rocenka.html

Tabuľka č. 10 **Absolventi TU Košice I. a II. stupňa štúdia v dennej forme k 31.12. 2007**

	muži	ženy	spolu	podiel žien v %
Fakulta baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií	174	283	457	61,9
Ekonomická fakulta	49	76	125	60,8
Fakulta umení	37	35	72	48,6
Hutnícka fakulta	108	63	171	36,8
Strojnícka fakulta	300	169	469	36,0
Stavebná fakulta	187	78	265	29,4
Fakulta výrobných technológií so sídlom v Prešove	113	36	149	24,2
Fakulta elektrotechniky a informatiky	275	25	300	8,3
SPOLU	1243	765	2008	38,1

Zdroj: Štatistická ročenka školstva. In: www.uips.sk/statis/rocenka.html

Vyhliadky na výraznejšie zvýšenie podielu žien – odborníkov v oblasti informačných technológií zatiaľ nie sú v najbližšej budúcnosti veľmi optimistické. Z aktuálnych štatistických údajov o počte študujúcich na verejných vysokých školách v dennej forme so zameraním na technické vedy a náuky je jednoznačne najnižší podiel žien práve v odbore informatika a výpočtová technika, v ktorom predstavuje len 7 %. Stojí za pozornosť, že je to podstatne menej aj v porovnaní s tzv. tradičnými „mužskými“ odbormi ako sú spracovanie dreva a výroba hudobných nástrojov, strojárstvo a ostatná kovovýroba, elektrotechnika a hutníctvo. Nízky podiel žien v odbore informačných technológií môže byť spôsobený aj tým, že ide o relatívne nový odbor, ktorému v súčasnosti chýba mediálna prezentácia úspešných žien – informatičiek. Okrem iného aj mediálna absencia pozitívnych vzorov môže mať vplyv na nízky záujem žien o tento študijný odbor.

Tabuľka č. 11 **Počet študentov štúdia I. a II. stupňa na verejných VŠ v dennej forme so zameraním na technické vedy a náuky k 31.10. 2007**

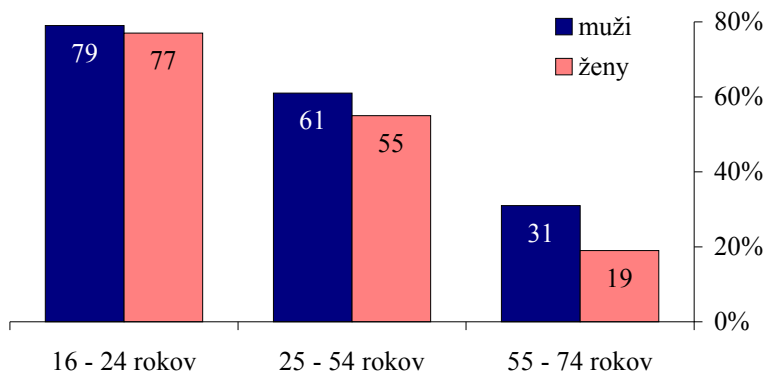
	muži	ženy	spolu	podiel žien v %
Potravinárstvo	175	391	566	69,1
Baníctvo a banícka geológia	724	847	1571	53,9
Architektúra	598	605	1203	50,3
Doprava, pošty a telekomunikácie	1386	1039	2425	42,8
Ostatná technická chémia	204	148	352	42,0
Špeciálne technické odbory	893	377	1270	29,7
Stavebníctvo, geodézia a kartografia	3719	1476	5195	28,4
Hutníctvo	148	51	199	25,6
Elektrotechnika	6055	1339	7394	18,1
Strojárstvo a ostatná kovovýroba	6157	1322	7479	17,7
Spracovanie dreva a výroba hudobných nástrojov	449	90	539	16,7
Informatika a výpočtová technika	4918	373	5291	7,0
SPOLU	25426	8058	33484	24,1

Zdroj: Štatistická ročenka školstva. In: www.uips.sk/statis/rocenka.html

Používanie internetu na Slovensku v medzinárodnom porovnaní

Podľa výsledkov štatistického zisťovania Eurostatu⁵, ktoré sa realizovalo v druhom štvrtroku 2007, existuje výrazná generačná priepasť v používaní internetu. Z grafu č. 17 vyplýva, že podiel respondentov z najmladšej generácie vo veku 16 až 24 rokov, ktorí používajú internet aspoň raz za týždeň je viac ako tri štvrtiny, pričom rozdiel medzi mužmi a ženami je minimálny. Naproti tomu celkový podiel respondentov staršej generácie vo veku 55 až 74 rokov je výrazne nižší a hlavne ženy v porovnaní s mužmi v tejto vekovej kategórii používajú internet výrazne menej. Tento rozdiel sa dá vysvetliť aj skutočnosťou, že muži pracujú v priemere dlhšie ako ženy a internetové pripojenie majú k dispozícii častejšie na pracovisku ako v domácnosti.

Graf č. 17 Jednotlivci, ktorí používajú internet aspoň raz za týždeň podľa pohlavia a veku

Zdroj: Eurostat, ICT statistics 2007

Poznámka: EU27 bez Malty

⁵ Prezentované údaje pochádzajú z výskumu Eurostatu Community survey on ICT usage in households and by individuals. Zber údajov sa uskutočnil v druhom štvrtroku 2007.

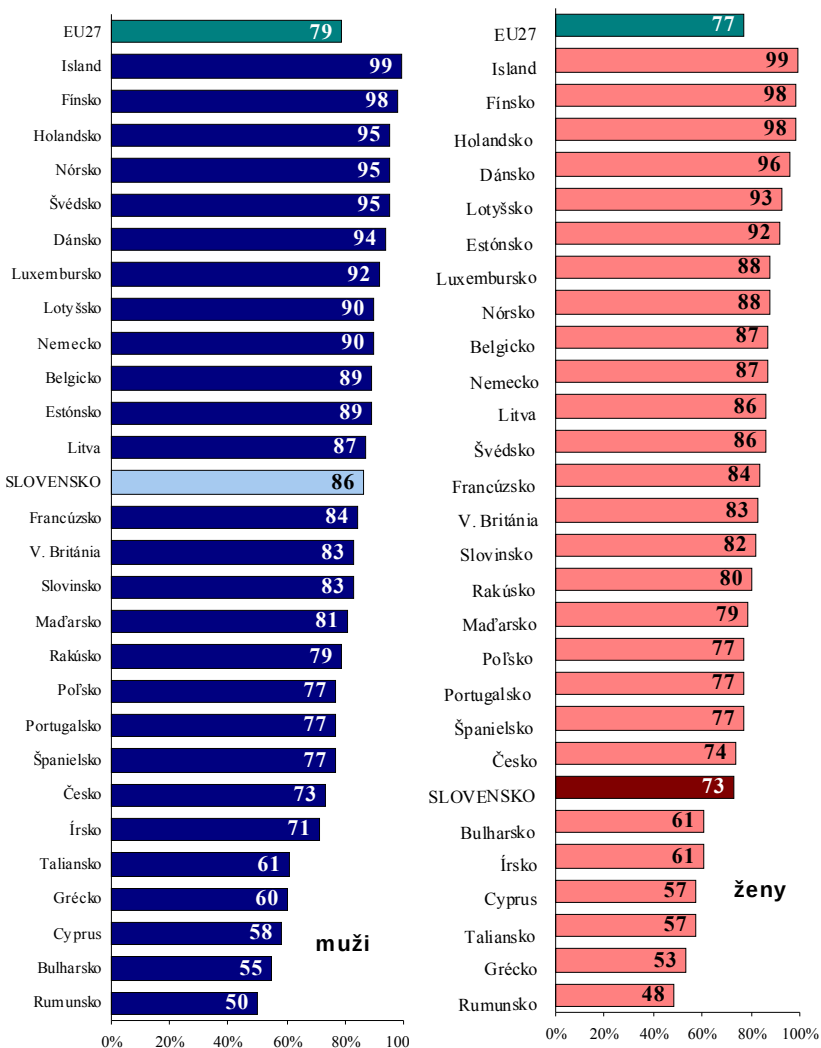
Pri porovnaní krajín EÚ treba brať do úvahy skutočnosť, že priemerné hodnoty EU27 sa nedajú považovať za optimálny referenčný rámec pri komparácii, pretože zastierajú rozdiely hlavne medzi tzv. novými a starými členskými štátmi Európskej únie. Najmä ak porovnáваме používateľov internetu v najstaršej vekovej kategórii 55 až 74 rokov, kde sa najviac odzrkadľuje technologické zaostávanie nových členských krajín EU v porovnaní s hospodársky vyspelými európskymi krajinami.

Ak porovnáваме krajiny Európskej únie (EU27 plus Nórsko a Island), tak z údajov v grafoch č. 18 až 20 vyplýva dominantné postavenie tzv. starých členských krajín EU15, z ktorých väčšina vykazuje nadpriemerné používanie internetu vo všetkých vekových kategóriách. Predovšetkým krajiny zo Škandinávie obsadili popredné miesta bez ohľadu na vek a pohlavie respondentov. Výnimkou sú Španielsko, Portugalsko, Taliansko, Grécko a Írsko, ktoré sú mierne pod priemerom EU27. Pravdepodobne je to aj odrazom dlhodobého ekonomického vývoja krajín Pyrenejského polostrova a Grécka, ktoré sú považované za chudobné v rámci EU15. Výsledky z Talianska môžu výrazne ovplyvňovať veľké rozdiely medzi vyspelým a bohatým severom krajiny a chudobným juhom. Relatívne slabšie umiestnenie Írska by sa dalo vysvetliť ešte pomerne krátkym obdobím hospodárskeho rozmachu.

Z nových členov EÚ, ktorých respondenti používajú internet aspoň raz za týždeň dosahujú nadpriemerne vysoký podiel všetky tri pobaltské krajiny Lotyšsko, Litva a najmä Estónsko. Čo sa týka umiestnenia Slovenska, dá sa povedať, že drží krok so svetom v najmladšej vekovej kategórii 16 až 24 rokov, aj keď sú ženy v porovnaní s mužmi mierne pod priemerom. V strednej vekovej kategórii dosahujú slovenské respondentky mierne nadpriemernú hodnotu v porovnaní s EU27.

Výraznú generačnú priepasť potvrdzujú výsledky staršej generácie vo veku 55 až 74 rokov, ktorá ale nie je taká výrazná vo vyspelých európskych krajinách. V rámci tejto vekovej kategórie existuje zjavná digitálna priepasť medzi respondentmi z väčšiny vyspelých európskych krajín a postkomunistickými krajinami.

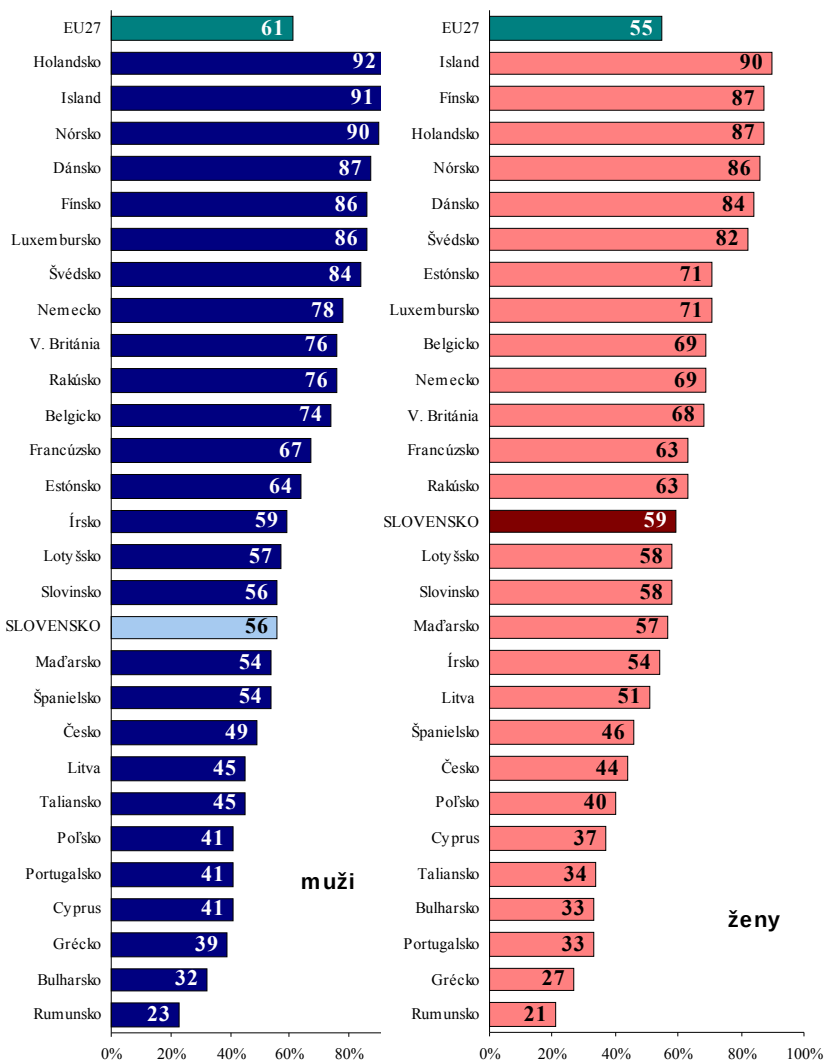
Graf č. 18 Muži a ženy vo veku 16 – 24 rokov, ktorí používajú internet aspoň raz za týždeň

Zdroj: Eurostat, ICT statistics 2007

Poznámka: EU27 bez Malty

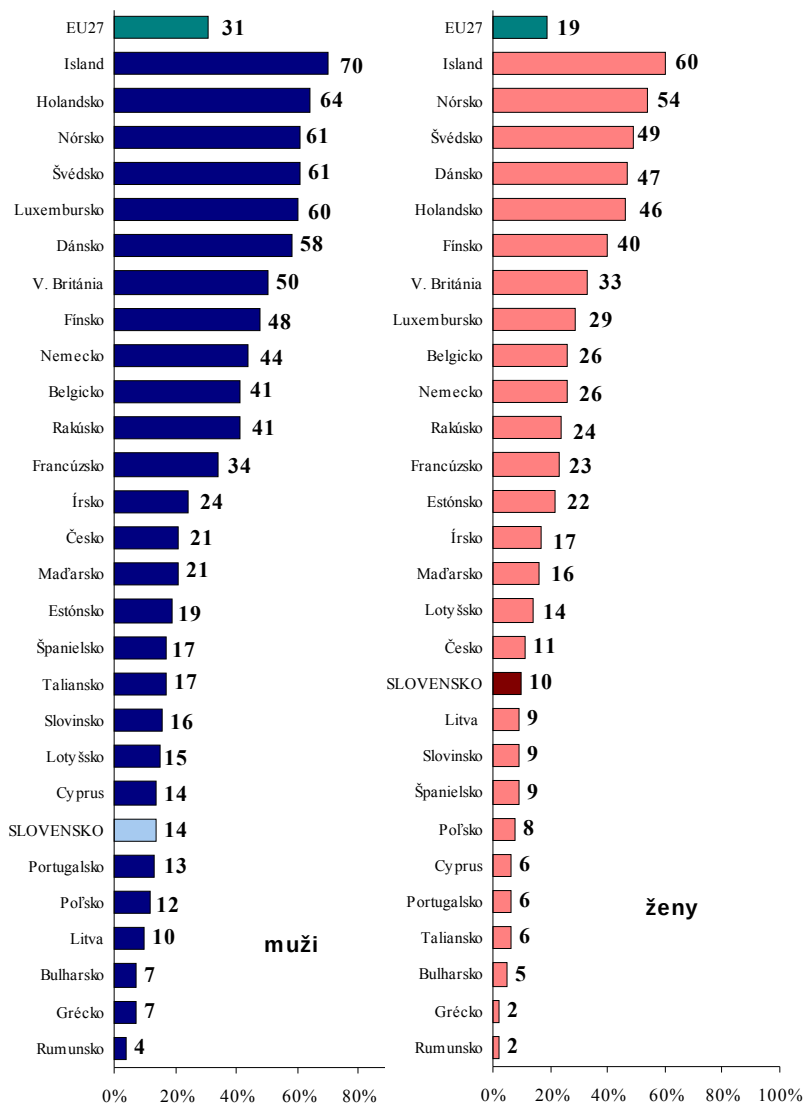
Graf č. 19 Muži a ženy vo veku 25 – 54 rokov, ktorí používajú internet aspoň raz za týždeň

Zdroj: Eurostat, ICT statistics 2007

Poznámka: EU27 bez Malty

Graf č. 20 Muži a ženy vo veku 55 – 74 rokov, ktorí používajú internet aspoň raz za týždeň

Zdroj: Eurostat, ICT statistics 2007

Poznámka: EU27 bez Malty

Internet poskytuje svojim užívateľom najrôznejšie služby a prostredníctvom neho môžu vykonávať činnosti, ktoré sú jedinečné len pre prostredie internetu. Nasledujúca tabuľka nám umožňuje porovnať situáciu na Slovensku so situáciou v ostatných krajinách EU pokiaľ ide o zvládnutie rôznych špecifických činností spojených s internetom.

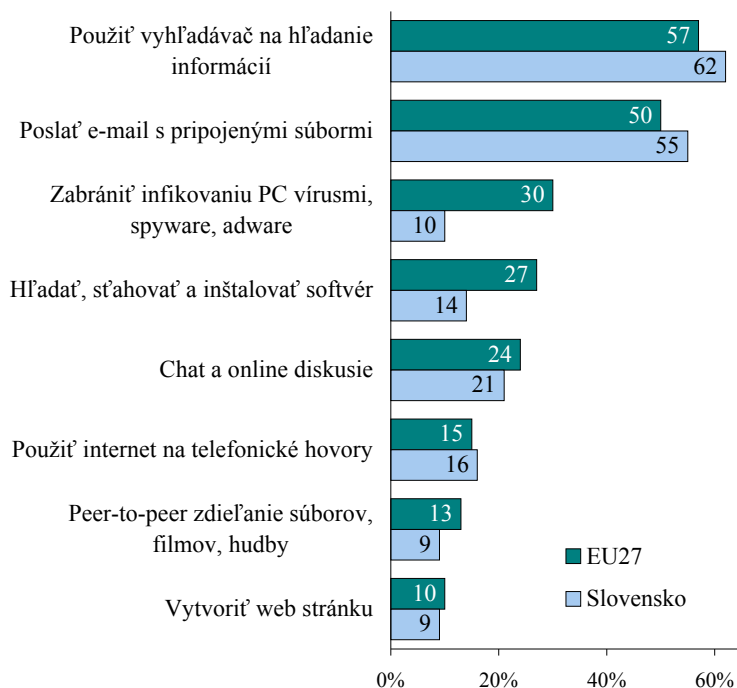
Zo špecifických činností, ktoré jednotlivci niekedy vykonali na internete sa Slovensko nachádza mierne nad priemerom EU27 v použití vyhľadávača na hľadanie informácií (62 %) a v poslaní e-mailu s pripojenými súborami (55 %). Na úrovni priemeru sa Slovensko nachádza v použití internetu na telefonické hovory (16 %) a vo vytváraní web stránky (9 %). Mierne podpriemerné výsledky dosiahlo Slovensko v chatovaní a online diskusiách na internete (21 %) a v peer-to-peer zdieľaní súborov, filmov a hudby (9 %).

Hlboko podpriemerný výsledok dosiahlo Slovensko v hľadaní, sťahovaní a inštalovaní softvéru a alarmujúce je zistenie, že v oblasti zabránenia infikovania počítača vírusmi, spyware⁶, adware⁷ sa Slovensko nachádza až na 25. mieste, pričom túto činnosť niekedy uskutočnilo len 10% respondentov. Môže to znamenať, že ochrane svojho počítača venujú respondenti veľmi malú pozornosť. Relatívne poľahčujúcou okolnosťou môže byť fakt, že z týchto údajov nevieme zistiť, či ide o počítač v domácnosti alebo v zamestnaní. Na mnohých pracoviskách totiž ani nie je nutné, aby používateľ počítača venoval pozornosť ochrane pred vírusmi, spyware a pod., pretože na túto činnosť sú určení kvalifikovaní profesionáli. Takisto v domácnosti nemusí každý používateľ ovládať všetky tieto zručnosti. Výsledky výskumu jednoznačne ukazujú, že v ovládaní sofistikovanejších činností súvisiacich s údržbou a prevádzkou počítača je Slovensko hlboko pod priemerom EU27.

⁶ Spyware je softvér, ktorý sa skrýva v počítači bez vedomia jeho používateľa a ktorý sa využíva na zbieranie informácií o počítači (softvér aj hardvér) o e-mailových adresách, heslách a iných osobných údajoch. Tieto informácie sa potom snaží odoslať výrobcovi spyware, ktorý ich môže zneužiť.

⁷ Adware (advertising-supported software) je program, ktorý zobrazuje reklamu na počítači po svojej inštalácii alebo pri používaní tohto programu. Niektoré adware programy neobsahujú len reklamu iba na podporu autorov, ale aj sledujú činnosť používateľa bez jeho vedomia. V takom prípade už ide o spyware.

Graf č. 21 Uskutočnenie špeciálnych činností spojených s internetom

Zdroj: Eurostat, ICT statistics 2007

Poznámka: EU27 bez Malty

Tabuľka č. 12 **Jednotlivci, ktorí niekedy vykonali špeciálne činnosti spojené s internetom, EU27, 2007 (%)**

	Použiť vyhľadávač na hľadanie informácií	Poslať e-mail s pripojenými súborami	Zabrániť infikovaniu PC vírusmi, spyware, adware	Hľadať, sťahovať a inštalovať softvér	Chat a online diskusie	Použiť internet na telefon. hovory	Peer-to-peer zdieľanie súborov, filmov, hudby	Vytvoriť web stránku
EU27	57	50	30	27	24	15	13	10
Belgicko	66	59	26	20	21	12	10	8
Bulharsko	32	27	8	6	20	16	10	4
Česko	50	49	12	12	18	17	6	9
Dánsko	80	72	60	52	33	25	13	18
Nemecko	73	60	45	32	28	14	8	10
Estónsko	61	59	23	26	43	28	22	18
Írsko	55	47	16	15	12	8	6	6
Grécko	36	26	13	12	11	6	9	5
Španielsko	55	45	30	26	29	9	20	9
Francúzsko	59	55	41	38	25	29	14	14
Taliansko	41	38	19	19	25	13	13	9
Cyprus	37	29	15	11	8	9	7	5
Lotyšsko	58	48	5	16	34	21	13	7
Litva	50	40	13	17	25	25	16	6
Luxembursko	75	70	59	48	37	26	24	16
Maďarsko	54	48	21	20	27	13	12	9

	Použit' vyhľadávač na hľadanie informácií	Poslať e-mail s pripojenými súbormi	Zabrániť infikovaníu PC vírusmi, spyware, adware	Hľadať, sťahovať a inštalovať softvér	Chat a online diskusie	Použit' internet na telefon. hovory	Peer-to-peer zdieľanie súborov, filmov, hudby	Vytvoriť web stránku
Malta	—	—	—	—	—	—	—	—
Holandsko	83	75	55	44	26	25	24	16
Rakúsko	68	58	39	31	22	17	9	12
Poľsko	48	35	13	14	23	15	12	7
Portugalsko	42	37	22	21	24	11	11	7
Rumunsko	23	21	5	6	12	5	7	4
Slovinsko	58	49	29	24	24	12	20	12
SLOVENSKO	62	55	10	14	21	16	9	9
Fínsko	79	65	35	43	27	22	16	17
Švédsko	76	64	48	38	19	12	19	13
V. Británia	67	62	33	35	22	10	13	14
Island	86	76	47	41	37	33	23	31
Nórsko	80	73	68	49	31	22	23	21

Zdroj: Eurostat, ICT statistics 2007

Poznámka: EU27 bez Malty

Záver

Existujúce empirické zisťovania ukazujú, že medzi mužmi a ženami nie sú vo využívaní najmodernejších informačných a komunikačných technológií podstatnejšie rozdiely z hľadiska kvantitatívneho nasýtenia. Výraznejšie rozdiely sú v spôsobe využívania počítačov a internetu, kde muži výrazne dominujú v náročnejších činnostiach práce s počítačom a internetom.

Možno konštatovať, že výskumy potvrdzujú akési zakonzervovanie dlhodobých trendov z hľadiska nerovností v používaní IKT, ako aj v prístupe k nim. Prehľbuje sa digitálne štiepenie spoločnosti, keď naďalej pravidelnými používateľmi osobných počítačov a internetu sú ľudia s vyšším vzdelaním, z mladších vekových kategórií, z mestského prostredia a ekonomicky aktívni. Naopak, k digitálne menej gramotným patria hlavne ľudia s nižším vzdelaním, dôchodkového veku, z vidieckeho prostredia a ekonomicky neaktívni. U žien sú tieto podiely ešte výraznejšie ako u mužov.

V porovnaní s krajinami Európskej únie dosahuje Slovensko dobré výsledky v používaní internetu hlavne u najmladšej generácie. Naopak, výrazne zaostáva v používaní internetu staršia generácia, z ktorej väčšia časť už neparticipuje na trhu práce, čím sa jej zužujú možnosti patriť k „pripojeným“.

Aj pokiaľ ide o štúdium informatiky na vysokých školách je zastúpenie žien veľmi nízke. Z celkového počtu absolventov informatiky v SR v minulom roku bolo len 5 % žien a aj v súčasnosti predstavuje podiel žien študujúcich odbor informatika a výpočtová technika len 7 %. Na verejných vysokých školách v dennej forme so zameraním na technické vedy a náuky je výrazne najnižší podiel žien práve v odbore informatika a výpočtová technika.

Na základe analýz kvantitatívnych reprezentatívnych výskumov, ako aj porovnaní v európskom kontexte je možné konštatovať pretrvávajúce a prehľbujúce sa digitálne rozdelenie. Aj keď by bolo utópiou snažiť sa dosiahnuť takmer úplnú informačnú gramotnosť všetkých vrstiev obyvateľstva, predsa len bude potrebné ju čo najviac zvyšovať, hlavne u ľudí s nižším vzdelaním. K tomu by mohli napomôcť napríklad aktivity tretieho sektora, prípadne aj projekty z Európskeho sociálneho fondu.

Literatúra

- NEMCOVÁ, K. (2006): Vplyv socializácie na zručnosť pri práci s počítačom. Seminárna práca (doteraz nepublikovaná).
- NEUMAJER, O. (2006): Digitální rozdělení nejsou jen technologie. In: <http://ondrej.neumajer.cz/?item=digitalni-rozdeleni-nejsou-jen-technologie>.
- PLINTOVIČOVÁ, D. (2002): Digital Divide – fenomén rozvoja informačných a komunikačných technológií. In: <http://www.manager.sk/clanok.asp?id=1660>.
- Prieskum o využívaní informačných a komunikačných technológií v domácnostiach za 1. štvrt'rok 2007. Štatistický úrad SR.
- Štatistická ročenka školstva. In: www.uips.sk/statis/ročenka.html
- VELŠIC, M. (2002): Civilizačná gramotnosť – problém budúcnosti. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky. In: http://www.ivo.sk/ftp_folder/produkt_4109.pdf.
- VELŠIC, M. (200): Digitálna gramotnosť na Slovensku. Správa z výskumu. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava. In: www.ivo.sk
- VELŠIC, M. (2007): Digitálna gramotnosť na Slovensku 2007. Správa z výskumu. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava. In: www.ivo.sk

Ďalšie zdroje na internete:

- <http://www.antispyware.sk>
- http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NP-06-012/EN/KS-NP-06-012-EN.PDF.
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-07-023/EN/KS-QA-07-023-EN.PDF.
- www.gender.gov.sk
- www.informatizacia.sk
- www.statistics.sk
- <http://web.undp.sk>

PODOBY ŽENY

Piscová Magdalena
Miloslav Bahna
Milan Zeman

Jazyková úprava: Daniela Liptáková
Technická úprava: Jarmila Štrbavá

Vydal Sociologický ústav SAV v roku 2008
Prvá verzia publikácie vyšla na CD v roku 2007

Zo sadzby Sociologického ústavu SAV vytlačila
Interlingua, s.r.o., Hrachová 36, 821 05 Bratislava

ISBN 978-80-85544-52-7
EAN 9788085544527